

**TT
SK** TRNAVSKÝ
SAMOSPRÁVNÝ
KRAJ

NAGYSZOMBATI
KERÜLETI
ÖNKORMÁNYZAT

ŽITNOOSTROVSKÉ MÚZEUM
V DUNAJSKEJ STREDE
CSALLÓKÖZI MÚZEUM –
DUNASZERDAHELY

SPRAVODAJ MÚZEA MÚZEUMI HÍRADÓ

XXIX. roč./évf.

2024

SPRAVODAJ MÚZEA
MÚZEUMI HÍRADÓ

XXIX. roč./évf. 2024

SPRAVODAJ MÚZEA MÚZEUMI HÍRADÓ

XXIX. roč./évf. 2024

Všetky autorské práva sú vyhradené. Ktorékoľvek rozmnožovanie ich častí akoukoľvek mechanickou, optickou, elektronickou alebo xerografickou formou je zakázané a bude postihované podľa platných právnych predpisov.

Minden szerzői jog fenntartva. A kiadványt, vagy bármely részletét a szerzők engedélye nélkül bármilyen formában, vagy eszközzel reprodukálni, tárolni és közölni tilos.

Text – Szöveg © Autori – Szerzők 2024

Képek – Obrázky © Autori – Szerzők, Nagy Attila (6) 2024

ISBN: 978-80-971674-8-6

Tartalom – Obsah

Kedves olvasók! / Mgr. Nagy Iván	7
Vážení čitatelia! / Mgr. Ivan Nagy	9
Somorjai éremkincsleletek / Mgr. Mathédesz Lajos	11
Šamorínske poklady mincí / Mgr. Ľudovít Mathédesz	41
Egy gyilkosság margójára. A patonyi jobbágyok viszálya a középkor végén / Mgr. Csiba Balázs PhD.	43
Na margo jednej vraždy. Konflikt potônskych poddaných na konci stredoveku. Resumé / Mgr. Balázs Csiba, PhD.	52
A vajkai halászkokról és a Khin családról / PhDr. Novák Veronika PhD.	53
Rybári z Vojky nad Dunajom a rodina Antona Khina / PhDr. Veronika Nováková PhD.	63
XIX. századi tűzrendészeti szabályozás a Csillóközben / PaedDr. Darnai Zsolt	65
Požiarny poriadok v Medzičilizí v 19. storočí PaedDr. Zsolt Darnai	89
Jókai Mór őseinek legújabb eredetkutatása a Csallóközben és a Szigetközben / prof. Ing. Fehér Sándor, PhD.	90
Najnovšie výskumy o pôvode predkov Móra Jókaiho na Žitnom ostrove a v oblasti Szigetköz (Maďarsko) / prof. Ing. Alexander Fehér, PhD.	115
Dr. Jankovics Marcell (1874-1949) a csallóközi és környékbeli lányoma – 150 éve született a felvidéki „Literary Gentleman” / Mgr. Méry János	117
„150 rokov od narodenia Dr. Marcella Jankovicsa”. Resumé / Mgr. János Méry	133
Rejtett ritmikájú népdalaink / Borsi Ferenc	135
Ludové piesne so skrytou rytmikou / Ferenc Borsi	143

A Csallóközben élt megafauna ökológiai hiánya és következményei / Mgr. Bugár György	145
Ekologická absencia megafauny v oblasti Žitného ostrova a jej dôsledky / Mgr. Juraj Bugár	164
Emlékezünk / Nyáry István	169
Spomíname / István Nyáry	173

Kedves olvasók!

Mgr. Nagy Iván

A 2024-es év egy rendkívül fontos év a dunaszerdahelyi Csallóközi Múzeum történetében, ugyanis ebben az évben intézményünk immár hatvanéves lett. A jubileumi évben pedig számos olyan dolog történt, amelyeket egy ilyen kiadványban szükséges megemlíteni.

Úgy vélem, hogy múzeumunk a jubileum időszakára egy jelentős tudományos, kulturális és társadalmi központtá vált. Következésképpen a társadalmi ökoszisztémán belül egyrészt tudásközpontként működik, másrészt pedig jelentős kulturális és társadalmi események színtere. A tudásközpont alapját maga a gyűjtemény képezi, mert erre épülnek a raktározási és állagmegőrzési feladataink, valamint expozíciós tevékenységünk. Ugyanakkor itt van a gyűjteményhez és a régióhoz fűződő, nem kis mennyiségű ismeretanyag is. Ezt a tudáshalmazt a múzeum szakemberei (muzeológusok, történészek, régészek, etnológusok, biológusok) osztják meg az érdeklődő közönséggel. Ehhez a munkához kapcsolódik maga a publikációs tevékenység is, amelynek immár negyvenhét éves múltja van. A Múzeumi Híradónak, amelyben a múzeum alkalmazottjai megoszthatják kutatási eredményeiket, mindezidáig huszonnyolc kiadása jelent meg. Ugyanakkor éppen ebben a jubileumi évben jelentettünk meg egy önálló kötetet magáról a Csallóközi Múzeumról is, mert egy ilyen jellegű kiadvány mindeddig még nem jelent meg.

A jubileumi évhez kapcsolódóan augusztusban ünnepélyes keretek között átadtuk a múzeum új adminisztrációs és raktárépületét is. A korábbi raktárépület átépítése teljes egészében a fenntartó Nagyszombati Kerületi Önkormányzat anyagi hozzájárulásával valósult meg. Az építkezéssel kapcsolatosan – azon túl, hogy az új épület teljesíti a 21. századi elvárásokat – a múzeum történelmi épületében új kiállítási tér nyílik, amely egy múzeum történetében egy rendkívül jelentős mozzanat.

További fontos tény, hogy a tókési vízimalom 2024 áprilisában visszakerült a múzeum kezelésébe. Következésképpen a jubileumi évre a Csallóközi Múzeum a Sárga kastély történelmi épülete mellett még három kiállítási egységgel rendelkezik. A Csallóközi Múzeum kiállítási csarnokának, a Somorjai Városi Honismereti Háznak, valamint a dunatókési vízimalomnak önálló épülete és kiállítási tere van.

Az intézmény múzeumpedagógiai programja is gazdagodott a jubileumi évben, mert 2024 őszén beindult a második múzeumpedagógiai projekt megvalósítása is. A Tündér Ilonát bemutató program mellé felsorakozott egy további csallóközi hiedelemalakhhoz, a

boszorkányhoz tartozó hiedelmeket feldolgozó múzeumpedagógiai foglalkozás is. Mindemellett éppen a jubileumi évben indultak be a rendkívüli biológiaórák is, amelyek folytatódnak az előttünk álló, 2025-ös évben is. Így a múzeum teljesítheti az önmaga által meghatározott feladatát, miszerint a legújabb irányzatokkal összhangban, és egyben az alapítók elképzeléseivel harmóniában, a múzeum tevékeny szerepet vállal a helyi közösségek építésében, a helyi tradíciók megőrzésében, valamint a helyi identitás erősítésében.

Továbbá a múzeum alapszabályzata szerint együttműködik olyan polgári társulásokkal (civil szervezetekkel), amelyek céljai megegyeznek, vagy hasonlóak a múzeuméval. A jubileumi évben ez rendkívüli módon sikerült, hiszen olyan jelentős civil szervezetekkel hoztunk létre közös rendezvényeket, mint az MCC Slovakia, a Pázmaneum Polgári Társulás vagy a Kukkónia Polgári Társulás. De természetesen ebben a rendkívülinek számító évben is megrendezésre került az óvodáskorúak által festett alkotásokat bemutató Csallóközi Színes Ceruzák elnevezésű program, amelyet a Csallóközi Népművelési Központtal közösen évente hozunk létre.

Ennyi minden történt tehát a jubileumi évben. A kiindulási alap a jövőben ez kell, hogy legyen, sőt, ezeket az eredményeket kell, ha lehet, túlszárnyalni. Éppen ezért a jubileumi ünnepi rendezvényen arra szólítottam fel a jelenlevő testvér intézményeket (múzeumokat, galériákat, könyvtárakat), hogy hozzunk létre közösségeket szakmai alapon. Mindezt pedig azért, hogy erőnket egyesítve még magasabb színvonalon álljunk a látogatók és a régió közösségeinek rendelkezésére.

Vážení čitatelia!

Mgr. Ivan Nagy

Rok 2024 je mimoriadne dôležitým rokom v histórii Žitnoostrovského múzea, keďže v tento rok oslavuje významné jubileum 60 rokov. V tomto jubilejnom roku sa tiež koná viacero udalostí, ktoré v takejto publikácii nemožno opomenúť.

Verím, že za šesťdesiat rokov svojho pôsobenia sa naše múzeum vypracovalo na významné vedecké kultúrne a spoločenské centrum diania. V rámci spoločenského systému pôsobí jednak ako centrum vzdelávania, ale zároveň aj ako miesto na realizáciu významných kultúrnych a spoločenských podujatí v regióne. Ťažisko vzdelávania tvorí samotná múzejná zbierka, na tú nadväzujú ďalšie úlohy – uchovávanie, ochrana a konzervovanie zbierkových predmetov, a samozrejme, naša expozičná činnosť. Zároveň múzeum spravuje značné množstvo informácií a poznatkov súvisiacich so zbierkou a regiónom. Tieto poznatky zdieľajú s odbornou i laickou verejnosťou odborní pracovníci múzea (muzeológovia, historici, archeológovia, etnológovia, biológovia). Na ich prácu priamo nadväzuje publikačná činnosť múzea, ktorá má mnohoročnú históriu. Doteraz bolo vydaných 28 ročníkov Spravodaja múzea, v ktorom odborní pracovníci múzea, ale aj naši externí spolupracovníci, publikujú získané poznatky a výsledky svojich výskumov. Zároveň sme práve v tomto jubilejnom roku vydali samostatný zväzok o Žitnoostrovskom múzeu, pretože takáto publikácia doteraz spracovaná nebola.

Práve v tomto jubilejnom roku boli do užívania slávnostne odovzdané nové administratívne a depozitárne priestory múzea. Rekonštrukcia a prestavba bývalého skladu bola realizovaná výlučne z prostriedkov Úradu Trnavského samosprávneho kraja. Nielen že sme získali moderné administratívne a depozitárne priestory, zodpovedajúce požiadavkám 21. storočia, ale uvoľnené priestory v Žltom kaštieli zároveň ponúkajú možnosti na ďalšie rozšírenie stálej expoziície múzea, čo je mimoriadne významný moment v histórii múzea.

Ďalším dôležitým míľnikom je, že vodný mlyn v Dunajskom Klátove sa v apríli tohto roka, po ukončení nájmu, vracia späť do správy nášho múzea. Teda od jubilejného roka má Žitnoostrovské múzeum okrem historickej budovy Žltého kaštieľa ďalšie tri výstavné objekty – výstavná sieň Žitnoostrovského múzea, Vlastivedný dom v Šamoríne a Vodný mlyn v Dunajskom Klátove. Každý z nich je samostatným objektom, ktorý má výstavné priestory.

V jubilejnom roku rozširujeme aj múzejno-pedagogický program inštitúcie, keďže na jeseň 2024 sa začína realizácia ďalšieho múzejno-pedagogického projektu. K programu, ktorý predstavuje bájný príbeh víly Ilony pribúdajú nové múzejno-pedagogické aktivity upriamené na inú bytosť z povier – bosorku.

Popri všetkých uvedených aktivitách sa práve v jubilejnom roku prvýkrát v múzeu organizujú nevšedné hodiny biológie, ktoré tematicky dotvára výstava predmetov z paleontologickej zbierky múzea, a ktoré budú pokračovať aj v nasledujúcom roku 2025.

Múzeum tak môže plniť svoje poslanie aktívne sa podieľať na budovaní miestnych komunít, na zachovávaní tradícií a zároveň posilňovať regionálnu identitu. To všetko v súlade s najnovšími trendmi, nadväzujúc na myšlienky zakladateľov múzea.

Okrem toho múzeum spolupracuje s občianskymi združeniami, s ktorými máme spoločné ciele. V jubilejnom roku je spolupráca mimoriadne úspešná, organizujeme viaceré spoločné podujatia s mimovládnyimi organizáciami ako MCC Slovensko, Občianske združenie Pázmaneum alebo Občianske združenie Kukónia. Ale, samozrejme, aj v tomto mimoriadnom roku, realizujeme medzinárodnú výstavu Žitnoostrovské pastelky, prezentujúcu výtvarné práce detí predškolského veku, ktorú každoročne usporadúvame v spolupráci so Žitnoostrovským osvetovým strediskom.

Toto všetko sa deje počas jubilejného roka, a nie je toho málo. Naše úspechy považujeme za východiskový bod, ktorý chceme v budúcnosti ďalej prekonávať. Aj z tohoto dôvodu som pri oslave nášho jubilea vyzval zástupcov partnerských inštitúcií (múzeá, galérie, knižnice), aby sme spoločne vytvárali komunity na odbornej báze. To všetko s cieľom spojiť sily a poskytnúť návštevníkom a komunitám v regióne ešte vyšší štandard.

Somorjai éremkincsleletek¹

Mgr. Mathédesz Lajos

Az elrejtett kincsekkel kapcsolatos legendák, mondák országszerte ismertek. Nem kivétel ez alól a Csallóköz sem. A hiedelem szerint az egyes kincseket háborús időkben rejtették el. Valószínűleg a kincs elrejtője vagy fogságba esett, esetleg elhunyt így nem tudott az elrejtett értékeiért visszamenni.

A csallóközi néphagyományban több kincsmonda is fennmaradt. A Tejfalun született Csiba Lajos (1901–1966) gyűjtései során több ilyen mondát is lejegyzett.²

A néphiedelem szerint az elásott kincs, pénz, arany időnként tisztul, „tisztítja magát”, ilyenkor kékes láng csap ki belőle, sőt a kincs egy ideig a föld felszínén van, majd a lángolás elmúltával újra eltűnik.³ A fellobbanó tűz, lidércfény több, Csiba Lajos által megőrzött mondában is előfordul. Ide sorolható a vőki Hideghétyek⁴ és a bősi Derzsyek⁵ meggazdagodásának története, a bősi asszony meg az ördög⁶ és a tüzesember⁷ legendája. Az utóbbit Tejfalun Szalai Károly adatközlőtől rögzítette. A monda a következő:

„Egyszer éjjel 12 óra körül bandukoltam hazafelé Bacsfáról. Már jól elhagytam a honvédsíremléket, amidőn a majori út irányában – mely csaknem párhuzamosan halad a bacsfaival – nagy kékes lánggal lobogó tüzet pillantottam meg a földeken, amely körül egész tisztán kivettem három meztelen ember körvonalait. Rögtön sejtettem, hogy ahol a tűz ég, majd kincs veti fel magát a földből,

¹ A kincslelet egy terminus technikus, amely a közmegegyezés szerint legalább 2-5 vagy annál több egyazon időben és helyen elrejtett érmét jelöl. A kincsleleteket összetételük szerint feloszthatjuk tisztán pénzből álló érmekincsekre vagy pénzekből és egyéb tárgykból összeállított vegyes kincsekre. A kincsleleteket megőrződésük alapján lehetnek zártak (teljesen megőrződtek) vagy hiányosak (részben elkallódtak). Bővebben lásd: Kovács 2022,14.

² Csiba 1996, 93-96.

³ Diószegi – Dobos – Nagy 1980, 197.

⁴ Csiba 1996, 94.

⁵ Csiba 1996, 96.

⁶ Csiba 1996, 96.

⁷ Csiba – Presinszky 1993a, 129; Csiba 1996, 94.

Tallós Prohászka István: Csiba Lajos előadása Kilitin, 1965

elhatároztam, hogy odaszaladok és ha elérem, szó nélkül ledobom ott az egyik harisnyámat vagy a zsebkendőmet, így jelölve meg a helyet, ahol másnap a kincs után kell majd ásnom.

De amint közeledtem a tűz felé, mindig arrább csalogatott. Az alakok is egyenként eltűntek mellőle. Végül maga a tűz is teljesen kialudt, s midőn körülnéztem, hogy tulajdonképpen hol is vagyok, újból a honvédsíremlék előtt találtam magam...⁸

A kincsmondák egy másik csoportját képezik a törökök vagy egyéb ellenség elől a földbe, alagútba, vár falába, kútba rejtett kincsek.⁹ Ebben a csoportba sorolható a jókai kőkecske¹⁰ legendája. A legenda szerint a török időkben itt állt Ilka vára, amely a sok háborúskodás során elpusztult. Az itt élő emberek pedig

⁸ Csiba – Presinszky 1993a, 129; Csiba 1996, 94.

⁹ Diószegi – Dobos – Nagy 1980, 198.

¹⁰ A kőkecske legendájával először Leányvár leírásánál találkoztam. A legenda szerint a leányvári kőkecskét a törökök, más közlő szerint a németek (bajorok) vitték el. Bővebben lásd: Tóth Kurucz 1907, 66.

széthordták a még használható tárgyakat, a határban csak egy kőkecske maradt, amely az elpusztult vár kincsesládája volt.¹¹

Egy újabb csoportba tartoznak a kincset őrző szellemről, kísértetekről, törpeszerű lényekről vagy állatokról szóló történetek.¹² Ebbe a csoportba sorolható a somorjai Frank-féle ház legendája, amely a következő:

„Még a múlt században történt Somorján a régi Frank-féle házban, hogy midőn egyszer ünnep alkalmával a háziak mind templomba mentek, a cseléd-lány egyedül maradt otthon. A konyha és szoba közötti falban – mint ahogy az minden nagyobb háznál szokás volt a régi világban – ablak volt beépítve, mely arra szolgált, hogy étkezés alkalmával a cselédleány ezen keresztül adogatta be az étket. A leány ott szorgoskodott a konyhában, és amint egyszer odapillantott az ablak felé, egy fehér alakot látott meg a szobában, aki hangtalanul integetni kezdett neki, hogy menjen hozzá. De midőn látta, hogy a leány nagyon megijedt, ujjával még néhányszor a pince felé mutatott, azzal eltűnt.

Midőn a házbeliek hazajöttek, a lány elmesélte nekik furcsa látomását. A ház gazdájának az ütött szeget a fejében, hogy a szellem miért mutogatott a pince felé? Rögtön arra gondolt, hogy ennek csakis az lehet a magyarázata, hogy ott pénz van elásva. Ezért már másnap hozzá is kezdett az ásáshoz, és tényleg a pince alatt sok kincsre bukkantak. Állítólag a kincsek révén vagyonosodott meg a Frank család.

De a pincében a lyukból kiásott földet sokáig úgy hagyták, visszahányatlanul, mert a régi időkben az a hit volt elterjedve, hogy ha valaki kincs után ás és kincset talál, a kiásott lyukat nem szabad betemetni, mert különben rövidesen meg fog halni...¹³

A kincsmondák egy újabb csoportját képezik az üregben, barlangban talált kincsről szóló regék. A kapzsi visszamegy a maradék kincserért, de időközben bezárul a föld, barlang szája. Szintén előfordul, hogy az anya magával viszi a gyermekét, akit ott felejt. Csak hét év után kapja vissza egészségben gyermekét.¹⁴ Ebbe a csoportba sorolható a vöki Hideghétyek meggazdagodásának története¹⁵ és a pomléi kincsmonda. Az utóbbi mondát Hajdú Erzsébet tejfalusi lakos a következőképpen ismertette:

¹¹ Csiba 1996, 95.

¹² Diószegi – Dobos – Nagy 1980, 197.

¹³ Csiba 1996, 93-94; Bárdos – Presinszky – Végh 1996, 145.

¹⁴ Diószegi – Dobos – Nagy 1980, 198.

¹⁵ Csiba 1996, 96.

„Régente Pomléban volt egy olyan domb, mely csak minden év karácsony éjjelén tűnt elő. Midőn 12 órakor az éjféli mise alatt a pap a somorjai templomban kitette a szentséget, megnyílt a barlangnak a szája és kívülről is látni lehetett, hogy az kincsekkel van tele. Megtudta ezt egy szegény asszony s egy alkalommal hozott is fel a kincsekből. A következő év karácsony estéjén elvitte magával a kisleányát is. Midőn lement a mélybe a kincsért, a leányka is vele tartott. Az asszony egy zsákot színiültig megtöltött a drága holmival és szerencsésen fel is cipelte, midőn észrevette, hogy a kisleánya meg lent maradt. Közben azonban már 12 óra elmúlt és a domb nyílása bezárult. Így a szerencsétlen asszony nem mehetett le gyermekéért.

Hiába kereste napokon keresztül, hiába ásta fel a környéket, a kislány nem került elő, a dombbal együtt eltűnt.

A boldogtalan anya alig várta a következő év karácsony estéjét. Midőn eljött a várva várt nap éjjele, kisietett arra a helyre, ahol a dombnak elő kellett tűnnie. És íme, szokás szerint 12 óra körül a domb újra láthatóvá vált s midőn megnyílt a szája, lesietett a nyíláson a mélybe s nagy örömeire ott találta gyermekét viruló egészségben egy hordó tetején ülve, amint éppen egy szép piros almából falatozott.”¹⁶

Somorjáról nem csak kincsmondák, hanem éremkincsek is előkerültek.

Az első somorjai éremkincs 1870-ben került elő, amelyről a Pesti Napló a következőképpen tudósított: „Somorjáról május 18-ról írják nekünk: Pár nap óta városunkban azon hír keringett, miszerint Somorja város Duna szigeteinek egyikén szántás közben egy fazék arany és ezüst régi pénzekre bukkantak. Igen természetes, hogy e hír százféle alakban adatott elő, de biztosan senki sem tudta. Tekintve azt, hogy Csallóköz, kivált Somorja városa a régi múltidőkből kiváló történettel bír, – s régi királyaink gyakran tartották vadászataikat Somorja szigetein, – azon reményben, hogy ha csakugyan való a hír, a talált pénzek a régiebb korból lehetnek, – mindent felhasználtam, hogy adatokhoz juthassak, – s ha van még valamit megmenthetni, a történelem érdekében megmenthessek. Fáradtságon sikerült ugyan, de várakozásomnak nem felelt meg, amennyiben a talált pénzek nem oly régiek. Közlöm azonban mégis a talált pénzek minőségét, és mennyiségét. Somorja egyik szigetén szántás közben 2 cseléd egy bögre ezüstpénzre bukkant, ketten lévén, természetes, rögtön osztozkodtak is. Az egyik rögtön eladta részét egy házalónak, mint hallom 30 ftért, míg a másik része a – találó beleegyezésével kezem között van. A kezem között lévő ezüstpénzek súlya 33 ½ lat 270 darabbal. Van

¹⁶ Csiba 1996, 93; Bárdos – Presinszky – Végh 1996, 144.

köztük 4 darab tallér nagyságú, 6 darab mostani 20 kr. nagyságú, a többi 3 régi pengő krajczáros – pár darab 1 frt nagyságával. Korra nézve kivétel nélkül mind II., III. Ferdinand, – és I-ső Leopold korából. Az egész lelet állott tehát 540 dr. ezüstpénzből 67 lat súllyal. Nagyon valószínű, hogy 1683-ik évben, a midőn Kara Mustafa Bécs alá igyekezett, s harcosai Csallóközt is bebarangolták, e pénzdarabok tulajdonosa – a szigetre vitte elhelyezni biztosságban, – míg áldozatul esvén az akkori idők viharainak, pénze közel kétszázadig hevert a föld mélyében, míg jelenleg újólag napfényre került. – Megjegyzem végül, hogy a találó ezüst pénzeinek latját 1 frt, 40 kr-ával szívesen által engedi bárkinek.”¹⁷

Az Archaeologiai Értesítő is beszámolt a somorjai leletről, amelyről a következőképpen írtak: „Tekintélyes éremleletről értesítenek minket a „Pesti Napló”-ban. Somorján (Csallóközben) szántás alkalmával 2 cseléd egy bögre ezüstpénzre bukkant, melynek tartalmát egyenlően felosztották. Egyik rögtön eladta részét egy házalónak 30 frtért, a másíknak része a tudósító kezei közt van. Súlyuk 33 ½ latot teszen 270 darabbal. Van köztük 4 darab tallér nagyságú, 6 darab mostani 20 kr.-os nagyságú, a többi 3 régi pengő krajczáros – pár darab 1 frt nagyságban. Korra nézve kivétel nélkül II., III. Ferdinand és I. Leopold korából valók. Az egész lelet tehát 540 db ezüstpénzből állt, 67 lat súllyal. – A találó latját 1 ft 40 krajczárjával szívesen átengedi bárkinek. Minthogy tudósító magát nem nevezé, rögtön a városi bíróságához fordultam, kérvén őt, hogy az egész leletet a múzeumba leküldje. – Ha meggondoljuk, hogy ezen nagyobb leletek közt lehetnek olyan példányok is, melyeknek eddig hiányával voltunk, csak óhajtani lehet, miszerint ily tetemes számú együtt talált pénzek a tudomány rendelkezésére adassanak, nem is említvén azt, hogy a nemzeti múzeum a régiségi értéket is számba vevén, illő árt iparkodik adni és ezáltal a találókat maga részére megnyerni. – Kár, hogy ebbeli többszöri felszólításaink még nem hatolhattak a hazai hatóságokig, melyek tanácsukkal és segédkezet nyújtva, a hazai tudományosságot ilyen módon nagyobb áldozat nélkül előmozdíthatnák.”¹⁸

A beszámolókból megtudjuk, hogy az éremkincs súlya 67 lat volt. A lat egy régi súlymérték, amely a font harmincketted része, azaz 1,75 dkg, egyes esetekben 1,72 dekagrammnak felel meg.¹⁹ Ezen adatok alapján az éremkincs súlya 1,1524 és 1,1725 kilogramm lehetett.

A Magyar Nemzeti Múzeumban 1870. június 14-én került megrendezésre a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottságának VI. rendes ülése,

¹⁷ Régi pénzek. In: Pesti Napló 21. évf. 115. szám, 2.

¹⁸ Ismeretlen szerző 1870, 155.

¹⁹ Dankó 1980, 412.

amelyen felolvasásra került az éremleletről Tanács Mihály somorjai gyógyszerész által küldött tudósítás. Szintén felolvasásra került Hitzelberger József, somorjai városbíró levele, amelyben megígérte, hogy leküldi vizsgálatra az érmekeket.²⁰ Az érmekek további sorsáról nem sikerült további információkat kideríteni.

A Pesti Naplóban megjelent beszámoló az érmekek elrejtését az 1683-as csallóközi eseményekkel kapcsolta össze. Püspöki Nagy Péter Püspöki mezőváros története című monográfiájában erről az időszakról a következőképpen írt: „A hódító török utolsó felvonulása Bécs ostromára Püspökit is romlásba dönti. Galga Szultán, az 1683-i bécsi ostromról Thököly meghívására indul Cseklészre. Útját elpusztult falvak romjai jelölték. A somorjai révén jött át, és a várost teljesen felégette. Ezt egy kép igazolja, mely a vármegye történet szerint Somorján van. Somorja elpusztítása után a 8000 tatárral Cseklész felé tartó Galga Szultán a közbeeső falvakat is elpusztította, majd Püspökinek vette az útját.”²¹

A Borovszky Samu-féle *Magyarország vármegyéi és városai* sorozat Pozsony vármegyei kötetében említést tesz Somorja 1683-as pusztulását ábrázoló festményről. Leírása szerint a képet a városházán őrzik. A festményen az égő város látható, amelyet a Bécs alól visszavonuló törökök gyújtottak fel.²²

Khin Antal „Somorja legrégebbi képe és a rajta levő históriás-ének” című közleményében a város 17. századi pusztulását ábrázoló festményt ismertette. A cikkből megtudjuk, hogy a műalkotás a városháza tanácstermében volt elhelyezve. A képet pár évtizede a község kijavíttatta. A kép restaurálójának meg volt adva, hogy a festmény eredeti alakján nem változtathat. Khin Antal a képről a következőképpen írt: „... A város felső része lángokban áll, a Király-utca és a Magyar-utca. Egy múlt század elejéről való rövid, de évszámokban nem megbízható története a városnak a tatárokat mondja a gyújtogatóknak. Azonban sem képre, írott História-énekből sem a kép alá jegyzett évszámból (melynek hibás volta 1667. év lehet a képjavító tévedése) pontosan nem állapítható meg a tény. A költeményt itt közöljük, mint régi irodalmi és történeti emléket a török időkből, mely Budavár visszavételének idejében 1686-ban íródott, talán egy ünnepély alkalmára, melyen úgy látszik a pozsonyi főispán is részt vett s valószínűleg a város iskolamestere vagy plébánosa: (az utóbbi neve olvasható elsősorban a kép alján levő pecsét-ábrázoláson) Vízny András készítette, aki 1680. évben városbíró is volt.”²³

²⁰ Rómer 1870, 210.

²¹ Püspöki Nagy 1968, 104.

²² Borovszky 1904, 110.

²³ Khin 1930, 3; Khin 1991, 101; Bárdos – Presinszky – Végh 1996, 140.

Khin Antal „A Csallóközi Múzeum leírása” című közléséből megtudjuk, hogy II. szobában volt elhelyezve a festményről készített fénykép. A képet, mint történeti és műtörténeti szempontból egyaránt értékes emlékek tartotta.²⁴

Az olajfestményt 1948-ban²⁵ egy 1945 után a városba betelepült személy megromgálta.²⁶ A Somorjai Önkéntes Tűzoltó Testület kezdeményezésére a képet az ötvenes években restaurálták. A rendbehozatal után a festményt előbb a városháza egy jelentéktelen helyiségében, majd a padlásán helyezték el. Az ötvenes-hatvanas évek fordulóján a levéltárral együtt a képet is el akarták vinni. Hogy a kép Somorján maradt azt Molnár Józsefnek és Ürge Károlynak köszönhetjük. Ezután a kép hosz-

Somorja veszedelme. Festmény a felújított paulánus kolostorban

²⁴ Khin 1935, 4.

²⁵ Bevilagua 1991, 99.

²⁶ Csiba – Presinszky 1993b, 14.

szü éveig a Somorjai Önkéntes Tűzoltó Testület emlékszobáját díszítette.²⁷ A Pálánus kolostor felújítása után a festmény itt került elhelyezésre.²⁸

Az 1968-ban Pozsonyban megjelent „Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku” című kötetben a szerzők a somorjai kincs elrejtését 1705 utánra teszik.²⁹

Mivel az éremkincs ismertetésénél a veretek nincsenek pontosan leírva, ezért nem megállapítható az éremkincs elrejtésének ideje. A leírásból csak azt tudjuk meg, hogy a kincsben II. Ferdinánd (1619–1637), III. Ferdinánd (1637–1657) és I. Lipót (1657–1705) veretei fordultak elő. Az éremkincs leírásánál a Pesti Naplóban a kincs elrejtésének időpontjaként az 1683-as évet jelölték meg³⁰, amelyet további adatok hiányában kénytelenek vagyunk elfogadni.

Szintén az 1683-as eseményekkel kapcsolják össze Somorja második éremkincsét. 1929. júniusában egy építkezésen előkerült egy újabb éremleret, amelyről a Somorja és Vidéke hetilapban a következőket jegyezték le: „A somorjai Fiedler-féle vendéglőt a tulajdonos újjáépítés céljából lebontatja. Kedden e hó 25-én pinceásás alkalmával a padló alatt mintegy 30–40 cm mélységben egy ott dolgozó inas korsóra bukkant, amelynek megvizsgálása közben Csiszár építőmester észrevette, hogy az edény régi ezüstpénzeket tartalmaz. Az esetnek futótűzként terjedt szét a híre és a pénzdarabokat már kezdték szétszotgatni, amidőn a csendőrség közbelépett, lefoglalta a leletet és a járási hivatal rendelkezésére bocsátotta, amely viszont ideiglenes megőrzés céljából a város pénztárában helyezte zár alá. Összesen 645 darab, talárlégnagyságú ezüstpénzről van szó, amelyből 5 darabot már elosztogattak de a járási hivatal felhívja a szétszottott darabok gazdáit, hogy törvényes kötelezettség szerint szolgáltatassák be. A talált pénznek felizgatott kedélyek óriási értéket tulajdonítottak, holott ez a pénz Lipót-császár féle ezüst, amelynek öntvénye aránylag kevés ezüsttartamot rejt magába úgy, hogy ez az egész lelet – amely járás szerte alaptalan mendemondákra adott alkalmat – értéke legfeljebb 6-700 K. A talált pénz sorsáról a hatóság fog dönteni, mindenesetre sem a Múzeumot, sem a megtalálókat nem felejtik ki az elosztásnál.”³¹

A Prágai Magyar Hírlap somorjai tudósítójának beszámolójából megtudjuk, hogy a Fiedler-féle új szálló építésénél a pincehelyiséget ásó munkások név szerint

²⁷ Csiba – Presinszky 1993b, 14.

²⁸ Kličková Szomolai – Ūrge 2021, 23.

²⁹ Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 145.

³⁰ Régi pénzek. In: Pesti Napló 21. évf. 115. szám, 2.

³¹ I. Lipót korabeli ezüstpénzt találtak egy somorjai építkezésnél. Somorja és Vidéke 1929. június 29., 3.

Sztankovics Mihály, Péder Rezső³² és Kummer Ferenc kőművesinas egy 35 centiméter magas, szűkszájú edényre bukkantak. Az edény korhadt rongyokkal volt lezárva. A rongyok eltávolítása után kiderült, hogy az edény ezüstpénzekkel volt tele. A tudósítás szerint a korszokban összesen 645 darab érme volt. Az edényben az érmek 1659 és 1674. közti időből valók. Az érmekről az újságcikkekben a következőképpen írtak: „...körülbelül a régi kétkoronás nagyságú, de vékonyabb ezüstpénzek, legnagyobb részük az egyik oldalon Lipót, a másik oldalon a kétféjű sas képével, néhány darabon Patrona Hungariae fölírás van Mária-képpel.”³³

A Somorja és Vidéke 1929. november 16-ai számában megjelent „Felosztották a talált pénzt” című tudósításból megtudjuk, hogy a Fiedler-féle építkezésnél talált Lipót korabeli éremkincs értékét 1790 koronára becsülték. Ezt az összeget háromfelé osztották a telek tulajdonosa, a megtaláló és az állam között.³⁴ A tudósításból nem derül, ki hova kerültek az előkerült érmék.³⁵

Khin Antal az éremkincset az 1683-as eseményekkel kapcsolta össze, amelyről a következőképpen írt: „...1683 év nyarán Thököly Cseklésznél táborozott, Pozsonyt akarta elfoglalni, s a török nagyvezér Kara Musztafa, aki Bécsset ostromolta, segítségére küldte Thökölynek Galga szultánt, a tatár khán fiát, 8000 tatárral, akik a somorjai réven jöttek át. Bár Somorja Thököly pártjához állt, mint egész Csallóköz, de a tatár hírére nagy volt a rémület. Ekkor áshatta el valami jómódú városi polgár azt a 650 és néhány db. ezüstpénzt, melyet a múlt évben találtak Somorján a Fiedler-féle ház építése alkalmával. Tulajdonosa mindenesetre elveszett ezen zavaros időkben, mert különben nem hagyta volna ott a pénzét.”³⁶

A Somorján alapított Csallóközi Múzeum gyűjteményéből legalább 62 db I. Lipót³⁷ veret került át a Dunaszerdahelyen újjáalapított Csallóközi Múzeumba.³⁸

³² A somorjai leletekről tudósító cikk töredékesen került digitalizálásra. Ezúton is szeretném megköszönni Roncz Melindának a Bibliotheca Hungarica munkatársának a segítségét, hogy az Országgyűlési Könyvtárból megszerezte a hiányos cikk hibátlan digitalizált változatát. Szintén szeretnék köszönetet mondani az Országgyűlési Könyvtár munkatársainak a cikk digitalizálásáért és megküldéséért.

³³ Hatszáznegyvenöt darab XVII. századi ezüstpénzt találtak Somorján. Prágai Magyar Hírlap 1929. június 27., 9.

³⁴ Felosztották a talált pénzt. Somorja és Vidéke 1929. november 16., 3.

³⁵ Mathédesz 2020a, 8.

³⁶ Khin 1930, 3; Khin 1991, 101; Bárdos – Presinszky – Végh 1996, 140.

³⁷ Bővebben lásd a múzeum leltárkönyvében a Nu-71 – Nu 104/4 közötti érmeket.

³⁸ Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Bevilagua Olgának és Marczell Enikőnek a kutatás során nyújtott segítségükért.

Az érmekeket verdék és évszámok alapján leltározták újra.³⁹ A Somorja és Vidéke hetilap rendszeresen beszámolt a Csallóközi Múzeumnak adományozott tárgyakról és adományozókról. A beszámoló szerint Brunczvik Gizella Szentmihályfáról 1 db⁴⁰, Földes Julis Csukárpakáról 2 db⁴¹, Antal János Félből 1 db⁴² és Feiszer György Pozsonyból 3 darab⁴³ ezüst I. Lipót érmét ajándékozott az intézménynek.

A Somorja és Vidéke 1929. április 13-ai számában olvashatjuk, hogy özv. Dr. Röck Ernőné Somorjáról a múzeumnak 26 darab 16–19. századi különböző ezüst pénzdarabot adományozott.⁴⁴ Később ezen tárgyak egy része átkerült Dunaszerdahelyre az ott újjáalapított Csallóközi Múzeum gyűjteményébe. Az átvitt tárgyakról vezetett ceruzával írt füzetben özv. Dr. Röck Ernőné adományai közt I. Lipót érmet nem találunk.

A Somorja és Vidéke hetilap 1929. május 11-ei számában beszámoltak a múzeum gyarapodásáról. A cikkből megtudjuk, hogy Illy Rezső Somorjáról 22 darab a múlt századból származó rézpénzt és 5 darab ezüst 6, 10, 20 koronást adományozott az intézménynek.⁴⁵ A fentebb már említett, az átvitt tárgyakról vezetett füzetben Illy Rezsővel kapcsolatban megemlítik, hogy több más érmével együtt I. Lipót 1685-ből, 1696-ból és 1697-ből származó verete is átkerült Dunaszerdahelyre.⁴⁶

³⁹ Új leltári számok: Nu-71, 1660, 1 db; Nu-72, 1661, 1 db; Nu-73, 1662, 1 db; Nu-74, 1663, 1 db; Nu-75, 1663, 1 db; Nu-76/1-2, 1664, 2 db; Nu-77, 1665, 1 db; Nu-78, 1667, 1 db; Nu-79, 1668, 1 db; Nu-80, 1669, 1 db; Nu-81, 1670, 1 db; Nu-82, 1671, 1 db; Nu-83/1-2, 1672, 2 db; Nu-84, 1673, 1 db; Nu-85/1-4, 1674, 4 db; Nu-86/1-2, 1675, 2 db; Nu-87/1-3, 1676, 3 db; Nu-88, 1677, 1 db; Nu-89/1-2, 1678, 2 db; Nu-90/1-2, 1679, 2 db; Nu-91/1-2, 1680, 2 db; Nu-92, 1681, 1 db; Nu-93/1-3, 1682, 3 db; Nu-94/1-3, 1683, 3 db; Nu-95, 1684, 1 db; Nu-96/1-4, 1685, 4 db; Nu-97/1-2, 1686, 2 db; Nu-98/1-2, 1688, 2 db; Nu-99/1-3, 1689, 3 db; Nu-100/1-3, 1690, 3 db; Nu-101/1-2, 1691, 2 db; Nu-102, 1692, 1 db; Nu-103, 1693, 1 db; Nu-104/1-4, 1694, 4 db.

⁴⁰ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. szeptember 21., 3; Kopócs 1987a, 23.

⁴¹ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. szeptember 21., 3; Kopócs 1987a, 23. Kopócs Olga 3 db érmét említ.

⁴² Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1930. február 1., 4.

⁴³ Csallóközi Múzeum számára ajándékozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1930. október 4., 4.

⁴⁴ Csallóközi Múzeum részére ajándékozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. április 13., 4.

⁴⁵ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. május 11., 5.

⁴⁶ A Csallóközi Múzeum numizmatikai gyűjteményében megtalálható I. Lipót korabeli érmekeket már fentebb ismertettem. A múzeum gyűjteményében napjainkban megtalálható 1685-ből és 1697-ből származó érme, míg 1696-ból származó veret nem azonosítható. Előfordulhat, hogy az átszállításkor készített jegyzetek pontatlanok vagy azóta ez az érme elkallódhatott.

Bejegyzés a somorjai leletekről a Pozsonyi Városi Múzeum leltárkönyvében

1912-ben a Pozsonyi Városi Múzeum gyűjteményébe Csallóköz-Somorjáról egy népvándorláskori edény és 30 Zsigmond korabeli obulus került beszállításra.⁴⁷

A Pozsonyi Városi Múzeum legrégebbi leltárkönyvében a népvándorláskori égett agyag urna a 4055. leltári szám alatt szerepel. A bejegyzésből kiderül, hogy a törött agyag urna Somorjáról Baranyay Antal ajándékaaként került az intézmény gyűjteményébe. A jegyzet rovatba került bejegyzésre, hogy az urna közelében 30 darab Zsigmond korabeli obulus találtatott. Már a leírás alapján feltételezhettük, hogy egy újabb éremleletről lehet szó, amelyet ezen adat megerősített.

A Pozsonyi Városi Múzeum működése során a leltárkönyveket többször átmásolták. Az első Csehszlovák Köztársaság alatt vezetett leltárkönyvben az urna szintén a 4055. szám alatt szerepel. Lelőhelyként Somorja, míg ajándékozóként Baranyai neve van feltüntetve. A lelet datálásánál már nem népvándorláskor, hanem újkőkorszak szerepel. A megjegyzés rovatból az érmekre való utalás már nem került átmásolásra.

Az 1933-ban kiadott múzeumi katalógusba a somorjai urnát, mint egyszerű edény töredékét említik. Datálásnál a neolitikumot jelölték meg.⁴⁸

A Pozsonyi Városi Múzeum numizmatikai gyűjteményében Luxemburgi Zsigmond több verete⁴⁹ is ismert, ám ezeket egyértelműen nem tudjuk Somorjához kapcsolni.

Somorján vagy annak közelében 2001 előtt egy tíz római ezüstérméből álló kincslet került elő.⁵⁰ Az érmék a Körmöcbányai Pénz- és Emlékérem múzeum

⁴⁷ Mihalík 1913, 152; Gaučík 2018, 40.

⁴⁸ Wagnerová – Mayerová 1933, 195, kat. 2245.

⁴⁹ Pár érme a múzeum gyűjteményéből a teljesség igénye nélkül: N-06293, N-06297, N-06298, N-06299, N-06300, N-06301, N-06302, N-06303, N-06304, N-06305, N-06306, N-06307, N-06308, N-06309, N-06310, N-06311, N-06312, N-06313, N-06314, N-06315, N-06316, N-06317, N-12709VG. Bővebben lásd: <https://www.slovakiana.sk/kulturne-objekty?page=1&lm=0&search=%C5%BEigmund+luxembursky&sort=rank&sortDirection=1&searchByKeywords=true&filter=%7B%22onlyWithImage%22%3Atrue%2C%22onlyDownloadable%22%3Afalse%2C%22tagKeys%22%3A%5B%225047%22%5D%7D>

⁵⁰ Stoklas 2021, 292–293, kat. 205.

A Körnöcbányai Pénz- és Emlékérem Múzeum gyűjteményében található somorjai éremkincs (Stoklas 2021, 293 alapján)

gyűjteményébe kerültek.⁵¹ Az érmék lelőköri körülményei nem ismertek. A múzeum dolgozói az egyes érméket, mint Somorja környéki germán településen külön előkerült leletet vették nyilván tartásba. Boris Stoklas szerint vagy egy nagyobb éremkincs töredékéről, vagy egy tíz érméből álló, valaki által elvesztett „készpénzről” lehet szó.⁵² Stoklas szerint az egyes érméken lévő azonos patina arra utal, hogy egy együtt előkerült kincsletről beszélhetünk.⁵³ Az éremkincsből megtalálhatók Severus Alexander (222–235) (1db)⁵⁴, Trebonianus Gallus (251–253) (1db)⁵⁵, Volusianus (251–253) (1db)⁵⁶, Valerianus (253–260) (3db)⁵⁷, Gallienus (253–268) (3 db)⁵⁸ és Regalianus (260) (1 db)⁵⁹ császárok veretei. Az éremkincset Regalianus ellencsászár 260-ban készített verete zárja.

Királyfia 1940-ig önálló kisközség volt, ekkor Bucsuházával együtt Tejfaluhoz csatolták.⁶⁰ Tejfaluval együtt 1976 óta Somorja egyik városrésze.⁶¹

⁵¹ Kamhalová – Haas Kianička – Chmelík 2015, 30, 45; Budaj-Hunka 2018, 120.

⁵² Stoklas 2021, 129-130.

⁵³ Stoklas 2021, 292-293, kat. 205.

⁵⁴ Stoklas 2022, 61, obr. 2.

⁵⁵ Stoklas 2022, 62, obr. 3.

⁵⁶ Stoklas 2022, 62, obr. 4.

⁵⁷ Stoklas 2022, 62, obr. 5-7.

⁵⁸ Stoklas 2022, 63-64, obr. 8-10.

⁵⁹ Stoklas 2022, 61, obr. 1.

⁶⁰ Kropilák a kol. 1977, 257.

⁶¹ <https://www.velemjaro.sk/telepulestar/tejfalu-somorja>

Királyfiáról egy éremkincs ismert, amelynek sem megtalálási ideje sem lelőköri körülményei nem ismertek. A szűkszavú ismertetés szerint az éremkincs legalább 82 darab érméből állt. A leletben magyarországi (78 db) és osztrák (4 db) érme fordult elő.⁶² Mivel pontos vereteket nem ismerünk, ezért annak elrejtését sem tudjuk megállapítani.

Egyéb éremleletek a Csallóközből

Lelőhely: Bacsa

Leírás: Az éremkincs megtalálásának ideje és körülményei nem ismertek. Az előkerült érmék pontos száma nem ismert. A Csallóközi Múzeum gyűjteményében 9 darab bécsi fillér található, amelyek között megtalálható I. Albrecht (1282–1298) (6 db), III. Rudolf (1298–1306) (2 db) és III. Frigyes vagy Szép Frigyes (1314–1330) (1 db) veretei.

Elrejtésének ideje: 1330 után

Irodalom: Hunka 1992, 172; Kolníková – Hunka 1994, 113.

Lelőhely: Csallóközcsütörtök, Németsók

Leírás: A lelet találási körülménye és ideje nem ismert. A németsóki leletet 1900-ban a Magyar Nemzeti Múzeumba küldték leírás céljából. A lelet a leírás szerint 1605 darab bécsi fillérből, míg Arnold Luschin von Ebengreuth és Jeszenszky Géza szerint csak 986 darab érméből állt.

Elrejtésének ideje: 1310 után

Irodalom: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1900. évi állapotáról, 35; Luschin 1913; Jeszenszky 1926, 8; Koch 1962, 29-30; Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 66; Mathédesz 2020b, 9.

Lelőhely: Csallóközcsütörtök

Leírás: 1936. június 30-án Veréb Mihály munkás a római katolikus egyházi iskola telkén pinceszás közben 150 centiméter mélységben 56 darab ezüstérmét és fém gyöngyöket, csörgőt talált. A talált tárgyakat a helyi plébánosnak J. Šimeknek adta, aki azokat a csendőrségen leadta. A közlő szerint a találás helyén valamikor

⁶² Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1904. évi állapotáról, 42, 48; Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 178.

egy ház állhatott, amely leégett. Erre utaltak az itt előkerült égett fa, hamu és fekete égett edény maradványok. A kincsleletben Mária (1382–1385) egy, Luxemburgi Zsigmond (1386–1437) 51 verete, egy meghatározhatatlan dénár, 3 érme töredéke, lemezből készült gyöngy (12 teljes és 4 töredék) és egy csörgő volt megtalálható.

Elrejtésének ideje: 15. század első fele

Irodalom: Kraskovská 1940, 60-61; Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti 40, 1949, 50-54; Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 73; Mathédesz 2020b, 9.

Lelőhely: Csölle

Leírás: A lelet megtalálásának ideje és lelőkörülményei nem ismertek. Ismeretlen számú osztrák érme. Az érmekeket 1907-ben meghatározás céljából beküldték a Magyar Nemzeti Múzeumba.

Elrejtésének ideje: ismeretlen

Irodalom: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1907. évi állapotáról, 57; Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 183.

Lelőhely: Dunaszerdahely

Leírás: A lelet megtalálásának pontos helye, ideje és lelőkörülményei sem ismertek. A leletben szereplő érmék pontos száma ismeretlen. A lelet II. András (1205–1235) korabeli érméket tartalmazott. A leírás szerint a leletben főleg bécsi (Friesach) fillérek és II. András két verete volt megtalálható, amelyeket Rudolf Machek vásárolt meg.

Elrejtésének ideje: 13. század

Irodalom: Machek 1927, 216; Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 58.

Lelőhely: Dunaszerdahely

Leírás: A lelet pontos találási ideje és körülményei nem ismertek. A 289 darab ezüstérméből álló lelet a 20. század 30-as éveiben a Pozsonyi Pénzügyi Főigazgatóság által került a Szlovák Nemzeti Múzeumba. A leletben megtalálhatók I. Ferdinánd veretei és Sziléziából, Ausztriából, Tirolból, Stájerországból, Karintiából, a Salzburgi püspökségből, Regensburgi püspökségből, Passauai Érsekségből, Augsburgból, Konstanzból, Kampenből, Thurgauból, Schaffhausenből, Bajorországból, Szászországból, Chur püspökségéből, Nordlingenből, Northeimből, Isnyből, Goricából, Königsteinből, Pfalzból, Pfalz-Neuburgból, Oettingenből és Leuchtenbergből származó érmék.

Elrejtésének ideje: 16. század második fele, 1554

Irodalom: Kraskovská 1966a, 259-260; Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 94-95, Gyöngyössy 2019, 147-148; Mathédesz 2020b, 9.

Lelőhely: Dunaszerdahely

Leírás: Két földműves 1925 júniusában egy edényt talált, amelyben közel 4 kilogrammnyi ezüstérme volt elrejtve. Az éremlelet eredetileg több mint 6000 érméből állhatott. Az erősen sérült edény, amelyben a kincsleletre bukkantak megsemmisült. A leletet a két testvér egyenlően arányban felezte el. A megtalálás után szinte rögtön eladásra kerültek az érme. A lelet egyik felének további sorsáról nem tudunk semmit. A lelet másik felét a helyi aranyműves, Frostig úr vette meg. Az általa megvásárolt érmék tisztítás előtt 2 kilogrammot nyomtak. A tisztításuk után azokat minimális haszonnal a Szlovák Honismereti Múzeumnak adta el. Rudolf Machek leírása szerint az éremleletben főleg II. Ferdinánd veretei voltak megtalálhatók. III. Ferdinánd 1639-ből származó pár darab verete is előfordult. Machek ehhez az időponthoz kapcsolta a lelet elrejtését. A leletben két darab Bethlen Gábor, egy-egy példányon I. Ferdinánd és II. Maximilián verete is megtalálható. Ezenkívül pár kisebb, II. Rudolf és II. Mátyás korabeli érme is előfordul. Ludmila Kraskovská 1966-ban a leletet két részben írta le. Az első résznél leelőhelyként Dunaszerdahely szerepelt. Ez a lelet 760 érméből állt, amelyek között I. Ferdinánd (1526–1564) (12 db), II. Rudolf (1576–1612) (1 db), II. Mátyás (1612–1619) (2 db), II. Ferdinánd (1619–1637) (745 db) veretei találhatók meg. A második, a múzeumban elhelyezett leletnél leelőhely nem szerepel. L. Kraskovská szerint ezen érme is a dunaszerdahelyi éremleletből származnak. A 2720 darab érme között megtalálható: II. Miksa (1564–1576) (177 db), II. Rudolf (1576–1612) (467 db), II. Ferdinánd (1619–1637) (1964 db) és III. Ferdinánd (1637–1657) (6 db) veretei. A lelet záróverete 1641-ből származik. Ez alapján a kincsleletet vagy 1641-ben vagy ezután rejtették el.

Elrejtésének ideje: 1641 vagy 1641 után

Irodalom: Machek 1926, 137; Kraskovská 1966b, 274-275; Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 274-275; Mathédesz 2020b, 9.

Lelőhely: Felsőpatony

Leírás: Ján Földeš Felsőpatonyban egy edényben 204 érmét tartalmazó éremkincset talált. A lelet találási ideje nem ismert. A lelet 12 arany- és 192 darab ezüstérméből állt. A kincsleletet egy sűrű korongon készült edényben rejtették el, amelynek aljából csak két cseréptöredék maradt meg. A kincsleletet 1947-ben küldték fel Pozsonyba az Államkincstárba. Innen a Szlovák Nemzeti Múzeumba került. A hazai (szinte kivétel nélkül Körmöcbányán készült) érme között megtalálható III. Ferdinánd (1637–1657) (1 db) és I. Lipót (1657–1705) (69 db) veretei. A kincslelet kétharmad részben külföldi vereteket tartalmaz, amelyek között megtalálhatók Szilézia, Lehnice-Břeh hercegség, Münster-Olešnice, Olmützi érsekség, Ausztria, Tirol, Stájerország, Karintia, Lengyelország, Brandenburg-Ansbach, Bré-

ma, Hildesheim, Nürnberg, Németalföld, Gelderland tartomány, Holland tartomány, Frízföld és Nyugat-Frízföld tartomány, Utrecht tartomány, Zwooll, Savoyai Hercegség és Spanyolország területéről származó érmek. A leletben a záróveret I. Lipót 1682-ben vert 15 krajcáros érmei voltak (4 db). Ez alapján az éremkincset vagy 1682-ben vagy ezután rejthették el.

Elrejtésének ideje: 1682 vagy 1682 után

Irodalom: Kraskovská 1957, 227–228; Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 126; Hlinka 1978, 38; Panis – Budaj 2006, 110–113.

Lelőhely: Felsőpatony

Leírás: 1956 májusában Salay János felsőpatonyi lakos kerítés építés előtt gödörásás során 70 centiméter mélységben egy tállal fedett agyagedényre talált. A megtaláló elmondása szerint a helyszínen régen egy ház állt, amelyet a második világháború után bontottak el. Feltételezhetően ezen érmek a házban lehettek elrejtve. Elmondása szerint a lelet 412 darab réz érméből állt, amelyből 354 darab őrződött meg. Az érmek között megtalálható Mária Terézia (1740–1780) (1db), II. József (1780–1790) (1db) és II. Ferenc (1792–1835) (186 db) verete. Ausztriai veretek között megtalálható II. József (1765–1790) (1 db) és II. Ferenc (1792–1835) (165 db) érme.

Elrejtésének ideje: 1800 után

Irodalom: Kraskovská 1958, 358; Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 164.

Lelőhely: Gútor

Leírás: A leelőhelyről egy 40–45 érméből lévő lelet került elő. A leletet tűz érte, amelynek következtében az érmék nem olvadtak meg csak összeragadtak. A leletben Gallienus császár veretei azonosíthatók.

Elrejtésének ideje: 3. század

Irodalom: Iván – Ölvecky 2014, 216; Iván – Ölvecky 2015, 311; Stoklas 2022, 62.

Lelőhely: Komárom

Leírás: 1969 előtt ismeretlen leelőkörülmények során ismeretlen számú 16. és 17. századból származó körmöci dénárok kerültek napvilágra. A leletből 59 darab érme őrződött meg. A lentebb feltüntetett könyvben a 231. és a 240. szám alatt egy szinte teljesen megegyező kincslelet leírása szerepel.

Branislav Panis és Marek Budaj 57 darab 16. századi hamisítványról és II. Rudolf (1576–1608) 3 eredeti veretéről ír. Az 57 hamisítvány között megtalálhatók I. Ferdinánd (1526–1564) és Miksa (1564–1576) veretei.

Elrejtésének ideje: a 17. század második fele

Irodalom: Hlinka – Kolníková – Kraskovská – Novák 1978, 67, 69; Panis – Budaj 2006, 100-101.

Lelőhely: Komárom

Leírás: 1876-ban a Saint-Germain-en-Laye-ban lévő Le musée des Antiquités nationales egyik munkatársa a numizmatikai gyűjteményben feljegyezte egy kis-méretű lelet megszerzését, amely ritka ezüst „barbár” érmekből állt. A lelet Komáromból származik, ahol a Vág a Dunába torkollik. A francia múzeumban 34 darab Komáromból származó kelta érme található. Az érmék között megtalálhatók a három csoportba sorolható kisérmék: 1. típus: en face arc lóval, bővebben lásd: Paulsen 1933, Taf. 27. 658 (12 db), 2. típus: babérággal és lóval bővebben, lásd Paulsen 1933, Taf. 27. 662 (4 db), 3. típus púppal és lóval bővebben, lásd Paulsen 1933, Taf. 27. 664 (7 db) és a Velký Bysterec típusú tetradrachma bővebben, lásd Pink 1939, Taf. XIX, 359 (1 db).

Elrejtésének ideje: Kr. e. 1. század

Irodalom: Castelin 1970, 3-5; Kolníková – Hunka 1994, 49; Gere 2013, 97.

Lelőhely: Komárom, Komárom környéke

Leírás: 2006-ban Komáromból vagy Komárom környékéről 128 darab 4. századi bronzérméből álló lelet került be a Szlovák Nemzeti Múzeum Történeti Múzeumába. A lelet megtalálásának sem pontos helyét, sem körülményeit nem ismerjük. A kincsleletben megtalálhatók Licinius (308–324) 21, Licinius (317–324) 3, I.

Constantinus (307–337) 40, Crispus (317–326) 6, Constantinopolis (330–340) 4, Urbs Roma (330–348) 3, II. Constantinus (316–337) 13, Constans (337–350) 17, II. Constantius (337–361) 20 és Valens (364–378) 1 darab verete.

Elrejtésének ideje:

4. század második fele

Komáromi, 4. századi éremkincs (Stoklas 2021, 295 alapján)

Irodalom: Panis – Budaj 2006, 52; Bazovský 2018, 66-68; Stoklas 2021, 294-295, kat. 206.

Lelőhely: Nagybony

Leírás: Csak 1 db IV. Béla-féle rézérme ismert, amelyet Weisz Lipót jogász a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozott. Jozef Hlinka, Ľudmila Kraskovská, Jozef Novák „Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku” című könyvükben ismeretlen számú érmét tartalmazó éremkincsként közlik.

Elrejtésének ideje: valamikor 1270 után

Irodalom: Czobor 1877, 191; Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 55.

Lelőhely: Nagymad

Leírás: A közbirtokosság telkén, az úgynevezett Mórvető helyen házépítés alkalmával, 1911-ben egy fazékban néhány kilogrammnyi ezüstpénzt találtak. A tudósítás az érmek pontos számát nem közli. A leírás megemlíti, hogy a leletben I. Lajos ezüstdénárja és Andrea Contarini velencei dózse kis ezüstpénze is megtalálható volt.

Elrejtésének ideje: 14. század

Irodalom: Gohl 1914, 22; Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 69; Mathédesz 2020b, 9.

Lelőhely: Nagyszarva

Leírás: A lelet találási ideje és lelőkörülményei nem ismertek. A leletet meghatározásra 1899-ben a Magyar Nemzeti Múzeumba küldték. A lelet 1086 ezüstérméből állt, amelyből a Magyar Nemzeti Múzeum Hunyadi Mátyás és II. Ulászló 16 darab dénárját vásárolta meg. Gyöngyössy Márton 1224 darab ezüstérmét ismertetett.

Elrejtésének ideje: 1516 után, 1527 (?)

Irodalom: Gohl 1900, 434; Réthy 1900, 439; Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1899. évi állapotáról, 36, 44; Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 81; Gaučík 2018, 32, Gyöngyössy 2019, 155-156; Mathédesz 2020b, 9.

Lelőhely: Nemesgomba

Leírás: 1908. október 7-én egy edényben 72 darab ezüstérmét találtak. A leletben 1625–1701 között érmek voltak megtalálhatók. Az érmek között megtalálhatók voltak I. Lipót körmöcbányai veretei, ezenkívül olmützi, sziléziai, bajor, hesseni és würzburgi veretek is.

Elrejtésének ideje: 1701 után

Irodalom: Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 142; Mathédesz 2020b, 9.

A pinkekarcsai éremkincs a körmöcbányai kiállításon

Lelőhely: Pinkekarcsa

Leírás: 2016. június 9-én egy családi ház udvarán medenceásás közben 30–55 centiméter mélységben egy széttört edényt találtak, amelyben 346 darab ezüstérme volt elrejtve. A leletet bejelentették a helyi községhez és a Nagyszombati Kerületi Műemlékvédelmi Hivatalnak. A leletben 1624 és 1704 közti időszakból származó veretek voltak megtalálhatóak. Az éremkincs közel háromnegyedét körmöcbányai veretek képezték. Az éremkincsben 28 darab 1643 és 1701 között vert francia érme is előfordult. A francia érmék között XIII. Lajos (1610–1643) és XIV. Lajos (1643–1715) veretei találhatók.

Elrejtésének ideje: 1704

Irodalom: Mathédesz 2020b, 9; tvnoviny.sk/zaujimavosti/clanok/48464-slovak-kopal-jamu-nasiel-hotovy-poklad-cka-ho-maximalna-odmena; pamiatky.sk/aktuality/detail/prevody-archeologickych-nalezov-v-rokoch-2019-2020 ; youtube.com/watch?v=0Hk2wmXGVwk; muzeumkremnica.sk/tajomstvo-pokladu-minci-z-pinkovych-kracian

Lelőhely: Pozsonycsákány

Leírás: 1967 darab bécsi fillérből álló lelet. A lelet súlya 1273 g. Az érmeket 1907-ben beküldték a Magyar Nemzeti Múzeumba feldolgozásra. Ekkor kiderült,

Az edény töredéke és a kincs egy része (A kép forrása: pamiatky.sk)

hogy a kincslet 15. századi érmeket is tartalmaz. Bernhard Koch szerint a lelet eredetileg „csak” 1957 érmet tartalmazott, amelyekhez a megtalálásuk után további 10 darab 15. századi érmét kevertek.

Elrejtésének ideje: valamikor 1315 után

Irodalom: Gohl 1908, 121; Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1907. évi állapotáról, 57; Hóman 1916, 355; Koch 1962, 30; Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 64; Mathédesz 2020b, 9.

Lelőhely: Pozsonypüspöki

Leírás: 1966. áprilisában kavicsbányászás közben Krajňák Mikuláš egy agyag-edényt talált, amelyben 800 darab ezüstérme volt. Az érmék között megtalálhatók voltak magyarországi, ausztriai, csehországi, sziléziai, szászországi és Lehnica-Breh veretei. A lelet záróverete I. Lipót 1675-ben készült érme.

Elrejtésének ideje: 1675 vagy azután

Irodalom: Hlinka – Kraskovská – Novák 1968, 149; Hlinka 1970, 205-207; Hlinka – Kolníková – Kraskovská – Novák 1978, 92.

A Csallóközi Múzeum gyűjteményében található nem csallóközi éremkincs:

Lelőhely: Modor környéke vagy Szentgyörgy

Leírás: Az éremlelet pontos leelőhelyét és találási körülményeit nem ismerjük. A lelet állítólagosan a Duna balpartjáról, Pozsony vármegyéből származik. Megtalálásának idejét 1910-re teszik. Az érmék később Burián Pál (1844–1920) főszolgabíró, író tulajdonában voltak. A kincslelet 11 darab kelta érméből állt, amely összetétele a következő volt: 10 darab Simmering típusú drachma és egy Regöly/Dunaszekcső típusú érme.

Elrejtésének ideje: Kr. e. 1. század

Irodalom: Kolníková 1990, 249-253; Kolníková – Hunka 1994, 50.

Lelőhely: Ismeretlen, Délnyugat-Szlovákia

Leírás: Sem a leelőhely, a megtalálás ideje és körülményei nem ismertek. Az éremkincsben szereplő érmék száma nem ismert. A leletből napjainkig 38 érme szerepel, amelyekből 33 példány Luxemburgi Zsigmond, 4 darab Redwitz Miklós bán dénárja és 1 érme vagy III. vagy IV. Albrecht bécsi fillérje volt.

Elrejtésének ideje: 1434 után

Irodalom: Kujovský – Hunka 1990, 199; Kolníková – Hunka 1994, 119.

A Somorján alapított Csallóközi Múzeum numizmatikai gyűjteménye

Somorján már a 20. század 20-as éveiben felvetődött egy múzeum alapításának gondolata. Erre utal Zelliger Ernő 1926. július 13-án Somorján kelt levele, amelyet Alapy Gyulának (1872–1936) írt.⁶³ Ezen kezdeményezés ismereteink szerint kudarcos végződött. 1927. február 26-án a pozsonyi Uránia Tudományos Egyesület megtartotta első előadását Somorján. Az előadást Jankó Zoltán (1871–1941) író, lapszerkesztő az egyesület igazgatója tartotta. Az előadásában, amely a *Somorjáról a somorjaiaknak* címet viselte, felvetette egy múzeum alapításának gondolatát. A felvétel élénk visszhangot váltott ki. Jankó Khin Antal (1884–1973) polgári iskolai tanárban megtalálta azt a személyt, akire a múzeumot rá lehet bízni.⁶⁴

⁶³ Fehérváryová – Ratimorská – Trugly 1986, 246; Kopócs 1987b, 25.

⁶⁴ Jankó 1928, 88.

A somorjai városháza az átépítés előtt

Az Uránia 1927. szeptemberében beadvánnyal fordult Somorja község intézőbizottságához, amelyben értesítették őket egy múzeum létesítéséről és kéri a város erkölcsi és anyagi támogatását.⁶⁵ Beadványukkal az október 4-én tartott gyűlésen foglalkoztak és a városban létesítendő múzeum részére a község háza (4. kép) földszintjén ideiglenesen, díjmentesen egy szobát a rendelkezésükre bocsátottak.⁶⁶ Dach János, az Uránia elnöke és Jankó Zoltán, az Uránia igazgatója egy október 22-ei beadványukban kéri, hogy a múzeum részére kijelölt helyiséget Khin Antalnak adják át.⁶⁷ Khin a szobát ősszel átvette és tavaszra már tele is volt csallóközi halászszerzőkkel.⁶⁸

Az intézmény gyarapodásáról rendszeresen a Somorja és Vidéke hetilapban megjelent rövid újságcikkekben tájékoztatta a nyilvánosságot.⁶⁹

⁶⁵ Jankó 1928, 89-91.

⁶⁶ Jankó 1928, 91.

⁶⁷ Jankó 1928, 91-92.

⁶⁸ Jankó 1928, 92.

⁶⁹ Az adományozókról és az adományokról a közeljövőben tervezek egy külön tanulmányt ír-

A gyarapodásról tudósító újságcikkek alapján a numizmatikai gyűjteményben a legrégebbi érmek a római korból származtak. Baranyay Sándor egy-egy Augustus és Tiberius ezüstöt, míg Urmann Ilona egy Commodus bronzérmet ajándékozott a múzeumnak. Ezen érmekeket a leírás szerint a Csallóközben találták.⁷⁰ Szintén a Csallóköz területén találták a Kirchner Vilmos által adományozott Aurelianus érmet.⁷¹ Láng Pál somorjai lakos fia Jenő, aki Izsán iskolaigazgatóként és tanítóként tevékenykedett, több más tárggyal egyetemben I. Constantinus három érmét és 12 darab Zsigmond korabeli érmet küldött be a múzeumba.⁷² Feltételezhetjük, hogy ezen érmék nem Csallóközből, hanem az Izsa környékén található római kori lelőhelyről származhatnak.

A Somorja és Vidéke 1929. május 11-ei számában a múzeum gyarapodásánál megemlítik, hogy Csenkey Károly Mátyás király egy darab aranyforintját adományozta az intézménynek.⁷³ Ugyanezen hetilap június 8-ai számában a gyarapodásnál megjegyzi, hogy az aranyforintot Ágh József adományozta és a korábbi tudósításban az unokája nevét tüntették fel.⁷⁴

Zsitva János tanító Nyárasdról két, a mohácsi vész idejéből származó ezüstérmét adományozott.⁷⁵

Winkler Pál plébános Felbárról egy 1707-ből származó Rákóczi poltúrát, egy darab 1778-ból, továbbá 1783-ból és 1859-ből származó ezüstpénzeket ajándékozott.⁷⁶

Sipos Ernő a központi szövetkezet főellenőre három darab Mária Terézia korabeli ezüstpénzt⁷⁷, Németh Ferenc gazda Csütörtökből egy darab 1780-ban vert Mária Terézia ezüst érmet⁷⁸ adott a múzeumnak.

Az ajándékozott érmek között a legnagyobb számban a 18–19. századiként meghatározottak fordultak elő. Krascsenics Jenő 4, Bajcsi László, Bittó Sándor, Boráros József, Peczár Béla, Baráth Katalin, Pleyer Edit, Csontos Melánia 2-2, míg

ni. Jelen tanulmányban csak az adományozott érméssel foglalkozom.

⁷⁰ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1930. február 1., 4.

⁷¹ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. június 8., 4.

⁷² Gyarapodik a Múzeum. Somorja és Vidéke 1932. augusztus 13., 4.

⁷³ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. május 11., 5

⁷⁴ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. június 8., 4.

⁷⁵ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. február 2., 2; Adományok a Csallóközi Múzeumnak. Prágai Magyar Hírlap 1929. február 7., 10.

⁷⁶ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. november 30., 3.

⁷⁷ Gyarapodik a Múzeum. Somorja és Vidéke 1932. augusztus 13., 4.

⁷⁸ Csallóközi Múzeum számára ajándékozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1930. október 4., 4.

Csiba Ödön, Jankovics Ferenc, Nagy Károly, Gavlider József, Zámpory Ilona, Schwarz Irén, Blázer Jolán, Mezei Rózsi, Kalmár Mária és Csölle Ferenc 1-1 darab 18–19. századi érmet adományozott.⁷⁹ A szűkszavú leírásból sem az ajándékozók lakhelye, sem az érmék anyaga nem derül ki.

Özv. Röck Ernőné született Nemessányi Aurélia (1865–1943) Somorjáról a fentebb már említett 26 darab érme kivételével 4-4 db 18–19. századi nikkel- és rézpénzt, illetve egy teljes, a Somorjai fogolytáborban használt pénzgyűjteményt adományozott az intézménynek.⁸⁰

Pejrasovics Pál⁸¹, Csáder Endre torcsi gazda és Szolgay János⁸² somorjai szabómester 4-4 darab 19. századi rézpénzt adományozott a múzeumnak. Honty Gyula nyugalmazott állomásfőnök Somorjáról 5 darab, míg Zsoldos Péter szabómester 11 darab 19. századi régi pénzt ajándékozott a gyűjteménybe.⁸³ Faulhammer Ferenc Somorjáról több más tárggyal egyetemben egy 1802-ből származó ezüstérmét adományozott.⁸⁴

Bucsuházy János Somorjáról a leírás szerint egy darab régi pénzt ajándékozott a gyűjteménybe.⁸⁵

A múzeum gyűjteményében megtalálhatók voltak a bankjegyek is. Tejedy József 1 darab régi osztrák-magyar papír 1000 koronást, míg Huszágh Mariska Somorjáról a somorjai fogolytáborban használatos több darab papírpénzt adományozott.⁸⁶ Özv. Bittó Benőné Bartal Jozefa Sárosfáról pedig egy Kossuth-bankó gyűjteményt ajándékozott, amelyben a különböző értékű összes bankjegy megtalálható volt.⁸⁷

A Csallóközi Múzeum numizmatikai gyűjteményében kis számban előfordultak az emlékérmék. Egy emlékérmét a Luther Nővérek Somorjáról adományoztak az intézménynek. Az ezüst emlékérmét 1817-ben a reformáció 300 évfordulójára készítették.⁸⁸ Egy másik Dürer emlékérmét Dr. Limbacher Rezső pozsonyi orvos ajándékozta az intézménynek.⁸⁹

⁷⁹ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. március 30., 7.

⁸⁰ Csallóközi Múzeum részére ajándékozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. április 13., 4.

⁸¹ Csallóközi Múzeum részére ajándékozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. április 13., 4.

⁸² Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. május 11., 5.

⁸³ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. május 11., 5.

⁸⁴ Csallóközi Múzeum Somorja. Somorja és Vidéke 1929. március 9., 7.

⁸⁵ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. szeptember 21., 3.

⁸⁶ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. május 11., 5.

⁸⁷ Csallóközi Múzeum Somorja. Somorja és Vidéke 1929. március 9., 7.

⁸⁸ Csallóközi Múzeum Somorja. Somorja és Vidéke 1929. március 9., 7.

⁸⁹ Csallóközi Múzeum részére adományozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1929. május 11., 5.

Csörgő Károly Tejfaluról egy ezüst ipari kitüntetést a hozzá tartozó oklevéllel adományozta a múzeum részére.⁹⁰

A Csallóközi Múzeum gyűjteményébe a régi Somorján működő múzeum eredeti gyűjteményéből kerültek át más tárgyakkal együtt érmek is. Míg egyes tárgyakknál az aprólékos leírása alapján azok még ma is azonosíthatók, ezzel szemben az más érmekről ez teljes bizonyossággal nem állítható. Az érmek esetleges összevető azonosítása lehet egy jövőbeli kutatás tárgya.

Felhasznált irodalom

Bazovský 2018

Bazovský, Igor: Depot mincí z okolia Komárna. Denarius 7, 2018, 52–80.

Bárdos – Presinszky – Végh 1996

Bárdos, Gábor – Presinszky, Lajos – Végh, László: Somorja Történelmi olvasókönyv. Somorja 1996.

Bevilagua 1991

Bevilagua, Olga: Az első Csallóközi Múzeumra emlékezve. Spravidaj múzea – Múzeumi Híradó XV. évf., 1991, 98–99.

Borovszky 1904

Borovszky, Samu: Magyarország vármegyéi és városai: Pozsony vármegye. Budapest 1904.

Budaj – Hunka 2018

Budaj, Marek – Ján Hunka: Nálezy mincí na Slovensku V/1. Bratislava – Nitra 2018.

Castelin 1970

Castelin, Karel: Keltische Kleinsilbermünzen von Brigetio. Numizmatikai Közlemény LXVIII-LXIX. évfolyam, 1970, 3–12.

Csiba 1996

Csiba, Lajos: Csiba Lajos diáriuma Felső-Csallóközi gazdaregulák, babonák, mesék és népszokások. Somorja 1996.

Csiba – Presinszky 1993a

Csiba, László – Presinszky, Lajos: Fejezetek Tejfalu történetéből. Dunaszerdahely: Nap Kiadó 1993.

⁹⁰ Csallóközi Múzeum részére ajándékozott tárgyak. Somorja és Vidéke 1930. április 26., 4.

Csiba – Presinszky 1993b

Csiba László – Presinszky Lajos: 120 éves a somorjai önkéntes tűzoltóság – 120 rokov dobrovoľnej požiarnej ochrany v Šamoríne. Somorja: Lilium Aurum 1993.

Czobor 1877

Czobor, Béla: A m. n. muzeum érem- és régiségosztálya f. é. május havában a következő ajándékokkal szaporodott. Archaeologiai Értesítő XI. kötet, 1877, 191-193.

Dankó 1980

Dankó, Imre: Lat. In: Ortutay Gyula (főszerkesztő): Magyar néprajzi lexikon 3. kötet: K-Né. Budapest 1980, 412.

Diószegi – Dobos – Nagy 1980

Diószegi, Vilmos – Dobos, Ilona – Nagy, Ilona: Kincs. In: Ortutay Gyula (főszerkesztő): Magyar néprajzi lexikon 3. kötet: K-Né. Budapest 1980, 197-198.

Fehérváryová – Ratimorská – Trugly 1986

Fehérváryová, Magda – Ratimorská, Priska – Trugly, Alexander: Sto rokov múzea v Komárne 1886-1986. Komárno 1986.

Gaucík 2018

Gaucík, István: A polgári autonómia és mecénásság jelképe: a Pozsonyi Városi Múzeum (1868–1918). Fórum Társadalomtudományi Szemle 2018/3. Somorja 2018, 13–60.

Gere 2013

Gere, Marek: Záchraný archeologický výskum Komárno – „Nová pevnosť” Predbežné výsledky. Iuxta Danubium No. 15, 2013, 87–108.

Gohl 1900

Gohl, Ödön: A Magyar Nemzeti Múzeum éremtárának gyarapodás 1899. évben. Archaeologiai Értesítő, Ú. F. XX, 1900, 433–439.

Gohl 1908

Gohl, Ödön: Éremleletek. Numizmatikai Közlöny VII. évfolyam, 1908, 121–122.

Gohl 1914

Gohl, Ödön: Éremleletek. Numizmatikai Közlöny XIII. évfolyam, 1914, 17–22.

Gyöngyössy 2019

Gyöngyössy, Márton: Pankart és csopce Pénzverés és pénzforgalom Nyugat-Magyarországon (1387–1608). Mosonmagyaróvár: Hansági Múzeum 2019.

Hlinka 1970

Hlinka, Jozef: Nález strieborných mincí v Podunajských Biskupiciach, okres Bratislava-vidiek. Numismatický Sborník XI, 1970, 205–207.

Hlinka 1978

Hlinka, Jozef: Kremnické dukáty vo svetle nálezov mincí na Slovensku. Slovenská numizmatika V, 1978, 11–55.

Hlinka – Kolníková – Kraskovská – Novák 1978

Hlinka, Jozef – Kolníková, Eva – Kraskovská, Ľudmila – Novák, Jozef: Nálezy mincí na Slovensku III. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied 1978.

Hlinka – Kraskovská – Novák 1968

Hlinka, Jozef – Kraskovská, Ľudmila – Novák, Jozef: Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied 1968.

Hóman 1916

Hóman, Bálint: Magyar pénztörténet 1000-1325. Budapest 1916.

Hunka 1992

Hunka, Ján: Neznámy nález viedenských fenigov z Báču. Slovenská numizmatika XII, 1992, 172.

Ismeretlen szerző 1870

Ismeretlen szerző: Egyveleg – Tekintélyes éremleletről. Archaeologiai Értesítő 3, 1870, 155.

Iván – Ölvecky 2014

Iván, Robert – Ölvecky, Róbert: Germán települések a közép Duna menti római határvidéken. FIRKÁK III. Fiatal Római Koros Kutatók III. konferenciakötete. Szombathely 2014, 205–220.

Iván – Ölvecky 2015

Iván, Robert – Ölvecky, Róbert: New Germanic settlement finds in the Western part of the Great Rye Island. Ländliche Siedlungen der römischen Kaiserzeit im mittleren Donauraum. Győr 2015, 297–315.

Jankó 1928

Jankó, Zoltán: Hogyan lett a Csallóközi Múzeum? Csallóközi Múzeum. Bratislava 1928, 88–95.

Jeszenszky 1926

Jeszenszky, Géza: Bécsi denárok. Az Érem IV. évfolyam, 1926, 8–10.

Kamhalová – Haas Kianička – Chmelík 2015

Kamhalová, Magdaléna – Haas Kianička, Daniel – Chmelík, Martin: Národná banka Slovenska Múzeum mincí a medailí Kremnica 1890–2015. Trnava: Pergamen 2015.

Khin 1930

Khin, Antal: Somorja legrégebbi képe és a rajta levő históriás-ének. Közlemények a Csallóközi Múzeum anyagából. In: Somorja és Vidéke 1930. április 5., 3.

Khin 1935

Khin, Antal: A Csallóközi Múzeum leírása. II. szoba. Somorja és Vidéke 1935. június 8., 4.

Khin 1991

Khin Antal: Somorja legrégebbi képe és a rajta levő históriás-ének. Közlemények a Csallóközi Múzeum anyagából. *Spravodaj múzea – Múzeumi Híradó XV. évf.*, 1991, 100–102.

Kličková Szomolai – Üрге 2021

Kličková Szomolai, Valéria – Üрге, Lajos: A somorjai tüzoltók kincsei. *Somorjai kincskereső. Somorja 2021*, 23.

Koch 1962

Koch, Bernhard: Videňské feníky na západním Slovensku. *Moravské numismatické zprávy IX*, 1962, 29–31.

Kolníková 1990

Kolníková, Eva: Neznámy hromadný nález keltských mincí z okolia Modry alebo Jura pri Bratislave z roku 1910. *Slovenská numizmatika XI*. Bratislava 1990, 249–253.

Kolníková – Hunka 1994

Kolníková, Eva – Hunka, Ján: *Nálezy mincí na Slovensku IV*. Nitra 1994.

Kopócs 1987a

Kopócs, Olga: Príspevky k histórii Žitnoostrovského múzea v Šamoríne. *Spravodaj Múzea – Múzeumi Híradó XI. évf.*, 1987, 5–23.

Kopócs 1987b

Kopócs, Olga: Adatok a régi somorjai Csallóközi Múzeum történetéhez. *Spravodaj Múzea – Múzeumi Híradó XI. évf.*, 1987, 24–40.

Kovács 2022

Kovács, László: *A Kárpát-medence kora Árpád-kori kincsleletei (1000-1141)*. Budapest 2022.

Kraskovská 1940

Kraskovská, Ludmila: Nález ve Štrtku na Ostrove. *Numismatický časopis československý XV*, (1939), 1940, 60–61.

Kraskovská 1957

Kraskovská, Ludmila: Nález v Hornej Potôni (Slovensko) *Numismatický Sborník IV*, 1957, 227–228.

Kraskovská 1958

Kraskovská, Ludmila: Nález medených mincí v Hornej Potôni, Slovensko. *Numismatický Sborník V*, 1958, 358.

Kraskovská 1966a

Kraskovská, Ludmila: Nález mincí v Dunajskej Strede, Slovensko. *Numismatický Sborník IX*, 1966, 259–260.

Kraskovská 1966b

Kraskovská, Ludmila: Druhý nález mincí v Dunajskej Strede, Slovensko. *Numismatický Sborník IX*, 1966, 274–275.

Kropilák a kol. 1977

Kropilák, Miroslav a kol.: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II. Bratislava 1977.

Kujovský – Hunka 1990

Kujovský, Rudolf – Hunka, Ján: Hromadný nález mincí z 15. storočia zo Šurian K problematike quaringov a Redwitzových mincí. Slovenská numizmatika 11, 1990, 159–208.

Luschin 1913

Luschin, Arnold von Ebengreuth: Wiener Münzwesen im Mittelalter. Wien 1913.

Machek 1926

Machek, Rudolf: Nález mincí stol. 16. a 17. v Dunajské Stredě. Numismatický časopis československý II, 1926, 137.

Machek 1927

Machek, Rudolf: Nález římských mincí na Slovensku. Numismatický časopis československý III, 1927, 216.

Mathédesz 2020a

Mathédesz, Lajos: Somorjai éremleletek. Csallóköz 2020. november 18., 8.

Mathédesz 2020b

Mathédesz, Lajos: Éremkincsek a Csallóközből. Csallóköz 2020. december 16., 9.

Mihalik 1913

Mihalik, József: A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége hatáskörébe tartozó közgyűjtemények fejlődése az 1912. évben. Muzeumi és Könyvtári Értesítő A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének és Orsz. Tanácsának Hivatalos Közlönye VII. évfolyam. Budapest 1913, 132–166.

Ondrouch 1964

Ondrouch, Vojtech: Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964.

Panis – Budaj 2006

Panis, Branislav – Budaj, Marek: Poklady mincí na Slovensku zo zbierok Slovenského národného múzea – Treasures of Coins in Slovakia From the Collections of the Slovak National Museum. Bratislava 2006.

Paulsen 1933

Paulsen, Rudolf: Die Münzprägungen der Boier. Leipzig – Wien 1933.

Pink 1939

Pink, Karl: Die Münzprägungen der Ostkelten und ihrer Nachbarn. Budapest 1939.

Püspöki Nagy 1968

Püspöki Nagy, Péter: Püspöki mezőváros története. Komárno 1968.

Réthy 1900

Réthy, László: A B,-csoport gyarapodása. *Archaeologiai Értesítő Ú. F. XX*, 1900, 439–440.

Rómer 1870

Rómer, Flóris: Kivonat a magy. tudom. Akademia archaeologiai bizottsága 1870. június 14-kén a m. n. muzeumban tartott VI. rendes ülésének jegyzőkönyvéből. *Archaeologiai Értesítő* 3, 1870, 209–210.

Stoklas 2021

Stoklas, Boris: Svedectvá mincí. Rimania a Slovensko. Katalóg výstavy. Bratislava 2021, 123–135.

Stoklas 2022

Stoklas, Boris: Zaujímavý hromadný nález rímskych mincí zo Šamorína. *Pamiatky a múzeá* 2022/1, 61–65.

Tóth Kurucz 1907

Tóth Kurucz, János: Leányvár. A Komáromvármegyei és Városi Muzeum-Egyesület 1906. évi *Értesítője*. Komárom 1907, 40–68.

Wagnerová – Mayerová 1933

Wagnerová, Olga – Mayerová, Alžbeta: Katalog Muzeum mesta Bratislavy. Bratislava 1933.

Šamorínske poklady mincí

Mgr. Ľudovít Mathédesz

Lajos Csiba (1901 – 1966), ornitológ a etnológ, počas svojho etnologického výskumu Horného Žitného ostrova zaznamenával ľudové zvyky, porekadlá, príslovia a povesti. Medzi nimi môžeme nájsť aj povesti a legendy o pokladoch. Tri z nich vieme spojiť so Šamorínom.

Zo Šamorína nám však nie sú známe iba povesti, ale aj samotné poklady.

Prvý poklad mincí objavili roľníci v roku 1870. Pozostával z 540 kusov strieborných mincí. Boli v ňom zastúpené razby Ferdinanda II., Ferdinanda III. a Leopolda I. Jednotlivé razby bohužiaľ nepoznáme. Ukrytie pokladu spájali s rokom 1683 a maľbou, na ktorom je vyobrazené horiace mesto. Podľa autorov knihy *Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku* poklad ukryli po roku 1705.

Z regionálnych novín *Somorja és Vidéke* sa dozvedáme, že v júni 1929 objavili ďalší poklad mincí. Po zbúraní staršej budovy sa začali kopať nové základy a stavbári pritom natrafili na hlinenú nádobu. Poklad bol pravdepodobne ukrytý v pivnici pôvodnej stavby. Autori novinových článkov ukrytie pokladu spojili taktiež s rokom 1683. Tvorilo 645 kusov strieborných mincí. Podľa opisov boli v nádobe ukryté mince Leopolda I., razené medzi rokmi 1659 až 1674.

V roku 1912 Antal Baranyay zo Šamorína daroval do zbierky Múzea mesta Bratislavy hlinenú nádobu a 30 obolov z čias Žigmunda Luxemburského. V najstaršej inventárnej knihe nádoba figuruje pod prírastkovým číslom 4055. Podľa opisu ide o zlomenú hlinenú urnu. Pri datovaní uvádzali obdobie sťahovania národov. Do poznámky zaznamenali, že v blízkosti urny objavili aj 30 kusov obolov z čias Žigmunda Luxemburského. Počas existencie múzea inventárne knihy viackrát prepísali. V inventárnej knihe, ktorú začali písať počas I. Československej republiky nádobu zo Šamorína môžeme nájsť pod číslom 4055. Ako darcu udávajú pána Baranyaiho a nádobu datujú do obdobia neolitu. Do poznámky už ale záznam o minciach neprepísali.

Ešte pred rokom 2001 v Šamoríne alebo v jeho blízkom okolí objavili malý depot strieborných mincí. Mince sa dostali do zbierky Múzea mincí a medailí v Kremnici. Pracovníci múzea mince evidovali ako samostatné nálezy. Boris Stoklas ich na základe patiny publikoval ako menší poklad. V poklade boli zastúpené razby cisárov Alexandra Severa (222-235), Trebonia Galla (251-253), Volusiana (251-

253), Valeriana (253-260), Galliena (253-268) a Regaliana (260). Poklad uzavierała razba Regaliana.

Ďalší poklad pochádza z mestskej časti Kráľovianky. Ani presný čas nálezu, ani nálezové okolnosti nám nie sú známe. Podľa opisu poklad pozostával z uhorských (78 kusov) a rakúskych (4 kusov) mincí. Jednotlivé razby tiež nepoznáme, preto nevieme určiť, kedy poklad ukryli.

Do druhej časti štúdie sme zozbierali ďalšie depoty mincí, ktoré boli objavené na Žitnom ostrove. Taktiež sme sa zaoberali numizmatickou zbierkou Žitnoostrovského múzea. V 20. rokoch 20. storočia v Šamoríne založili Antal Khin a Zoltán Jankó múzeum. V jeho numizmatickej zbierke môžeme nájsť ojedinelé mince, ale aj depot mincí, ktorý objavili na území bývalej Prešporskej župy.

Egy gyilkosság margójára

A patonyi jobbágyok viszálya a középkor végén

*Mgr. Csiba Balázs PhD.**

A pozsonyi káptalan (és persze más hiteleshelyek) jegyzőkönyvei¹ számos rendkívül értékes forrás között fenntartották olyan oklevelek szövegeit is, amelyek a vérdíj rendezésével kapcsolatosak. Ezek más formában viszonylag kis számban maradtak fenn, aminek az oka nagyon egyszerű (a családi levéltárak nagyszámú elpusztulásán kívül): évtizedekkel vagy századokkal később, amikor a viszály már feledésbe merült, a birtokjog-biztosító oklevelekkel ellentétben nem volt jelentősége megtartani ezeket az iratokat, és emiatt legtöbbször kiselejtezésre kerültek. Az efféle levéltári „rendezés” a hiteleshelyi jegyzőkönyveket természetesen nem befolyásolta. Az ilyen oklevelek fontos adatokat szolgáltatnak a kriminalitás történelméhez, illetve információkat bizonyos személyek halálának okával és hozzávetőleges időpontjával kapcsolatban. Szerkezetüket tekintve viszonylag egyszerű (másképp fogalmazva: sablonos) forrásokról van szó, azonban néha tartalmazznak rendhagyó elemeket is. Olyan sokkal és roppant érdekesekekkel, amelyekről a pozsonyi káptalan 1525. február 14-i, a tanulmányom fókuszában álló oklevelében olvashatunk, az eddigi tudományos pályafutásom során még nem talákoztam. Ebből kifolyólag, jóllehet a szóban forgó forrás hamarosan kiadásra kerül a készülő forrásközlésemben, véleményem szerint fel kell rá hívni a figyelmet egyéb módon is.²

* A szerző történész, a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának docense. A tanulmány elkészítését az NKFI K 134690. számú projekt támogatta. Szeretnék köszönetet mondani Neumann Tibornak tanulmányom kéziratának elolvasásáért!

¹ A pozsonyi káptalan általam eddig szerkesztett és publikált jegyzőkönyvi anyaga: Csiba Balázs. Autentický protokol Bratislavskej kapituly II. 1504 – 1513. (Documenta Posoniensia IV). (a továbbiakban: APBK II.) Bratislava, 2021, 541. Uő. Autentický protokol Bratislavskej kapituly V. Prvá časť (1514 – 1518). (Documenta Posoniensia V). (a továbbiakban: APBK V/1.) Bratislava, 2024. 332. Uő. Autentický protokol Bratislavskej kapituly V. Druhá časť (1519 – 1522). (Documenta Posoniensia VI). (a továbbiakban: APBK V/2.) Bratislava, 2024. 386.

² Slovenský národný archív (a továbbiakban: SNA), Hodnoverné miesto Bratislavská kapi-

Rövid írásomban először a vérdíj fogalmát és rendezésének jellegzetességeit ismertetem. Ezután a forrásban szereplő személyeket mutatom be, de mivel jobbágyokról van szó, elég kevés adat áll rendelkezésünkre. Végül az említett oklevél tartalmát ismertetem, levonva persze a következtetéseket is.

A vérdíj rendezésének sajátosságai

A középkori Magyar Királyságban a vérdíj (*homagium*)³ alatt bizonyos pénzüsszeget értettek, amelyet a bűncselekményt elkövető személy a sértettnek vagy hozzátartozóinak fizetett. Nemcsak gyilkosság, hanem súlyos testi sértés és csonkítás, illetve egyéb különleges esetben⁴ is kötelezhető volt erre a bűnös társadalmi státuszától függetlenül. A felek többnyire fogott bírák közreműködésével állapították meg a vérdíj összegét. Az ilyen ügyéntézéseket magukba foglaló oklevelek tipológia szempontból a nyugták kategóriájába tartoznak. Érdekes, hogy ezekben viszonylag gyakran mellőzik a vérdíj kifejezést, és helyette valakinek a „halála és megőlése miatt” (*super morte et interfecione*) vagy hasonló szóhasználattal élnek. A pozsonyi káptalan 1504 és 1522 között több mint 30 ilyen tartalmú oklevelet állított ki.⁵ Szokványos szerkezetük az alábbi. Legtöbbször mindkét (tehát az elkövető és a károsult) fél megjelent az adott hiteleshely előtt, általában vállalva név szerint felsorolt családtagjaik és rokonaik terhét is. Ezt követően arról értesülünk, hogy ki ölt vagy sebesített meg kit, akár véletlenül (*casualiter*), akár előre megfontolt rossz szándékkal (például *dyabolica suggestione, crudeliter, nece miserabili* stb.), esetleg kinek a felbujtására és ösztönzésére (pl. *ex suggestione*). Sajnálatos, hogy ennek pontos módját ritkán vázolják, ahogyan a pontos időpont megadása is ritkaszámba megy. Ezután többnyire arról olvasunk, hogy a büntett miatt a felek között pereskedés és viszály

tula (a továbbiakban: HmBk) [A fond szálas anyaga elérhető a Monasterium.net weboldalon (<https://www.monasterium.net/mom/SK-SNA/3900-HodnoverneMiestoBratislavskaKapitula/fond>), megtekintés: 2024. december 14., a továbbiakban: Monast.], Autentický protokol (a továbbiakban: Prot.) V/1. p. 794–798.

³ A latin kifejezéssel elsősorban Nyugat-Európában a vazallus által a hűbérúrnak tett hűbéri hűségesküt is jelölték.

⁴ Ismerünk olyan esetet is, amikor azért kellett valakinek vérdíjat fizetnie, mert erőszakos magatartása egy nemes jobbágyának elmenekülését eredményezte. Csiba Balázs. Kondé Mihály élete és pályája. Múzeumi Híradó 27. 2022, 32–33.

⁵ Lásd az APBK II., V/1. és V/2. kötetek tárgymutatóiban a *homagium* és *interemptio* (interfectio) címszavak alatt feltüntetett okleveleket.

(*lites, controversiones, dissensiones, iurgia, odia* stb.) alakult ki, de végül a béke érdekében – ahogy már említettem – jobbra fogott bírák közbenjárására megállapodásra jutottak. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy meghatározták a vérdíj nagyságát, amit az elkövető fél meg is fizetett a károsultnak, amely erről bizonyosságot adott (másképp fogalmazva: nyugtatta a másik felet) a hiteleshely előtt. A felek egyúttal a bírság összegét is meghatározták arra az estre, ha valamelyikük megszegné az egyezséget, vagy ha azon később bármit is változtatni szeretne. Az oklevél végén mindkét fél kötelezte magát a megállapodás feltételeinek megtartására.

Érdemes kiemelni pár figyelemre méltó esetet a pozsonyi káptalan jegyzőkönyveiből. Előfordult, hogy mindkét fél köteles volt egymásnak vérdíjat fizetni, mint például Csöllei Márton és a somorjai mezővárosi polgárok viszályában.⁶ 1514-ben azért fizettek az előtejadi Keresztes család tagjai vérdíjat, mert egy lögyakorlat során András nevű szolgájuk véletlenül eltalálta nagyabonyi Csomor Andrást, aki belehalt sérüléseibe.⁷ 1517-ben kisaludi Damokos Pál és fia, Demeter azért fizettek húsz forintot kisaludi Györgyös Mihálynak, hogy utóbbi apja, Györgyös Péter megölésének gyanúja alól felmentsék magukat.⁸ A tettes személyazonosságára nyilván nem került sor, így kérdés, hogy erre a húsz forintra vérdíjként tekintettek-e. 1519-ben kismartoni Puchar János vérdíját 42 forintban állapították meg, de az elkövetőnek elengedtek hat forintot.⁹ Ismerünk példát arra is, hogy valaki egy haláleset miatt, amelyet nem maga idézett elő, fizetett vérdíjat, de talán ez esetben a kárpótlás kifejezés pontosabb lenne.¹⁰ Néha a vérdíjnak csak bizonyos részét rendezték el (értsd: több elkövető közül csak az egyikkel sikerült megállapodásra jutni), és emellett a fogott bírák egyéb kötelezettséget is megszabtak. Például 1525-ben, amikor Orle Miklós tejfalusi lakos (tehát nyilván jobbágy, esetleg zsellér) egy lámpást adott a somorjai plébániának, amelyet a mise során kellett meggyújtani úrfelmutatás alatt (*unam lucernam ceream in ecclesia parochiali de Samaria tempore celebrationis missarum sub elevatione divini corporis ardentam fieri fecisset*).¹¹

A jövőben érdemes lenne nagyobb forrásanyag alapján részletesebben megvizsgálni, hogy mennyi volt az átlagos vérdíj összege. Milyen körülmények játszhattak szerepet ennek megállapításában? Volt-e különbség egy nemes és egy jobbágy vér-

⁶ APBK V/2. 254–255. (219. sz.) és 257–258. (221. sz.).

⁷ APBK V/1. 29–30. (5. sz.).

⁸ APBK V/1. 169. (147. sz.).

⁹ APBK V/2. 42–43. (25. sz.).

¹⁰ Csiba Balázs. Egy vízbefúlás tanulságai. Szerény adalék a késő középkori Csallóköz társadalomtörténetéhez. Múzeumi Híradó 28. 2023, 83–84.

¹¹ SNA, HmBk, Prot. V/2. p. 164–165.

díja között? Azt utóbbi kérdésre a válasz nyilvánvalónak tűnik, de véleményem szerint ezzel kapcsolatban elég meglepő eredményeket fogunk kapni.

Az ügy szereplői

A konfliktus bögyölypatonyi Lőkös Fábián megölése miatt alakult ki. Első ízben 1491-ben hallunk felőle, amikor Lőkös Balázs fiaként említik. A vonatkozó oklevél valószínűleg a rokona, Lőkös János végrendeletével kapcsolatos tanúvallomásokat örökíti meg. Az összes tanú János gyóntatója, Tamás szentmihályfalvi plébános vallomásával megegyezően vallott.¹² Valószínűleg e Tamás atya azonos azzal a Tamás szentmihályfalvi plébánossal, aki Fábiánnal együtt 1513 áprilisában megjelent a pozsonyi káptalan előtt az ügyben, hogy alsóborsai Szudmér András fia, György kifizette nekik András özvegyének, Annának a végrendeletileg a templomra hagyott hozományát és jegyajándékát. Fábián ekkor a templom gondnokaként (*vitricus*) járt el.¹³ Az 1525. évi egyezséget az ő fia, Barnabás, öccse, Máté és rokonuk, dióspatonyi Sidó Pál kötötték meg. Az előbbiekre ez az egyetlen adatunk, az utóbbi 1532-ben ugyancsak békítőként lépett fel egy gyilkosság elrendezése során.¹⁴

A gyilkosságot lőgérpatonyi Angyal Ambrus követte el, tehát a nevéhez nem méltó módon cselekedett. Az egyezés megkötésében közreműködött testvére, fél-szerpatonyi Angyal Máté, közösen vállalva másik két testvérük, Tamás és Péter terhét is. Sajnos más adataink nincsenek az Angyal család tagjaira.¹⁵

Az oklevél nem említi, hogy azok a falvak, amelyekben az ügyben szereplő jobbagyok laktak, a gellei szék részét képezték, amely a pozsonyi váruradalomhoz tartozó Gelle mezőváros körüli csallóközi falvak bizonyos fokú kiváltságokat élvező szervezete volt. Földesuruk a király, rajta keresztül pedig a mindenkori pozsonyi is-

¹² A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa (Collectio Diplomatica Hungarica) (<http://archives.hungaricana.hu/hu/charters>, megtekintés: 2024. december 14., (a továbbiakban: DL-DF) DL 105880.

¹³ APBK II. 428. (462. sz.).

¹⁴ SNA, HmBk, Prot. V/2. p. 455.

¹⁵ Megjegyzem, hogy nagyjából egy időben éltek bodobári Angyal Bálint fiai, Ambrus és Tamás (APBK V/1. 167–168. [145. sz.]), akik 1521-ben vagy kevéssel előtte eladták az ottani elhagyatott nemesi telküket (DL 23549.), és ezután a faluban többé nem mutathatók ki. Minden jel arra mutat, hogy Bodobáron csak rövid ideig birtokoltak, és jöllehet nemesekről van szó, nem kizárt, hogy azonosak a gyilkossággal kapcsolatban említett patonyi Angyalokkal.

pán volt. Kiváltságaik első megerősítésére Mátyás király által került sor 1466-ban.¹⁶ Jóllehet kutatásaim az eddigi szakirodalom¹⁷ eredményeit pontosítani tudják, ennek ismertetésétől e helyen eltekintek, mégis két megjegyzés idekívánkozik. Fennmaradt 1463-ból a gellei törvényszék oklevele (lásd alább a fényképét), amely ismereteim szerint a maga nemében egyedülálló a középkorban. Címzésében Baumkircher pozsonyi ispán (1458–1465)¹⁸ neve után Gellei Péter albíró (*viceiudex*), majd négy esküdt (*iurati cives*) következik, akik a törvényszéken ülészetek (*in sede nostra iudiciaria consedissemus*), és arról adtak ki oklevelet, hogy a királyi jobbágyok Szencen és Cseklészen nem kötelesek vámot fizetni. Nyilván az ispán valójában nem volt jelen, ahogy általában Pozsony megye törvényszékén sem, de bizonyára a gellei szék törvénykezési joga tőle ered. Másrészt feltételezhető, hogy a szék kiváltságainak megerősítése a jobbágyszármazású későbbi kincstartó, Nagylucsei Orbán érdeme, jóllehet 1466-ban még „csak” a királyi kancellária jegyzője volt. Mivel Nagylucse (ma Nagylúcs) is a gellei székhez tartozott, ennek elérése saját érdekében is állhatott. Nem lehet véletlen, hogy Mátyás király a kiváltságok megerősítése napján (november 17.) egy, a királyság rendes bíróinak és egyéb bírói jogkörrel rendelkező tisztségviselőknél (ispánoknak, várnagyoknak stb.) címzett parancslevelét a székhez tartozó jobbágyok jogaival kapcsolatban a Nagylucseiek írták át a pozsonyi káptalannal egy évvel később.¹⁹

Az egyezés tartalma

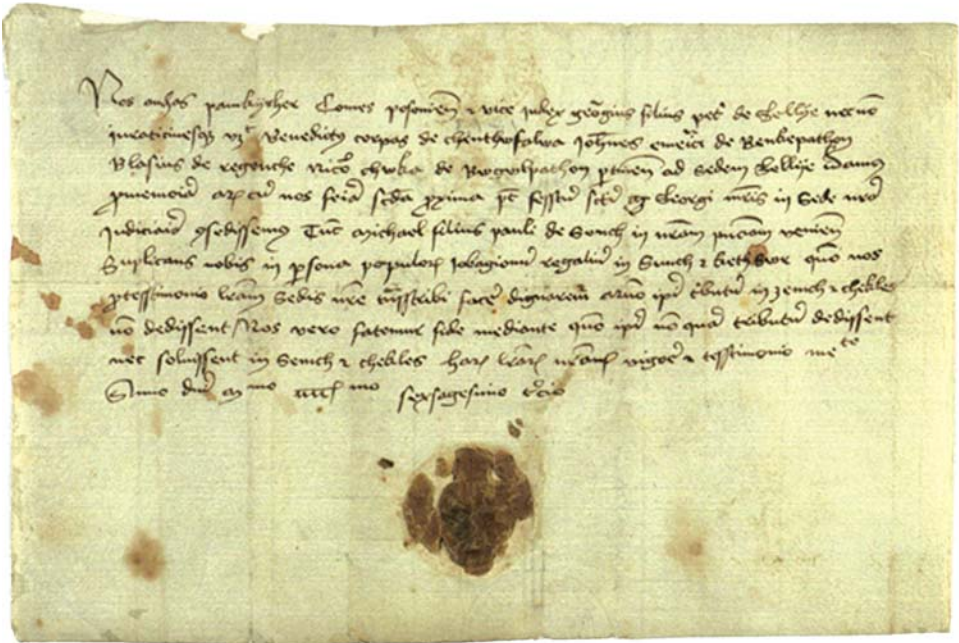
Az egyszerűség kedvéért a leírásban a felekre Lőkösökként (beleértve Sidó Pált is) és Angyalékként fogok hivatkozni. Lőkös Fábiánt Angyal Ambrus ölte meg, méghozzá testvérei, Tamás és Péter segítségével (*auxilio*). Sajnos az oklevél nem

¹⁶ Hunyadiak kora Magyarországon XI. Írta gróf Teleki József. Pest, 1855, 188–191. (CDI. sz.), vö. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, A 57 – Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii 5. p. 459–463. Urbáriumok XVI–XVII. század (Magyar Országos Levéltár kiadványai II., Forráskiadványok 7.) Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Maksay Ferenc. Budapest, 1959, 181–187.

¹⁷ Ethey Gyula. A Verebélyi Érseki Nemesi Szék. Magyar Családtörténeti Szemle 7. 5. sz. 1941, 101–103. Lényegében őtáná: Leon Sokolovský. Správa stredovekej dediny na Slovensku. Bratislava, 2002, 173–174.

¹⁸ C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás–W. Kovács András. Magyarország világi archontológiája, 1458–1526. II. Megyék. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) (a továbbiakban: Arch. 1458–1526. II.) Budapest, 2017, 189.

¹⁹ Štátny archív v Nitre, Užovič (Uzovics) z Kyneku 157. (DF 266505.).

A gellei törvényszék 1463. évi oklevele
SNA, HmBk, 28-5-8 (Monast. 1791., DF 227229.)

részletezi, hogy ez pontosan mikor (*superioribus temporibus*) és hogyan történt. A gyilkosság miatt a két fél között annyira elfajult a helyzet, hogy – a káptalan megfogalmazása szerint – az egymás ellen elkövetett rossztetteket nemcsak leírni hosszadalmas, de még elbeszélni is szörnyű (*cuius quidem homicidii causa inter predictas partes tot et tanta mala fuissent subsecuta, ut non tantum forent scribendo prolixa, verum etiam dictu essent horrenda*). A konfliktusba derék emberek is közbeavatkoztak, mivel attól tartottak, hogy a veszély napról napra egyre inkább továbbgyűrűzik (*utriusque partis periculum indies magis ac magis augeri et serpere perhorescentes[!]*). Már az eddig leírtak alapján is láthatjuk, hogy a káptalan a hasonló egyezségek szövegeivel összehasonlítva jóval drámaibb hangvételben fogalmazott. Ugyancsak a nagyon elharapózódott helyzetről tanúskodik, hogy az egyezés királyi parancsra és Bornemissza János pozsonyi ispán (1514–1527),²⁰ tehát földesuraik utasítására történt (*de mandato regio et commissione magnifici domini Iohannis Bornemyzza de Berzencze, comitis Posoniensis, quorum ipse partes forent iobagiones et subiecti*). A konfliktus híre

²⁰ Arch. 1458–1526. II. 191.

tehát még a királyi udvarba is eljuthatott, és ez esetben biztos nem formulás szövegről van szó, hiszen a felek ezt a tényt fontosnak találták kihangsúlyozni az oklevél végén.

A megállapodás értelmében Angyaléknak 73 forint nagyságú védíjat kellett fizetniük Lőköséknek, mégpedig három időpontban (1525. március 5-én és augusztus 1-jén, valamint 1526. február 11-én). Hozzá tették, hogy ha az első időpontnak eleget tesznek, de a másodikat elmulasztják, akkor az első semmisnek tekintendő. A harmadik elmulasztása esetén nemcsak az első kettőt fogják semmisnek nyilvánítani, hanem Angyaléknak még 200 forintnyi büntetést is fizetniük kell, ráadásul a nehezen összehozott egység emiatt érvényét veszti (*prescripta quoque eorum controversia, dissidium atque differentia inter ipsas partes ita et in eo statu permaneat, acsi nulla pax nullaque compositio inter eas intervenisset*). Ugyancsak 200 forintnyi bírságot szabtak arra az esetre, ha valamelyik fél a megállapodás kapcsán bármivel dicsekedne vagy a másik felet megfélemlítené.

A többi feltétel már jóval szokatlanabb. Ha az Angyalék sértegetnének vagy megsebesítenének, sőt megölnének valakit a Lőkösék közül, akkor a 200 forintnyi bírságon túl fejvesztésre lesznek ítélve, és ez esetben sem királyi, sem királynéi, sem pedig földesúri kegy nem segíthet rajtuk (*graciis regiis, reginalibus et aliorum quorumpiam superiorum ipsis minime suffragantibus nilque iuvantibus*). Az elkövető élete teljes egészében a sértett kezében lesz (*salus vite illius iniuriantis in sola manu huiusmodi iniuriati pendeat*), aki szabad akarata szerint vagy megkegyelmez neki, vagy kivégezti őt (*habeatque liberum arbitrium illi indulgendi eumque morti tradendi, prout sibi videbitur et placuerit*). Fordított esetben, tehát ha a Lőkös családbéliek követnek el hasonló vétkeket Angyalék ellen, a megállapodás csak 200 forint bírságról határoz, fejvesztésről nem.

A hátralévő kikötések célja egyértelműen az volt, hogy minimálisra csökkentsék a két fél közötti kapcsolatot. Angyal Tamás, Péter és Máté kötelesek az összes félszerpatonyi és bögyölypatonyi birtokukat nemhogy elcserélni, hanem számukra teljesen idegeneknek eladni (*non ex causa permutacionis, sed pro precii pecuniariis hominibus ipsis omnino alienis et eisdem nulla consanguinitate attinentibus vendent et a se alienabunt*) és azokból Angyal Ambrus lőgérpatonyi házába költözni. (A birtokcserre sokkal könnyebben visszacsinálható volt, mint az adásvétel, és idegenekkel nyilván nehezebb az egyezkedés, ezért hangsúlyozták ezt a feltételt.) Hozzá tették azt is, hogy a két faluba (Félszer- és Bögyölypatonyba) soha többé nem költözhetnek. Lőgérpatonyban csak akkor vásárolhatnak maguknak birtokokat és házakat, ha az összes ottlakó ehhez hozzájárulását adja (*nisi in huiusmodi empcione omnium usque ad unum in eadem possessione Lewgeerpathon commorancium [consensus] accedat*). Ha ott bárkit is sértegetnének vagy megsebesítenének, akkor százforintnyi bírságot fizetnek. Abban az esetben, ha a két fél véletlenül találkozna útjaik során (*in aliquibus*

viis gradientes sibipsis obviaverint), Angyalék kötelesek lemenni az útról és az út szélén mindaddig várakozni, amíg Lőkösék és érett korban lévő fiaik el nem haladnak. Eközben egymást üdvözlő szavakkal kell illetniük legalább egy évig (*ipsis ... eorundemque filiis in etate discrecionis constitutis per quascunque vias occurrentibus et appropinquantibus deferre et cedere viasque ipsas ad peragendas illis vacuas relinquere et in-terea temporis, donec illi pretergrediuntur, extra viam ad partem sese recipere[!]*) illosque verbis salutativis honorare hinc ad spacium unius anni integri dumtaxat debeant illique sic salutati huiusmodi verba salutationis verbis pacificis atque honestis ab eisdem salutantibus suscipere teneantur). Nagyjából hasonló magatartást kell tanúsítaniuk szintén egy évig, ha bármelyik fogadóba szeretnének bemenni (*aliquam thabernam intrare vellent*): ha Angyalék tudomására jut, hogy Lőkösék ott tartózkodnak, akkor nem mehetnek be a fogadóba (*ab ingressu domus thaberne abstineant et abinde recedant*); ha pedig Angyalék lennének ott előbb és a Lőkösék mennének be, az előbbieknél el kell hagyniuk a fogadót.

Az egyezség feltételei után a káptalan záradéka következik. Mivel a megállapodás abban az esetben, ha Angyalék azt megszegnék, halálbüntetést és fejevzést is lehetővé tesz (*quia premissa ordinacio in aliqua sui parte tendit ad penam sanguinis et amissionum capituum*), a káptalan úgy döntött, hogy nem állítja ki az oklevelet (*ab emanacione litterarum fassionalium pariter et obligatoriarum superinde extradandarum abstinendo censueramus omnino et deliberaveramus*). Hogy ez mégis megtörtént, az annak köszönhető, hogy Angyal Tamás fogságban (nyilván a pozsonyi várnagyéban) volt, és az oklevél kiadása nélkül az egyezség érvényét vesztené, anélkül pedig nem-sokára kivégezték volna (*si propter non emanacionem litterarum huiusmodi concordia prescripta dissolveretur, idem Thomas propediem morti traderetur et mactaretur*). Emiatt valószínűleg megint lángra lobbanna a viszály, ami a felek között egymás kiirtásával járna és végtelen vérontást eredményezne (*subsequenter partes predictae rursus et denuo insultare gladiareque et grassari ac altera alteram exterminare inciperent et infinita pericula sanguinumque effusiones ac neces sequerentur*). A káptalan tartva attól, hogy ez elkerülhetetlen, nem kívánva elősegíteni a rossz cselekedeteket, a két rossz közül a kisebbet választotta és kiállította az oklevelet (*timentes tanta pericula esse superfutura, que ut emitentur[!], pocius quam immineant, inter duo mala minus malum eligentes, ne tantorum malorum causa efficeremur*). Továbbá hozzátette, hogy a béke érdekében döntött így (*presentes litteras nostras non ad lites et gladiaciones, sed ad pacem amplectandam[!] exinde duximus emanandas et concedendas*), és ha mégis vérontásra vagy testcsonkításra kerülne sor, a felelősség csakis a feleket terheli (*si propter aliquam transgressionem predictarum parcium aliqua effusio sanguinis vel membri mutilacio acciderit, hoc non nobis, sed sibipsis et earum pertinacie ac effrenate vehemencie ascribatur*).

A fentiek alapján kijelenthető, hogy a káptalan azon állítása, miszerint a két fél között nagyon szörnyű dolgokra került sor, egyáltalán nem tűnik túlzásnak, és ért-

hető az is, miért vonakodott kiállítani az oklevelet. Így elnézhető neki az, hogy nem bocsátkozott részletekbe, jöllehet a leírás bizonyára páratlan információkkal gazdagította volna ismereteinket a késő középkor mindennapjaival kapcsolatban. Felróhatnánk akár annak a magyarázatnak a hiányát is, miért épp Angyal Tamás került fogságba, hiszen ő „csak” a gyilkosság egyik felbujtója és nem a végrehajtója volt, ezért kissé ködös, hogy miért az ő élete forgott kockán.

Véleményem szerint az ügy legérdekesebb része az, hogy a fogott bírók olyan feltételeket szabtak, amelyeknek egyértelműen az volt a célja, hogy lehetőleg minimálisra csökkentsék a két fél találkozásának az esélyét. Érződik a háttérben az is, hogy Angyaléknak egy ideig alárendelt magatartást kellett tanúsítaniuk Lőkösékkel szemben, illetve hogy a béke bizonyos pontjai alapján nyilvános megaláztatásban kell részesülniük. Nyilvánvaló, hogy Lőkösék csak ilyen megalázó feltételekkel voltak hajlandók kiegyezni.

Na margo jednej vraždy

Konflikt potônskych poddaných na konci stredoveku. Resumé

Mgr. Csiba Balázs, PhD.

V predloženej štúdií upozorňujem na jednu listinu Prešpurskej kapituly z roku 1525 s veľmi zaujímavým obsahom. Okolo tohto roku došlo k vážnemu konfliktu medzi potônskymi poddanými kráľa kvôli zavraždeniu Fabiána Lőkösa z Dolnej Potône, ktoré spáchal Ambróz Angyal z Hornej Potône z neznámych príčin. Práve začiatkom spomínaného roku sa podarilo ukončiť spor za pomoci rozhodcov, o čom si strany aj nechali kapitulou vyhotoviť písomné svedectvo. Na prvý pohľad sa tento prípad zdá byť ničím neobvyklým, no našu pozornosť upútajú hlavne nezvyčajne podrobné a prísne podmienky mieru. Okrem vážnych peňažných pokút mohli rodinní príslušníci Lőkösovcom v prípade porušenia mieru potrestať Angyalovcov aj trestom smrti. Dokonca na základe jednotlivých bodov dohody je cítiť, že ich vytvorili tak, aby sa možnosť stretnutia strán znížila na minimum, navyše sa Angyalovci museli správať podriadené voči Lőkösovcom a zrejme šlo aj o to, aby boli verejne ponížení. Počas potýčky došlo k takým strašným činom, že kapitula ich ani nehodlala písať, ba vydať listinu o celej záležitosti. Nakoniec tak predsa len uči- nila, keďže bez písomného svedectva o uzatvorení dohody by bol jeden z podnecovateľov vraždy, Ambrózov brat Tomáš, popravený, a tým pádom by zmierenie nevstúpilo do platnosti, čo by malo za následok nekonečný rad ďalších násilných aktov.

A vajkai halászokról és a Khin családról

PhDr. Novák Veronika PhD.

A vajkai halászok története több évszázados múltra nyúlik vissza. Somorja város levéltári forrásai már 1710-ben említik a vajkai halászokat. Nem kizárt, hogy már ebben az időben céhbe tömörültek, amire Somorja város vezetése velük kötött szerződésének egyik pontja utal. Mivel a vizahalászat bemutatását leíró forrás eddig nem volt közölve,¹ értekezésünk mellékletében tárjuk azt az eredeti szöveg átírásával az olvasó elé.

A kor, amikor a jegyzőkönyvben leírt eset megtörtént, a csallóköziek számára is nehéz időket jelentett. 1710-ben Magyarországon pestis pusztított, ez a veszélyes kór Somorját is elérte 1710 novemberében. A város lakói nem hagyhatták el a várost, amire a forrás elején találunk utalást. „Kint lévén rekesztve a szegény Burgerek sehonan nem tudtak csak egy pénzt is keresni. Ellenben pedig az Portionak sem pestisse sem Collikája, se pedig Podagrája se Chyragrája nem lévén, kételenétünk annak is szerit tenni.” A portio alatt a kötelező adót kell érteni, amit a felsorolt betegségek terjedése ellenére a városnak fizetnie kellett. De ahogy a bejegyzés folytatásából kiderül, éppen a vizahalászatnak köszönhetően az adófizetés problémája is megoldódott, amit a somorjaiak Isten gondoskodásának tudtak be. „az Úr Isten maga, ingyen való kegyelmébül mutatta az eő Atyai Providenciáját.”

A városi jegyzőkönyv bejegyzése szerint amikor a somorjai polgárok meglátták a vizákat az Öreg-Dunában, a vajkai halászokat hívták segítségül, hiszen a somorjaiak nem rendelkeztek kellő eszközökkel és persze halászokkal sem. A leírtak alapján leszögezhetjük, hogy 1710-ben nem volt halászcéh Somorján. Mielőtt a vizák kifogását elkezdték, a tanyát² kellett kitisztítani, vagyis halászatra alkalmassá tenni, ezt a munkát már a vajkai halászok végezték fizetség ellenében. A következő nap, vagyis 1710. december 1-jén már sikeresen fogták ki a vizákat, az első nap három, a második nap nyolc vizát fogtak, a kifogott halak összszúlya cca 1340,6 kg volt.³

¹ Vágsellyei levéltár, Somorja város iratai, jegyzőkönyvek leltári szám:

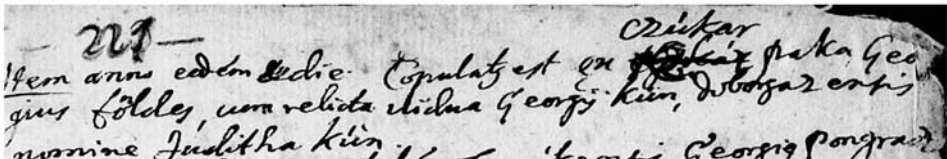
² Tanya alatt valamely kerítőhálófélével végrehajtott halászatra alkalmas vízpartot értünk.

³ 1 mázsa a 18. század elején kb. 56 kg, 1 font cca 0,56 kg

1710. december 2-án Somorja városa és a vajkai halászok név szerint Molnár Mihály, Petthő Moisis, Nagy György, Molnár György, ifjú Jankó Márton, Taka György, Jankó János, Trombitás Jakab, öregbik Jankó Márton, Pécsi István, Szabó János, Gonda János és Somorja város szerződést kötöttek, hogy a vajkaiaknak kiadják a tanyát. A szerződés 10. pontja biztosította, hogy a tanya a somorjaiak tulajdonában és a jogállásukban maradt, a halászok tisztították, és saját szerszámaikat, hálóikat használták. A kifogott nagy halaknak, vizának, toknak, sőrétnek egyharmadát, az „apró” halnak egyhatodát adták a somorjaiaknak. A vajkaiak, hogy ők halászhatnak, a vizáknak, tokoknak és sőrőknek a harmadát adták a somorjaiaknak. A szerződés hatodik pontja szerint a somorjaiak a vajkai halászok mellé saját emberüket is odarendelték, aki annyi halat kapott, mint a legény. Legénynek alatt a céhekbe tömörült mesterek mellett már bizonyos tapasztalattal rendelkező, de még nem felszabadított, teljes jogú mestert kell érteni. Minden bizonnyal nagy jelentőséggel bírt a vajkai halászok számára a szerződés azon kitétele, mely szerint a város másnak nem adhatta ki a tanyát, csak akkor halászhatott volna ott más, ha a somorjaiak hoztak volna létre céhet. A szerződésből kiderül, hogy Bécsben is értékesítették a kifogott halakat.

A halak eladása már a forrás kezdetén leírt vizahalászat alkalmával nagy szerepet játszott, ekkor a somorjaiak, mint azt már említettük, nem utazhattak, hiszen karantén alatt voltak, így az óvári halászok által szereztek engedélyt „passust” az eladásra, akiknek a somorjaiak eladták a halakat. Érdekes azon bejegyzés, amely arra utal, hogy már akkor „csúszópénz” kellett az engedély kiadásához, „egy vizát költött Discretioban adnunk”, ahogy azt akkor nevezték.

Somorja város jegyzőkönyvében feljegyzett eset jól bizonyítja, hogy már 1710-ben híresek voltak ügyességükről a vajkai halászok. Ekkor a Khin család tagjaival, mint halászsokkal, Vajkán még nem találkozunk, de egy 1689-es vajkai anyakönyvi bejegyzés szerint ez év február 19-én a doborgazi Khiin György özvegye házasságot kötött a csukárpakai Földes Györggyel. Csak feltételezhetjük, hogy az említett György lehetett a későbbi halászdinasztia korai tagja.

Itt azonban meg kell jegyezni, hogy nem sikerült anyakönyvi adatok alapján ezt a feltevést alátámasztani. A Khin név Khain alakban a vajkai szék levéltári anyagában 1751-ben szerepel, itt a forrás egy Khain Matthias közjegyzőt említ.

Somorján 1776. november 21-én kereszteltek egy ikerpárt, Antoniust és Anna Máriát, szüleik Antonius Kuhnus és Mária Anna Draxlernek vannak írva, azonban ezt elírásnak lehet tekinteni, hiszen ugyanazon páros 1780 november 6-án Somorján született Mattheus nevű gyermeke keresztelésekor már Antonius Khin és Anna Mária Traxler alakban szerepel. További gyermeküket Théda névre 1784 április 3-án keresztelték. 1776 és 1780 novembere közt a már említett házaspár esetében nem találtunk született gyermek keresztelésére vonatkozó adatot sem Somorján, sem Vajkán, pedig 1778-ban esetleg 1779-ben kellett megszületnie Lőrincnek, akit már össze lehet kötni az ismert vajkai halászcsaláddal. Csak további kutatások adhatnak pontos választ arra a kérdésre, hogy milyen kapcsolatban voltak az említett személyek. Feltehetően az itt említett Antal a már jobban feltárt Khin Lőrinc apja volt. Lőrincről tudjuk, hogy somorjai polgár volt, szerepel az 1828-as országos összeírásban, mely szerint 1 cselédje és 1 segédje is volt, és halászként bérelte a halászati jogot. Khin Lőrincnek és Feifer Katalinnak 7 gyermekét ismerjük.

Michael, sz. 1808. november 21.

Stephanus, sz. 1810. november 8.

Barbara, sz. 1812. szeptember 6.

Joannes Ignatius, sz. 1814.

Catharina, sz. 1816. szeptember 4

Carolus Franciscus, sz. 1819.

Antal, sz. 1823. május 9.

Khin Lőrinc 1855. november 9-én, hetvennyolc évesen hunyt el Somorján. Lőrinc és Katalin legfiatalabb gyermeke Antal még Somorján született, és felesége Vizi Mária is, de Vajkán éltek és haltak is meg. Antal 1895 szeptember 28-án hunyt el, felesége 1892 december 20-án. A házaspár öt gyermekét ismerjük, az első gyermekük Anton nevet kapta, ő 1849 november 7-én született, minden bizonnyal korán meghalt, mivel 1853. június 16-án ismét Anton névre kereszteltek gyermeket.

Gyermekeik:

Antonius, sz. 1849. november 7.

Antonius, sz. 1853. június 4.

Franciscus Serafinus, sz. 1855. augusztus 23.

Lajos, sz. 1859. augusztus 21.

Colomanus, sz. 1861. február 2.

Antal leánya Bittera Jánossal kötött házasságot Budapesten, Józsefvárosban, két gyermeket szült.

A következő leszármazási ág Khin Lajossal folytatódik, aki 1882. október 4-én Vajkán házasságot kötött Tápay Mariával, a jókai jegyző, Tápay Anton lányával. Házasságukból nyolc gyermek adatait ismerjük:

Mária, sz. 1886. január 19., meghalt 1886. július 24-én.

Antal, sz. 1884. április 18.

Ágnes, sz. 1887. január 8.

Mária, sz. 1889. február 25.

László, sz. Doborgazon, 1860. június 5.

Erzsébet, sz. 1896. október 26.

Lajos, sz. 1898. május 6.

Anna, sz. 1900. május 26.

Antal 1916. március 8-án kötött házasságot a Turóc vármegyei Kiszocócon Iring Erzsébettel. Antal a múzeumalapító és kiváló helytörténész sorsa az olvasó számára már feltártnak számít.

Még mielőtt értekezésünket a Khin családról lezárnánk meg kell említeni Khin Antal és Vizi Erzsébet Kálmán nevű fiát, aki 1861. február 2-án született, az ő leszármazottjai a 20. században is Vajkán éltek. Khin Kálmánról tudjuk, hogy Csiba Cilit vette feleségül, Viktor nevű fiuk 6 hónapos gyermekként 1891. július 3-án halt meg, édesanyja pedig 25 évesen 1893. február 21-én. Kálmán második felesége Bangha Teréz volt, aki 1867. október 13-án született Somorján, házasságot 1894. június 29-én kötöttek. Házasságukból négy gyerekükről tudunk. Margit 1895. május 1-én, Ernő Géza 1897. január 16-án, Karolina 1900. szeptember 3-án, Aladár 1902. október 30-án születtek. Khin Kálmán, nejével és Margit lányával 1930-ban Vajkán, a 19-es házszám alatt lakott, foglalkozása az 1930-as népszámlálás szerint halász volt⁴.

A Duna menti halászok legismertebb képviselője a 20. században Khin Antal édesapja, Khin Lajos volt. Bátran kiállt Csehszlovákia megalakulása után is a halászok jogaiért. 1931 szeptemberének utolsó napjaiban az Országos hivatalban (Kra-

⁴ <https://slovakiana.sk/scitacie-harky/cair-ko1gkzx?url=%7B%22page%22%3A%221%22%2C%22lm%22%3A%220%22%2C%22filter%22%3A%22%7B%5C%22onlyUnBlackened%5C%22%3Atrue%2C%5C%22tagKeys%5C%22%3A%5B%5C%2210001%5C%22%5D%2C%5C%22categoryKeys%5C%22%3A%5B%5C%22767%5C%22%2C%5C%229958%5C%22%5D%7D%22%2C%22index%22%3A83%2C%22total%22%3A135%7D&fromPage=cs>

jinský úrad) járt, a Dunamenti halászok nevében, hogy engedélyt intézzen az éjjeli halászathoz, amit a csehszlovák állam megalakulása után betiltottak. A Duna – mivel ekkor határvonalat képviselt – a cseh katonaság által szigorúan őrzött és megfigyelt térségnek számított. Khin Lajos 1927 szeptemberében a doborgazi tűzoltóegyletben kifejtett több mint 40 éves munkájáért kitüntetésben részesült. A Dunai halászok nesztoráról – ahogy őt nevezték – több tudósítás is megjelent, s feltehetően hangfelvétel (riport) is készült vele, amely egyelőre nem ismert. Khin Lajos 1947-ben halt meg.

Khin Antalnak, a dunai halászat megörökítőjének felmenői már legkésőbb a 18. században a régió ismert halászhai voltak. Bizonyára nem véletlen, hogy Vajkával, azon településsel fonódott össze a sorsuk, ahol a halászat mesterei éltek már több mint háromszáz éve, sőt nem kizárt, hogy korábban is.

Melléklet: (az eredeti szöveg átírása)

1710

Kint lévén rekesztve a szegény Burgerek sehonan nem tudtak csak egy pénzt is keresni. Ellenben pedig az Portionak sem pestisse sem Collikája, se pedig Podagrája se Chyragrája nem lévén, kételenéttünk annak is szerit tenni. De nem tudván valami modalitást adinveniálni valami kereskedéshez, az Úr Isten maga, ingyen való kegyelmébül mutatta az eő Atyai Providenciáját, úgy hogy az itt való Burgerek a somorjai szigetben járván egynéhányszor láták, hogy a Viza fölvetette magát az öreg Dunán, tudtára adván ezokáért az nemes Tanácsosoknak, és az városnak arra való Hálója nem lévén, alá küldettünk az Vaikára az halászkóért. Akiknek még a munkához nem is kezdtének volt, in omnem Fortunae eventum, az Tanya tisztétásátul kölletett adnunk 15 forintot és egy Akó Bort. Die ultima novembri hozzákezdték az Tanya tisztítésához és az utánna következett prima decembris délután circiter 1 órakor , legelsőbben is fogtak három vizát, az első volt 3 mázsa és 30 font, második volt 2 mázsa és 90 font, az harmadik vala 1 mázsa és 65 font, die secunda decembris két Óra fellé újjonnan az Isten nevében bellévetvén a hálót a Dunába, akkoron megintén fogtak nyolc vizá, és volt ugyan csudálatos szent Péternek adott áldásához hasonló, mert a háló igen kezdett vala szakadozni , és az 12 halász nem tudván annyi sok hallal mit cselekedni, kiáltyák vala a szigetben lévő szolgálkra, kiknek az eő segítségek által mind a 8. megfogtak: Az első volt ezek köztött akit ki huztak 1 mázsa 70 font, /2./ 320 font, /3./ 230 font, /4./ 250, /5./ 190 font, /6./ 149 font, /7./ 125 font, /8./ 175 font.

És mint hogy magunknak sehová nem volt szabad járnunk, elküldvén Kilitiben Rigó István szomszédhoz, akit a falu végére kihívatvá, és általa üzentünk Óvári Fis-

No 1710.

185

Ént levin rekhetve, a kezem Duxorsok Schonau
 nem tudtak efaireg penstij kore kiji; Emlon pedig, as Pp.,
 Wovak, sem pof, se sem polhaja, se pedi Pedagogus, se Chya,
 gaja nem levin; ketelenetelnek annakis keret tenyi. De
 nem tudvan valami mudahiany valami admirendi valami
 kereskedes, as the sjen maja, migyen vak nagy seggel,
 melul mucatta as ev slyen Providenciajat, ugy hogy a s
 itt vak Duxorsokj elal, a Somorci kizelben ja'vian
 egyne bany kore latati, hogy a Vtva foil vellel magat
 a Cing Annan, tudtavan advin Tokinet as Stone, Ja,
 vanyvadi, as as Vaxovadi arca vak Haljan nem levin,
 ala kioldottunk Caribaca as Halalyohiort. A kinek
 megy as munkabiz nemis kesetekvoti, in omnem fortuna
 ebentum, as Tanya Tisztetatastul kiolletett aspunk
 is. Grintis, et egy Aki Boet. Jje'ultima ghib 22a
 kesetek as Tanya Tisztatsoz, as utama kivetke selt
 ima s'by del utam, cirater s. Orakix, leg el s'obemij
 fogtak harom Virat, as elso Volt 3. Misa, et 30th.
 Masodik Volt 2. Masodik et 40th. as haromadik vala s. Ma
 sa, et 95 th. Jje' r'ad'by ket Orafelle ujonnun as
 Hon nureb belli Vetrin a s'lot a Dunab, akkioron me,
 gnter fogtak Nyolc Virat, e volt ugran chudalatos
 Jent Peter nehadatott aldasabiz kassonlo: mert a hallo
 igen la s'dettvaku hakiado s'ny, et as 12. Halaly nenu
 tudvan anyji sok talhal mit Ulekkony, kiabtyak
 vala as kezeben leve' halgukixa, kiknek a des' seget,
 seget ittal mind a. 8. megy fogtak: as elso volt s'lek
 kizott

146

Az 1710.

hírvolt a hitli Enstak. t. Maja. 70 R. 12. 320 R.
 137 230 R. 141 250 R. 151 1 gc. 167 149 R. 171 125 R.
 181 175 R.

Elmire hogy magunkok lohora nem volt haberdár,
 munká, ellendben kilitken Pipo István nyiro Zoltán,
 hogy a hit a Falm Vajkai hitványan, ed általa úz em
 tunk Orán Fischeireket, ha Pabst ki gzeres,
 betnének, as ott való comendanzul, atlan gzerint oda
 adnank as Visákat: Minckintana ki gzerstekasom
 Pabst emletet comendanzul Andrea Francisco Rich,
 titulat: a kintij as egyike Visáoda köletett D. Jozsef
 tioban adnank el- artnak ason Visákat ason
 Halasztinak, Natájat Tizenötöd fel gzerintem,
 Ezután pedig a Halasztokkal, ilyen Contractura
 mentünk

Az 1710. gje 12. Menyij Zolt. Pemet Samaria, Pabst
 Sivak, Mészó Vajkai, as egyike rezent, ma sik redgull
 Pabst, a Vajkai Halasztok neve Set gzerint pedig
 Pabst Molnár Mihály, Pabst Mócsis, Nagy József,
 Molnár Gergely, Jhu Sankis Márton, Taha József,
 Sankis János, Trombitás Jucab, as Éőregbiki Gyula
 Márton, Pécs István, Gabo János, Gondas János,
 hírvolt lett ilyen alkü: Primo: Somociai Uraimok
 ki adván fölült irt Vajkai Halaszt Uraiminak g
 Janyát, respatu Fanki G accipiorum, as sul
 Opini, Proprietatis G Libera Dispositio.
 Jent cartan magotit as successorak, fölült
 Somociai Uraimok in perpetuum.

Secundo:

No 1710.

187.

Secundo: meg lévén máxón contentálva Halász Uraimék
 as Tanyá Tisztításáért s. Tíz Tálérval es egy Álló
 Buzával valahol Tanyánaki val: helyre lépve Somo-
 riái Canduson, tartoznak eő kiglmék as tő, egy Pénz
 fideset nélkül, meg tisztítá, ha csak mod arathá
 lenne.

Tertio: Meg nevesett Halász Uraimék, tartoznak minden,
 hox. Uegendő Hálókát, hához való költöket, es hozzá
 tartozandó herczámot tartany: Ellenben parig a Vá-
 rosi, ha kíván tatiki, a Tanya, vagyis a Post tisztá,
 tatabod, tartozik elegendő Ende rőket herczám, es
 rendölny.

Quarto: Tartoznak ason Halász Uraimék, hüt herczám
 Somorjai Uraimék, Vibanaki, Tóhnaki es Sörök-
 nek, as Harmadik ki arany: Szaxo Balnaki
 pedig as Hetedik, as Uegendő.

Quinto: As Ur. Sten áldáff arván, as Vízit, es más-
 Seli Halat Somorjai Uraimék, a Hallátgálkal egyen-
 lé akarattal adják el.

Sexto: Sten arván exmunk, a jóvő. Eftendően, Halászok
 közzé es mellé, rendölnek Somorjai Uraimék egy Ua-
 rosi Embert, as kinek as halb anyi rőke Uegendő,
 minit egy Uegendőnek.

Septimo: Nem lévén szabad a Remes városnak, Sem-
 kinek, Tanyán Halász Uraimékön lévül, a Tanyát
 kijádnny, hanem, ha jóvendően eő kiglmék ma jók
 Soláletarának a Vízba fogásnak, es így magok
 akarnának tartany a Tanyát.

Octavo:

188. No 1710.

Octavo: Szabad legyen Somoriai Uramiék, mint az Vaikai, s. mint pedig az Somoriai Bunab, meg Szarvany Vizákat és Halákat, az Fischereket köztől zokolt lenni, és szokás, és ugyan alku szerint meg. venni. s. mely Halász, ha az Halász Uramiék aka vanak alku, köztől költözget azféle halakat, Balbon, vagy más hova el-adván, a nyereségnek, úgy az Vajkaiak egyik Passusfele Somoriai Uramiék legyen másik Passusfele pedig, Halász Uramiék.

Nono: Intori Halászkokat, se másoké, ne legyen szabad Halászkok vételése alatt, a Tanyát helyentől, látni.

Decimo: Minden Fűtében, és Bűztes Nagykörm, tartoznak Halász Uramiék, az Hód, Somoriai Bizottok két Fő Tanyasnak, és Notarius Uramiék, ha lehet, hallat ga Idéltökny.

chineknek, ha Passust ki szerezhethének az ott való Comendánstul, alku szerint oda adnánk az Vizákat, Minekutánna ki szereztek azon Passust emlétet Comendanstul Andrea Francis Rich Úrtul /akinek az egyik Vizát köletett Discretioban adnunk/ el adtuk azon Vizákat azon Halászkoknak mázsáját Tizenhatod fél forinton. Ezután pedig a Halászkokkal ilyen Contractusra mentünk.

Az 1710 die 12. mensis Decembris (X-bris). Nemes Samaria, Szabad Király Mező Városa az egyik részről, másik résztül pedig a Vaikai Halász, nevezet szerint pedig Nemzets Molnár MihályPettó Moisis, Nagy György, Molnár György, ifjú Jankó Márton, Taka György, Jankó János, Trombitás Jacab, au eöregbik Jankó Márton, Pécz Istvány, Szabó János, Gonda János között lett ilyen alku:

Primo: Somoriai Uramiék ki adván fölül írt vajkai halász Uramiéknek az Tanyát, respectu Fundi et accessiorum, az Jus domini, Proprietatis et Liberae Dispositionis, fönt tartják maguknak és successoriaknak, fölülírt Somoriasi Uramiek in perpetuum.

Secundo: meglévin máron contentálva Halász Uramiék az Tanya tisztítása iránt /: tíz tallérral és egy akó Borral:/ valahol Tanyának való helye lészen Somoriai Funduson, tartoznak eő kegyelmek aztot egy Pénz fizetése nélkül meg tisztítani, ha csak mod adattik benne.

Tertio: Meg nevezett Halász Uramiék tartoznak mindenkör elegendő Hálókat, hálóhoz való köteleket és hozzá tartozandó szerszámot tartnyi. Ellenben pedig az Városis ha kivántatik a Tanya vagyis az Part tisztításához, tartozik elegendő Embereket szereznyi, elrendölnyi.

Quarto: Tartoznak azon Halász Uramink Hüt szerint Somoriai Uramiéknek Vizának, Toknak és Sőröknek az Harmadát ki adny. Az apró hálnak pedig az Hetediké a Városé.

Quinto: Az Úr Isten áldást adván az vizát és más féle Halat Somoriai Uramiék a Halászokkal egyenlő akarattal adják el.

Sexto: Isten aván érnünk, az jövő Esztendőben, Halászok közé és mellé rendlünk Somoriai Uramiék egy Városi Embert, az kinek az halban anyi része lészen mint egy legénynek.

Septimo: Nem lészen szabad a nemes Városnak, senkinek, vajkai Halász Uramiékön kívül a Tanyát ki adni, hanem ha jövendőben eő kegyelmek maguk fölállának az Viza fogásokban, és így magoknak akarnának tartanyi a Tanyát.

Octavo: Szabad lészen Somoriai Uramiéknek mint az vaikai, mint pedig az Somoriai Dunában meg fogandó Vizákat és Halakat, az Fischérek között szokott lényi mód és szokás, és ugyan alku szerint meg venni. Amelly halhoz ha az Halász Uramiék akarnak álanyi közös kölcséggel, afféle halakat Bécsben vagyis más hová el-adván, az nyereségnek, úgy a Veszteségnek egyik hasonféle Somoriai Uramiéké lészen, másik hassonféle pedig Halász Uramiéké.

Nono: Gútori halászoknak, se másoknak ne légyen szabad halászok vesztése alatt a Tanyás Helyen halásznyni.

Decimo: minden Pénteken és Bőjtes napokon, tartozak a Halász uramiék, ex proprio Somoriai Bíró úrnak, két Feő Tanácsnak és Notárius Uramiéknek ha lészen, hallal gazdálkodnyi.

Rybári z Vojky nad Dunajom a rodina Antona Khina

PhDr. Veronika Nováková PhD.

Chytanie rýb vo Vojke nad Dunajom siaha prinajmenšom do stredoveku. Konkrétne údaje o šikovnosti rybárov z Vojky sa zachovali v archívnom fonde mesta Šamorín z roku 1710. Keďže tento cenný dokument doteraz nebol publikovaný, jeho doslovný prepis prináša množstvo informácií o rybároch vo Vojke. Vedenie mesta Šamorín s nimi uzavrelo dohodu na vylovenie výz, ktoré sa vyskytli v starom ramene Dunaja koncom novembra 1710. Možno predpokladať, že vo Vojke už v tomto čase existoval cech rybárov, členmi ktorého v roku 1710 boli Mihály Molnár, Mojzis Petthó, György Nagy, György Molnár, Márton Jankó mladší, György Taka, János Jankó, Jakab Trombitás, Márton Jankó starší, István Pécsi, János Szabó a János Gonda. Menovaní rybári si spomínanou zmluvou zaistili právo na chytanie rýb, čo teda znamená, že právo chytať ryby pri Šamoríne mali len Vojčania. Za užívanie tohto práva mali rybári povinnosť odovzdať jednu tretinu vylovených veľkých rýb (vyza, jeseter, jeseter hviezdnatý) mestu. Z menších rýb boli povinní odvádzať mestu jednu šestinu. Rybári mali používať vlastné náradie a boli povinní čistiť breh rieky. Mesto k rybárom pričlenilo aj vlastného človeka, ktorý dostával toľko rýb ako rybársky tovariš. Veľké ryby vylovené pri Šamoríne sa predávali najmä vo Viedni.

Zápisnica z roku 1710 obsahuje aj opis vylovenia výz 1. a 2. decembra 1710, kedy bolo chytených 11 rýb, ktoré vážili spolu cca. 1340 kíl. Šamorínčania považovali objavenie sa výz na starom Dunaji za Božiu milosť, pretože mesto v tom roku prežívalo veľmi zlé časy, v meste zúrilo mor a bez zmieneného „zázraku“ by Šamorín nevedel ani zaplatiť povinné dane. V čase, kedy kvôli moru obyvatelia mesta nemohli vykonávať obchodné činnosti a v meste sa nemohli konať ani trhy a jarmoky, boli vylovené ryby pre mesto dôležitým zdrojom financií. Rybári z Vojky dokonca zabezpečili aj povolenia na predaj rýb a ich predaj vo Viedni (pričom jednu vyzu dali aj úradníkovi, ktorý povolenia vydal).

O rybároch z Vojky sa zachovali aj neskoršie pramene. V 19. a 20. storočí medzi najvýznamnejšie rybárske rodiny patrila rodina Khiin, ktorej príslušník Laurentius (Vavrínek) bol v roku 1828 uvedený ako nájomca rybolovného práva v Šamoríne. S menom Khiin sa v okolí Šamorína, a aj v samotnom meste stretávame už v 17.

storočí, avšak na základe genealogického výskumu je možné rodinu Antona Khina, zakladateľa prvého múzea v Šamoríne, hodnoverne spojiť zatiaľ len so spomínaným Vavrincom z roku 1828. Vavrinec Khiin bol šamorínskym mešťanom, platil dane mestu a bol zapísaný aj v krajinskom súpise z roku 1828, podľa ktorého disponoval jedným tovarišom a jedným pomocníkom v domácnosti. S manželkou Katarínou Feifer mali sedem detí: Michala (*1808), Štefana (*1810), Barbaru (*1812), Jána Ignáca (*1814), Katarínu (*1816), Karola Františka (*1819) a Antona (*1823). Vavrinec Khiin zomrel 9. novembra 1855 v Šamoríne. Vavrinčov najmladší syn Anton, podobne ako aj jeho budúca manželka Alžbeta Vízi, sa narodil ešte v Šamoríne, avšak neskôr obaja žili a aj zomreli už vo Vojke. Podobne ako jeho otec, sa Anton a aj jeho brat Michal uvádzajú v prameňoch ako rybári.

Anton Khin zomrel 28. septembra 1895 a jeho manželka 20. decembra 1892. Spolu mali päť detí. Ich prvorodený syn Anton sa narodil 7. novembra 1847, avšak zomrel ešte ako dieťa v roku 1852 vo Vojke. Ich druhý syn sa narodil 16. júna 1853 a dostal taktiež meno Anton. Tretí syn Franciscus Serafinus sa narodil 23. augusta 1855, po ňom nasledoval Ľudovít, ktorý sa narodil 21. augusta 1859 a Koloman, ktorý sa narodil 2. februára 1861. Antonov syn Ľudovít Khin uzavrel 4. októbra manželstvo s Margitou Tápay, dcérou notára z Jelky. Narodilo sa im osem detí: Mária (*1886, zomrela ešte v júli 1886), Anton (*18. apríl 1884), Agnesa (*8. január 1887), Mária (*25. február 1889), Ladislav (* 5. jún 1860, narodený v Dobrohošti), Alžbeta (*26. október 1896), Ľudovít (*6. máj 1898) a Anna (*26. máj 1900).

Ľudovítov syn Anton, narodený v roku 1884, uzavrel 8. marca 1916 v Socovciach (okres Martin) manželstvo s Alžbetou Thiring. O jeho živote vyšli osobité príspevky. Ako zakladateľ šamorínskeho múzea sa zaslúžil o zachovanie zbierkových predmetov spojených s chytaním rýb na Dunaji.

Pozornosť si zaslúžia aj ďalší členovia rodiny Khiin. Syn Antona Khina a Alžbety Vízi menom Koloman bol tiež rybárom a jeho potomkovia boli ešte aj pri sčítaní ľudu v roku 1930 uvedení ako rybári vo Vojke. Medzi najznámejších rybárov patrili v prvej polovici 20. storočia Ľudovít Khin (otec Antona, zakladateľ múzea), ktorý po vzniku Československej republiky osobne žiadal na Krajinskom úrade v Bratislave o povolenie k rybolovu v nočných hodinách. Keďže Dunaj tvoril hranicu republiky a bol strážený českým vojskom, nočné chytanie rýb bolo po vzniku Československa zakázané. Ľudovíta nazývali nestorom dunajských rybárov, jeho spomienky boli často publikované aj v maďarskej tlači. Bol aj známym dobrovoľným požiarnikom v Dobrohošti. Zomrel v roku 1947.

XIX. századi tűzrendészeti szabályozás a Csilizközben

PaedDr. Darnai Zsolt

A régészeti lelőhelyeken talált mesterséges tűznyomok alapján egyre korábbi időszakra helyezik a tűzgyújtás elsajátítását. Hogy erre mikor kerülhetett sor, az még ma is foglalkoztatja a kutatókat, nem ritkán élénk vitákat eredményezve. Az ember számára a tűzhasználat kétségtelenül jelentős előnyöket hozott, miközben éppen a pusztító ereje tette az ellene való védekezés mikéntjét korról korra égetően fontos kérdéssé. A tűz elleni harc kezdetben ösztönös cselekvés volt, ám idővel kiegészült a tűzhely őrzésével és az első oltási tapasztalatokkal. A gyúlékony anyagokból készült épületekből álló településeken a szél a kisebb tüzeket gyorsan tűzvésszé változtatta. A társadalmak fejlődése magával hozta a megelőzést, az egyre hatékonyabb védekezést, majd a szervezett oltás igényét. Nem csoda hát, hogy Magyarországon már első királyunk óta jogszabályokban rögzítették a gyújtogatók megbüntetését, és a megelőzésre is figyelmet fordítottak. A tűzvédelem egyes elemeit a törvényekben szabályozott módon igyekeztek megvalósítani, miközben a városi és megyei kezdeményezéseknek ugyancsak fontos szerep jutott. Dolgozatomban Győr vármegyei, illetve csilizközi példák segítségével ismertetem eme fejlődési folyamat jelentősebb állomásait, köztük kiemelten az 1888-as tűzvédelmi kormányrendelet kiadásának köszönhető pozitív változásokat.

A Csiliz Radványi Körjegyzőség viaszpecsétje (1888)

A tűz elleni védekezés szabályozása a 19. századig

„...vasárnaponként (...) minden ember,
nagyja és apraja, férfia s asszonya,
mind templomba menjen, kivéve azokat,
a kik a tűzhelyét őrzik.”¹
(Szent István király)

Az évszázadok során keletkezett írott forrásaink nem csupán a tűzvédekhez kötődő tapasztalatokról szólnak, hanem lehetőséget adnak a tűzvédelmi szabályozás fejlődésének bemutatására. Kezdetben az uralkodók a pusztító tűz okozójának megbüntetésére törekedtek, ám később a megelőzés, az oltás minél hatékonyabb megszervezése, majd a tűzoltói csoportok létrehozása került a középpontba. A fenti idézet tanúsága szerint ezek néhány elemét már István király törvényei között megtaláljuk, amelyek alapján az első ismert tűzvédelmi rendelkezésről beszélhetünk. A megelőzés érdekében ugyanis a vasárnapi templomlátogatások idejére gondoskodni kellett a tűzhelyek őrzéséről, viszont szigorúan büntették azokat, akik mások épületeit ellenségeskedésből felgyújtották.² Tűzvédelmi rendelkezések a későbbiekben is előfordultak: Hunyadi Mátyás 1462. évi törvényei közül kettőben³ (II. Ulászló 1495-ben megerősítette), Werbőczy István Hármaskönyvében (1514)

¹ Szent István király Dekrétomainak második könyve. 8. fejezet. Hogy vasárnap mindenki templomba járjon. [https://mek.oszk.hu/01300/01396/html/01.htm/2024.10.24./](https://mek.oszk.hu/01300/01396/html/01.htm/2024.10.24/)

„Ugyan a papok meg az ispánok hagyják meg, mindenféle a falusbiráknak, hogy vasárnaponként az ő felszólításokra minden ember, nagyja és apraja, férfia s asszonya, mind templomba menjen, kivéve azokat, a kik a tűzhelyét őrzik.”

² Szent István király Dekrétomainak második könyve. 30. fejezet. A gyújtogatásokról. <https://mek.oszk.hu/01300/01396/html/01.htm/2024.10.24./>

„...ha valaki más ember épületeit ellenségeskedésből felgyújtja, állassa helyre az épületeket, és valami házi eszköz odaégett, fizesse meg, és annakfelette adjon tizenhat tinót, ki összevéve hatvan ezüst pénzt ér.”

³ Az 1462. évi I. törvénycikk 3. §-ban olvashatunk a gyújtogatókról, akiket halasztás nélkül perbe lehetett hívni.

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=46200001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyi?pagenum%3D4/2024.10.2./>

Az 1462. évi II. törvénycikk 6. §-a alapján a faluknak és majoroknak nyilvános gyújtogatóit a király úgy büntetheti, hogy birtokaikat és jószágait másnak adhatja és adományozhatja. Ez a büntetési tétel súlyosságát tekintve megegyezett az alkotmány, a király és a korona közhatalma ellen támadókéval. (1.§)

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=46200002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyi%3Fpagenum%3D4/2024.10.25./>

hat helyen, köztük a gyújtogatással összefüggésben a halálbüntetés lehetőségével.⁴ Erre már akkor sor kerülhetett, ha valaki egy falu vagy város felgyújtásával fenyegetőzött. A súlyos büntetés oka azzal magyarázható, hogy a zsúfolt településeken, a kor technikai színvonalán az éghető anyagokból (nád, fa stb.) épült házak között a tűz eloltására esély sem volt.⁵ Természetesen a városok szintén igyekeztek saját hatáskörben cselekedni. A 16. század közepén Debrecen tanácsa arra kötelezte az ingatlantulajdonosokat, hogy az oltás segítése érdekében az épület előtt egy dézsában vizet, ún. kapitányvizet tartsanak, ami a kihelyezésük ellenőrzését végző utca-kapitányokról kapta a nevét. A céhek pedig közreműködtek a tűzoltásban.⁶ A 17. századi városokban az elővigyázatosság jegyében építették a tűzfigyelő tornyokat (például Sopronban), szerveztek diák tűzoltóságokat (Debrecen, Sárospatak), és adták ki az első ismert tűzvédelmi rendszabályt (1680, Sopron). A debreceni tanács több rendeletet alkotott, melyek közül az 1774. évi dokumentumot nyomtatott formában hatezer példányban osztották ki.⁷ A 18. század elején III. Károly a gyújtogatókkal szembeni súlyos büntetést fenntartotta: „*A nyilvános gyújtogatókat pedig élve kell megégetni, valamint a magán gyújtogatókat is, kik előre megfontolt gonosz szándékkal a háztetőkre vagy az aratott terményre és vetésekre tüzet vetnek, s azokat elégetik s így másokat megkárosítanak, súlyosb körülmények közt hasonló büntetéssel, könnyebbek közt pedig enyhébbel, de minden esetre életvesztéssel büntessék.*”⁸ A nyilvános gyújtogató

⁴ Az ország jogainak és szokásainak harmadik részéről általában

„23. czim Vajjon fenyegetés miatt szabad-e valakit megtámadni?

De kérdés: ha valaki más halállal fenyeget, vajjon őt ez a másik megtámadhatja-e?

1. § Feleled: hogy, ámbár országunk törvénye és törvényerőre emelkedett szokása értelmében kézzel és szóval való fenyegetések miatt senkinek sem szabad más megtámadni (kivéve a felgyújtás és elhamvasztás alkalmát és esetét, a mikor is mindenki, a ki azzal fenyegetődik, hogy valamely várost vagy falut vagy másnak házát felgyújtja és tűz gerjesztésével fölperzseli, halállal szokott bűnhődni)...”

<https://net.jogtar.hu/ez-ev-torveny?docid=51400001.TVJ&searchUrl=/ez-ev-torvenyi%3Fpagenum%3D52 /2024.10.25./>

⁵ Albert Albert: A tűz elleni védekezés a büntetésektől a szabályozás kialakulásáig. In Jogtörténeti Szemle, 2005, 3. szám, 56.

⁶ Szendiné Orvos Erzsébet: Zsúpfedeles Debrecen és a nagybotos kollégiumi diákok. Tűzvédek Debrecenben a 15–19. században. In Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárának weboldala, 2017.

https://mnl.gov.hu/mnl/hbml/hirek/zsufpedeles_debrecen_es_a_nagybotos_kollegiumi_diakok /2024.10.31./

⁷ Uo.

⁸ 1723. évi XI. törvénycikk, 13. §

<https://net.jogtar.hu/ez-ev-torveny?docid=72300011.TV&searchUrl=/ez-ev-torvenyi%3Fpagenum%3D24 /2024.10.25./>

más parancsára követte el tettét, míg a magángyűjtogató előre megfontolt szándékkal, saját elhatározásból cselekedett.⁹

Az emberi gondatlanság és figyelmetlenség ugyancsak sok problémát okozott. A dohány tizenhatodik századi elterjedése magával hozta a pipázás népszerűvé válását. Debrecenben viszont veszélyes dolognak minősítették, ezért az utcán és más nyilvános helyeken háromszáz éven át tiltották. A tanács igyekezete ellenére mégis itt fejlődött ki Magyarországon a legvirágzóbb cseréppipa-készítés. Harmincnégy féle változata létezett, és azokat kétszáz éven át gyártották. A tilalmat csak 1847-ben oldották fel, amikor Széchenyi István a Tisza szabályozásának ügyében a városba érkezett.¹⁰

Mária Terézia uralkodása idején a megyéknek és a városoknak minta tűzrendészeti szabályrendeletet küldtek ki. (1769)¹¹ II. József tűzrendészeti rendelete (Feuerlöschordnung, 1788) négy fejezetből és ötvenhat paragrafusból állt. Fontosságára való tekintettel a német mellett magyarul is eljuttatták a vármegyéknek. A rendelettel a tűzmegeelőzés, a riasztás, a tűzoltási feladatok és a tűzvizsgálat témája köré rendezték a szabályokat.¹² Mivel a pátenst nem vitték az országgyűlés elé, ezért az nem került Magyarország törvényei közé. Ennek ellenére jelentős hatással volt a 18. és 19. századi vármegyei és városi tűzvédelemre.¹³ A rendelkezések célja ugyanis nem egy esetben a helyi kezdeményezések ösztönzése volt. Például Pozsony vármegye első tűzrendészeti szabályrendelete 1864-ben íródott *Ideiglenes építkezési és tűzrendőri utasítás Pozsony megye mezővárosai és helységei számára* címmel.¹⁴

⁹ Albert 2005: 57.

¹⁰ Szendiné 2017.

¹¹ A latinul íródott, 32 pontból álló helytartótanácsi mintadokumentum címe: A gyulladásnak eltávoztatása, vagy ha támadott annak könnyű eloltása iránt tett rendelkezések, amint azokat a mezővárosokban, városokban és faluhelyen végbe kell vinni. Vö.: Albert 2005: 58.

¹² Az uralkodó a rendelet kiadásának fontosságát a következő fő célokkal indokolta: „I. A Gyűlésnek Meg-akadályozása”, „II. Annak hamarságos felfedezése”, „III. Gyors El-Óltása”, „IV. A Tűz Következéseinek, mellyek az El-óltás után is meg-történhetnek, okos Meg-előzése”.

Vö.: Maul-Link Dóra: „Hogy a Tűznek, s Gyűlésoknak keserves...Következéseit...meggátoljuk”. Tűzvész és tűzvédelem a 18. századi Tolna megyében. MNL Tolna Vármegyei Levéltára, 2023.

https://mnl.gov.hu/mnl/tml/hirek/hogy_a_tuznek_s_gyulasoknak_keserves_kovetkezeseit_meggatoljuk/2024.10.26/

¹³ Albert Albert: II. József Tűzrendészeti Pátense, avagy egy korszakos norma a XVIII. századból. In Jogtörténeti Szemle, 2006, 1. szám, 23-24.

¹⁴ Keresztes Veronika: Pozsony vármegye tűzrendészeti szabályrendeletei a 19. század második felében. In Bugyinszka, Klaudia-Szekeresová Kovácsová, Judita-Varjú, Attila: Pomáhať,

A következő jelentősebb tűzvédelmi kodifikációra száz évvel később, 1888-ban került sor. Ez a kormányrendelet teremtette meg a 19. század végén a lehetőségét annak, hogy az egyes településeken, vármegyei irányítás mellett, a kor kihívásainak megfelelő szabályokat alkossanak. Ezekben a dokumentumokban pedig már ott találjuk a helyi tűzoltóegyletek alapításának kötelezettségét. Nagy előrelépés volt ez a kiegyezés előtti időszakhoz képest, amikor az önkényuralom még veszélyforrást látott a magyarországi egyesületekben, ezért szigorúan tiltotta azok szervezésére irányuló kezdeményezéseket. A hatályba lépését követő időszakban a községi szervek egymás után tettek eleget a magyar kormány szándékának. Így volt ez az általunk vizsgált régióban is, ahol 1888. októberében–novemberében alkották meg a „csilizközi hétfalu” tűzrendészeti szabályozását.

Az 1888. évi tűzrendészeti kormányrendelet kiadása

*„A tűzrendészet azon szabályok összessége,
melyek célja a tűzvész kitörését megakadályozni,
s ha az mindamellettt kitört, azt lehetőleg mielőbb eloltani.”¹⁵
(Tűzrendészeti kormányrendelet, 1888, részlet)*

Az elmúlt évezred során a Kárpát-medence települései saját kárukból okulva látták be a tűzvédelmi feladatok elvégzésének szükségességét. Így találkozott a közösségi igény az egyre tökéletesebb jogszabályi rendszer kiépítésére törekvő állami akarattal. Uralkodóink az államalapítástól a 18. század első feléig elsősorban a büntetésekben látták a hatékonyság legfőbb jogi eszközét.¹⁶ A tűzvész elleni védekezés segítése érdekében a 19. század első felében még a helytartótanács, majd 1867 után a belügyminisztérium adott ki rendeleteket. Utóbbi a betakarítási és cséplési munkálatok biztonságossá tételét segítő tűzrendészeti szabályokat 1869-ben körlevelében foglalta össze. Mivel „a behordott takarmány és élet a tűz terjedésének bő anyagot szolgáltatván, a tűz nehezen oltható”,¹⁷ ezért felhívta a törvényha-

chránit' a zachraňovat! Segíteni, védeni és menteni! Spoločnosť Petra Pázmánya-Pázmány Péter Tudományos Társaság, Šaľa, 47.

¹⁵ Tűzrendészeti kormányrendelet. I. fejezet. Általános határozatok. 1.§. 1729.

¹⁶ Albert 2005: 54.

¹⁷ A m. kir. belügyminisztériumnak 1869. évi június hó 17-én 3365. sz. alatt kelt körlevele a Magyar- és Erdélyország összes törvényhatóságaihoz, a tűzrendészeti szabályok kezelése iránt. In Magyarország rendeletek tára. 1869. Harmadik évfolyam. Kiadja Ráth Mór, Pest, 1870, 715-716.

tóságok figyelmét a szigorú, célszerű és erélyes intézkedések foganatosítására.

Orczy Béla belügyminiszter indoklása szerint a tűzvész-statisztikák megdöbentő adatai és a tüzesetekből adódó jelentős károk egyaránt indokolták tették a tűzrendészeti kormányrendelet kibocsátását.¹⁸ A vármegyei és városi törvényhatóságokhoz intézett, 1888. augusztus 12-én kelt körrendeletében úgy fogalmazott, hogy „*a legüdvösebb kormányrendeletektől általában csak akkor várható igazi eredmény, ha azok végrehajtásához az arra hivatottak jóakarattal és a kellő ügybuzgalommal járulnak*”.¹⁹ A szükséges intézkedések foganatosítása terén a hazafias és lelkiismeretes buzgóságra számított, miközben hangsúlyozta a tűzoltóságok szükségességét („*minden községnek kell tűzoltósággal birnia*”). Elvárása szerint a közgyűléseken a téma megtárgyalásáról és egy célirányos cselekvési program összeállításáról kellett gondoskodni. A tényleges eredményekről pedig 1888. december 15-ig egy jelentés visszaküldéséről határozott.²⁰

A *Tűzrendészeti kormányrendelet* a magyarországi rendeletek tárában a belügyminiszteri körrendelet mellékleteként található. A dokumentum egyik eleme a település viszonyainak megfelelő, célszerű építési rendszabályok összessége. Figyelemfelhívása kiterjedt az építési anyagokra, a tűzhelyekre, a kéményekre és a tűzveszélyes tárgyakra. Iránymutatást adott a köz- és magán tűzoltási szerek beszerzésére, a folyamatos és akadálytalan elérhetőségükre, a helyes használatukra egyaránt. A megelőzés mellett a gyors és sikeres oltás biztosítására törekedett, fontosnak tartva a tűzoltási rend megállapítását, továbbá „*a jól rendezett, szakszerű tűzoltói és mentői intézménynek (tűzoltóság)*”²¹ létesítését.

Mivel a tűzrendészetet a község kezelte, ezért köteles volt a helyi viszonyoknak megfelelő rendeletet alkotni. (I. fejezet) A megelőző tűzrendészet (II. fejezet) részét képezte az építkezés szabályozása, a kéményseprés, a vízkészletet garantáló bőséges tartalmú kút készíttetése, a tűzoltószerek készletben tartása és a tűzvést okozó tiltott tevékenységek vagy mulasztások meggátolása. Sőt, a helyhatóságnak és a tűzoltó-parancsnokságnak évente jegyzőkönyvvel igazolt általános tűzvizsgálatot kellett tartania. „*Ki a községben kitört tüzet, vagy tűzveszélyt észreveszi, köteles azt azonnal*

¹⁸ A m. kir. belügyminiszternek 53,888/II. szám alatt az összes vármegyei és városi törvényhatóságokhoz intézett körrendelete, a tűzrendészeti kormányrendelet kibocsátása tárgyában. In Magyarországi rendeletek tára. 1888. Huszonkettedik folyam. Kiadja a M. Kir. Belügyminiszterium, Budapest, 1888. 122.

¹⁹ Uo. 1727.

²⁰ Uo. 1728.

²¹ Melléklet a 122. számhoz: Tűzrendészeti kormányrendelet. Uo. 1729.

*köztudomásra hoznia*²² – olvasható a tűzjelzést tárgyaló III. fejezetben. A tájékoztatás a községi bíró (polgármester) feladata volt, aki szükség esetén a szomszéd településre lovas tűzjelentőt küldött, valamint a főszolgabíró haladéktalanul értesítette.

A rendelet a tűzoltóság három típusát különböztette meg: díjazott, önkéntes, kötelek (IV. fejezet). A „*rendszeres szakszerű, díjazott*” tűzoltóságot a település saját költségén, „*mint községi intézményt*” tartotta fent, a bevetésekhez szükséges eszközökkel együtt. Az egyleti alapon szervezett önkéntes tűzoltóság alapszabályilag ugyanazon szolgálatot teljesítette, mint a díjazott tűzoltóság. A harmadik, a községi (kötelek) tűzoltóság akkor jött létre, amikor az előző kettőt nem sikerült megalapítani. Ekkor a községi tűzrendészeti és tűzoltási rendszabály alapján, a vármegye által meghatározott, egy évet meg nem haladó idő alatt kellett cselekedni. A megfekezett tűzvész kitérésének okát a községi elöljáró vagy a rendőri tisztviselő vizsgálta ki. A tanúk és a szakértők meghallgatása, a nyomozás megkezdése és a jegyzőkönyv felvétele egyaránt szükséges volt a „*legbetheatőbb kutatáshoz*”. Alapos gyanú esetén a jelentést az illetékes bírósághoz továbbították. Büntetőeljárást (VI. fejezet) a rendelet ellen vétőkkel szemben kezdeményeztek. A kihágások után kirótt pénzbüntetés összegét a tűzoltó- vagy segélyalapra fordíthatták.

A törvényhatóságok kötelesek voltak saját rendeleteiket átdolgozni, majd jóváhagyás végett a belügyminiszternek megküldeni. (VII. fejezet)²³ Pozsony vármegye tűzrendészeti szabályrendeletének tervezetét 86 §-ba rendezve, nyomtatott formában német és magyar nyelven küldték ki véleményezésre. A csallóközi Somorja tűzoltóparancsnoka, Ivánfi Béla a javaslatait 1888. szeptember 24-én kelt levelében foglalta össze a település polgármesterének.²⁴ A város tűzrendészeti szabályrendeletét egy évvel később, 1889. szeptember 27-én és pótlólag az 1891. március 31-én tartott közgyűlésen fogadták el. A magyar királyi belügyminiszter nevében 1891. május 24-én Budapesten erősítették meg.²⁵

²² Uo. 1733.

²³ Uo. 1729-1741. A zárhatózat értelmében a rendelet hatálya Budapestre nem terjedt ki.

²⁴ Somorja tűzoltóparancsnoka, Ivánfi Béla által a település polgármesterének 1888. szeptember 24-én írt levele.

MV SR Štátny archív v Trnave pracovisko Archív Galanta so sídlom v Šali. Fond: Magistrát mesta Šamorín 1340-1902: požiarnopolicajný štatút Bratislavskej župy; č. 1811/1888 šk. 225.

²⁵ Somorja r. t. város tűzrendészeti szabályrendelete, 1889. szeptember 27. (pótlólag 1891. március 31.)

MV SR Štátny archív v Trnave pracovisko Archív Galanta so sídlom v Šali. Fond: Magistrát mesta Šamorín 1340-1902: požiarnopolicajný štatút mesta; 1889 č. 3292/1889 šk. 228.

Győr vármegyében 1888. május 7-én döntöttek arról, hogy a törvényhatósági bizottsági közgyűlésen már korábban, 1887. október 10-én megállapított megyei tűzrendészeti szabályrendeletet a belügyminisztérium által tett elvárásoknak megfelelően módosítják, majd „*végleges megerősítés végett négy példányban a bíráló alá vett példánnyal együtt*” felterjesztik.²⁶ A megye csilizközi részén elhelyezkedő hét település mindegyike a kormányrendeletre hivatkozva fogalmazta meg helyi tűzrendészeti szabályrendeletét, ezzel is elősegítve az összehangolt megelőzés lehetőségét.

Tűzrendészeti rendelkezések Győr vármegyében

A tűzvész témája már az első jelentős megyei szabályozás megvitatását megelőzően megjelent a közgyűlésen. 1615 nyarán éppen ez okozta Balony és Szap községek közötti vitát. Történt ugyanis, hogy Balásfi Tamás²⁷ címzetes boszniai püspök, győri örkanonok panasszal élt, mivel állítása szerint Szap lakói Balony faluban tűzvészt okoztak. Éppen ezért a felelősséget, az okozott károk megtérítését rájuk kívánta hárítani. Ugyanaznap a szapiak nevében Enyedy György tiltakozással élt a gyanúsíttatás miatt.²⁸

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a tűz Győrt sem kímélte. 1647 októberében hatalmas tűzvész támadt, amelyben házak és a bennük található ingóságok kaptak lángra. A leégett, összedőlt torony és óra helyreállítását valamennyi győri lakos pénzbeli adójából kívánták megoldani.²⁹

1684. november 15-én a megyei közgyűlésben a vár és a lakosok jövőbeni károsodásának elkerülése végett a megelőzésről és az oltásról tárgyaltak. Mivel gondatlanságból tüzek könnyen előfordulhattak, ezért úgy határoztak, hogy minden nemes (és a többi rend) a saját házában korszokban, dézsákban és edényekben tároljon vizet. A tűz oltásának segítése érdekében a jövőben legalább egy embert az illetékes

²⁶ Közgyűlési jegyzőkönyv, 1888. május 7., 276.

HU-MNL-GYMSMGYL-IV.402.a.-Közgyűlési jegyzőkönyv 1888, 276. napirendi pont.

²⁷ Más írásmód szerint Balásffy Tamás.

²⁸ Geccsényi Lajos: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. I. kötet, 1580-1616, Győr-Sopron Megyei Levéltári Igazgatóság Győri Levéltára, Győr, 1990, 385.

²⁹ Hegedüs Zoltán-Szabó Zoltán: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. IV. kötet, 1638-1650, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr, 2007, 119-120.

hatóság rendelkezésére kellett bocsátaniuk.³⁰ Győr vármegye törvényhatósági bizottsága a főispán elnökletével Győrött, 1887. október 11-én rendes őszi közgyűlést tartott. Az állandó választmány javaslataként a tűzvész kitörésének és terjedésének „meggátlása céljából eszközölt intézkedésekről” tárgyaltak.³¹ Az így alkotott szabályrendeletet az 1886. évi XXI. tc. 7.§-a alapján³² a vármegye területén közhírré tették, és a harminc napban megállapított fellebbezési határidő után a belügyminisztériumhoz felterjesztették.

Az 1888-as kormányrendelet 3.§-a értelmében a „szabályrendelet a vármegye által alkotandó”.³³ Az 1888. május 7-én kelt közgyűlési jegyzőkönyv 276. napirendi pontja alapján az állandó választmány a szabályrendeletet elfogadta, mégpedig a m. kir. belügyminisztérium folyó évi 38672. szám alatti leiratában tett módosításoknak megfelelően.³⁴ Ezzel valójában az 1887-ben jóváhagyott tűzrendészeti szabályrendelet³⁵ pótlását végezték el a minisztérium elvárásainak megfelelően. Az állandó választmány a tűzrendészeti kormányrendelet végrehajtásához cselekvési programról döntött. Ennek megfelelően az építészeti rendelkezésekhez az alispán elnökletével tervezetet nyújtottak be a legközelebbi törvényhatósági bizottsági közgyűlésre. A kormányrendeletet száz példányban készítették elő a községeknek, hogy át tanulmányozásával saját szabályaikat megalkossák. Ezt a dokumentumot a beérkező lakossági fellebbezésekkel együtt a járási főszolgabírók útján a vármegyének be-terjesztették. Az előjárók feladatul kapták egy alap létesítését, amelyből a tűzoltók jutalmazását és az önhibájukon kívül károsult és szerencsétlenül járt kollégáik támogatását látták el. A járási főszolgabírók felmérték a vízkészleteket és a tűzoltószereket, majd személyes közbenjárásukkal cselekvésre buzdították az önkéntes tűzoltó egyesülettel még nem rendelkező falvakat. A fent említett cselekvési tervről a nagyközségeket és a körjegyzőket kiértésítették, illetve a minisztériumba feliratot küldtek.³⁶

³⁰ Hegedüs Zoltán-Szabó Zoltán: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. VI. kötet, 1676-1690, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr, 2015, 122.

³¹ HU-MNL-GYMSMGYL-IV.402.a.-Közgyűlési jegyzőkönyv 1887, 177.

³² 1886. évi XXI. törvénycikk a törvényhatóságokról.

³³ Tűzrendészeti kormányrendelet. I. fejezet. Általános határozatok. 3.§. 1730.

³⁴ HU-MNL-GYMSMGYL-IV.402.a.-Közgyűlési jegyzőkönyv 1888, 276.

³⁵ A törvényhatósági bizottsági közgyűlés már 1887. október 10-én 177. szám alatt hozott határozatával megállapította a tűzrendészeti szabályrendeletet.

HU-MNL-GYMSMGYL-IV.402.a.-Közgyűlési jegyzőkönyv 1887, 177.

³⁶ HU-MNL-GYMSMGYL-IV.402.a.-Közgyűlési jegyzőkönyv 1888, 277.

A közgyűlés egy évvel később, 1889. május 7-én újra a tűzrendészeti témákkal, a vízkészletről való gondoskodással, a tűzoltószerek beszerzésével és a tűzoltóegységek alapításával foglalkozott. A vízkészlet hiánya miatt pótlásra kötelezett települések között csilizközi nem található. Az alispán és a járási főszolgabírók utasítása a hiányzó tűzoltószerek utólagos beszerzésére június végéig kínált lehetőséget a mulasztást elkövető községeknek. A kiadások fedezésére szánt összeg kivetésére és behajtására a falvak előjáróit felszólították, majd a hiányzó tűzoltószereket ezen helységek terhére megrendelték. Ahol pedig június végéig önkéntes tűzoltó egyesület még nem létesült, ott a járási főszolgabírók „*az előjáróságokat azok szervezésére és fejlesztésére fegyelmi eljárás terhe alatt*”³⁷ kötelezték.

A csilizközi tűzrendészeti szabályrendeletek

*„Az iskolatanítóknak pedig kötelességévé tétetik,
hogy a gyermekeket jelen szabályrendeletnek
megfelelőleg oktassák,
és minden közveszélyes cselekedettől
lehetőleg megóvják.”*
(Cs. Radvány, 1888)³⁸

A történeti Győr vármegye a Dunántúl északi részén, a Duna és a Mosoni-Duna, valamint a Mosoni-Duna és a Rábca, illetve a Rába összefolyásánál alakult ki. A megye legészakibb része, a Duna és a Csiliz-patak között elterülő vidéke az ún. Csilizköz. A Dunából kiszakadó és az oda visszatérő Csiliz volt a határfolyó Pozsony, Komárom és Győr vármegye közt.³⁹ A közgyűlési iratokban 1625-ben „*minoris insulae districtus nempe Cylez*” (kisebbsziget béli, azaz csilizi kerület)⁴⁰, 1642-

³⁷ HU-MNL-GYMSMGYL-IV.402.a.-Közgyűlési jegyzőkönyv 1889, 57.

³⁸ Cs. Radvány: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet, Cs. Radvány, 1888. november 1., 30 §

³⁹ Vö.: Néma Sándor: Vízbíráskodás a Győr vármegyei Csilizközben (Vizek, árvizek és a társadalmi konfliktusok összefüggései a 18-19. században). In Néma Sándor szerk.: Kisalföldi Szemle III. Tanulmányok a Kisalföld múltjából, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr, 2007, 9.

⁴⁰ Geccsényi Lajos: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. II. kötet, 1617-1626, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr, 1995, 93.

a megelőzés és az összehangolt cselekvés fontosságának felismeréséhez. Eme felelősségteljes települési hozzáállást kívánom bemutatni a tűzvédelem megszervezése terén, mégpedig Balony, Csiliznyárad, Csilizpatas, Csilizradvány, Kulcsod, Medve és Szap 19. századi eredményeinek ismertetésével.

A jogszabályi előírásoknak megfelelően a csilizközi szabályrendeleteket külön-külön, a helyi képviselő-testületek rendkívüli közgyűlésein 1888. októberében és novemberében fogadták el.⁴² A dokumentumok tartalmukat tekintve lényeges eltéréseket nem mutatnak. A tűzoltószerek biztosításával, az éjjeliőri szolgálat megszervezésével, a tűzvész megelőzésével, a tűzoltással, az építkezés engedélyezésével és a tűzoltóegyletek megalapításával foglalkoznak. Terjedelmüket nézve harmincegy-harminckét paragrafust tartalmaznak.⁴³ Akárcsak Magyarország más részein, úgy a csilizközi településeken is az 1888. évi 53888/II sz. tűzrendészeti kormányrendeletben előírtak (8. §) alapján szerezték be a megfelelő „*tűzoltói szereket*”, [1.§.] melyeket a képviselő-testületek leltári jegyzékkel a községi bírók felelősségére bíztaák, egészen a helyi tűzoltó egyletek megalakulásáig. [2.§.]

A megye csilizközi részén a helyi viszonyokból adódóan értettek a vizes, lápos területek hasznosításához. Az 1880-as évekig nemcsak a réti széna volt nélkülözhetetlen a gazdaságokban, hanem az árterek sás-, nád-, vesszőtermése és fája. A lakosság innen szerezte be a tüzelőjét, az építőanyagot, valamint a háztartásokba eszközöket fontak, szóttek belőlük. A kályhákban, tűzhelyeken ezekkel főztek, sütöttek és fűtöttek.⁴⁴ Tűzvédelmi szempontból megannyi veszélyes alapanyag, tárgy és

⁴² A dokumentumok elfogadásának sorrendje a keltezésük alapján:

Patas: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet, Patas, 1888. október 19.

Nyárad: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet a tűzrendészetről, Nyárad község, 1888. október 28.

Szap: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet a tűzrendészetről, Szap, 1888. október 29.

Ballony: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet a tűzrendészetről, Ballony, 1888. október 30.

Medve: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet a tűzrendészetről, Medve, 1888. október 30.

Cs. Radvány: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet, Cs. Radvány, 1888. november 1. Kulcsod: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet, Kulcsod, 1888. november 1. Megjegyzés: a településnevek a korabeli helyesírásnak megfelelően szerepelnek.

⁴³ Csilizradvány, Kulcsod, Patas szabályrendelete 31 db, míg Balony, Medve, Csiliznyárad, Szap esetében 32 db paragrafusból állt.

⁴⁴ Filep Antal: Térképek vallomása Győr megye néprajzáról, tájtörténetéről és környezeti kultúrájáról. In Győr vármegye települései 18-19. századi kéziratos térképeken, Győr-Moson-Sopron Megye Levéltára, Győr, 2003, 28.

tevékenység. A faluvezetők a tűzvész megelőzése terén a korábbi századok negatív tapasztalataiból kiindulva elsősorban a lakosság felelősségét hangsúlyozták. Éppen ezért mindenkit arra kötelezték, hogy az általa észlelt tüzet azonnal oltsák el, valamint a veszély elhárítása érdekében a szükséges intézkedéseket megtegyék. [24.§.] Ezt ellenőrizendő a községi elöljáróság a házak és a telkek bejárásával tájékozódott (minden második hónapban egyszer), miközben a tűzrendőri dolgokat megvizsgálta. [15.§.] A falvak belterületein a munkálatok megkezdésének feltétele a jogerős építési engedély lett. [18.§.] Kiadását megelőzően a helyszínen vizsgálatot tartott a községi bíró, a közjegyző, egy szakértő és a tűzoltóparancsnok,⁴⁵ [16.§.] akik ragaszkodtak az oltásra alkalmas kúthoz. [17.§.] A házaknál könnyen hozzáférhető helyen, a csűrben, a szérűskertben vizet, egyéb házi oltó eszközt és a háztetőig felérő létrát tartottak. [26., 29.§.]

A tűzmelegedés érdekében elengedhetetlen volt a lakosság felvilágosítása, amit ajánlások és tiltások megfogalmazásával, illetve hatékony információátadással biztosítottak. Például gazdasági tevékenység részeként szénát, szalmát vagy egyéb gyúlékony anyagot udvarra összehordani [19.§.], eresz és tornác alá elhelyezni [25.§.] tilos volt. Belterületen gőzcséplőgépet nem használhattak, kivéve, ha a járási főszolgabíró erre engedélyt adott. [20.§.] Üzembe helyezésének feltétele a megfelelő mennyiségű víz és legalább egy kézi fecskendő bebiztosítása volt. A gőzgép tüzelőnyílását ajtóval fedték el, ám nagy szélben egyáltalán nem működtethették. [21.§.] Tiltották a pipázást és szivarozást a szalmás gabonával, szénával vagy egyéb gyúlékony anyaggal megrakott kocsin és szekéren. A szérűskertekben, pajtákban, padlásokon, illetve cséplés, szénahordás stb. alkalmával a zsebben gyufa nem lehetett. [25.§.]

A tulajdonosokra vonatkozó előírások szerint nád- vagy szalmafedél alá kályhából vagy egyéb tűzveszélyes helyről csövet nem vezethettek ki. A hamut utcára, trágya- vagy szemétkupacokra, házak, szérűskertek vagy könnyen gyúló anyagok közelében kiönteni, illetve padlásra felhordani nem lehetett. (A gyűjtésére kijelölt helyre is csak a megáztatása után vihették ki.) [22.§.] Az épületek, csűrök vagy szérűskertek közelében tüzet rakni, nyílt lámpával vagy égő gyertyával járkalni, valamint robbanékony, illetve gyúlékony anyagot lakóházak padlásán tartani, továbbá könnyen gyúló anyagot éjjelre a konyhában felhalmozni tilos volt. [23.§.]

A rendelkezések a gyermekek nevelésére és felügyeletére vonatkozó megalapításokat is tartalmaztak. Gyufát vagy tűzveszélyes tárgyakat könnyen hozzá-

⁴⁵ A kulcsodi szabályrendelet alapján a szomszédok meghívása/meghallgatása kötelező volt. [16.§.]

férhető helyen nem hagyhattak, és a boltosok ezeket a tizenkét éven aluliaknak nem adhatták el. [30.§.] Kisdedek és gyermekek szérűskertekben, pajtában felügyelet nélkül nem játszhattak, a lakásban egyedül nem tartózkodhattak. [31.§.]

A falvak saját tűzrendészeti szabályrendeleteikből kiindulva biztosították az éjjeliőr-szolgálatot. A képviselő-testület megbízása alapján a bíró és a jegyző 1889. január 1-jén egy megbízható, ún. rendszeresített éjjeliőrt fogadott fel, aki a járási főszolgabírónál tett esküje után láthatta el a feladatát. [4.§.] Személyesen örködött, az ún. soros éjjeli őrköt felügyelte, a csendzavarókat a helyhatóságnál feljelentette, illetve szükség esetén a csendőröknek segített. A letartóztatott gyanús egyéneket a községi bíróhoz vezette. [5.§.] A rendszeresített éjjeliőr mellé kirendelt utcaőrök fele éjfél előtt, fele pedig éjfél után dolgozott. [6-7.§.] Az éjjeliőr-szolgálatot „*bázisorjában*” minden ingatlantulajdonos és lakó egyformán teljesítette, [11.§.] de megbízottakat is fogadhattak. A helyettes tizenhat évnél idősebb és hatvan évnél fiatalabb volt, akinek tetteért a megbízója felelt. [8.§.] A szolgálatra papot, tanítót, jegyzőt, községi bírót, nőket, tizenhat esztendőnél fiatalabb és hatvan évnél korosabb férfiakat, fogyatékkal élőket nem lehetett kötelezni. Helyettesállítás alóli felmentést a családi és a vagyoni helyzetre hivatkozva lehetett kérni. [9-10.§.] Az őrszolgálat idejét [12.§.] és a résztvevők névjegyzékét [13.§.] a községi előjáróság határozta meg. A soros éjjeliőrök eligazítását a rendszeresített éjjeliőr végezte, aki együttműködött az előjárókkal és a csendőrjarral. [14.§.] Ismeretlen és kóborló egyének elszállásolása bírói engedélyhez volt kötve. Ha az idegen magát igazolni nem tudta, akkor további eljárás céljából a járási főszolgabírónak adták át. [27-28.§.] A csilizradványi, a patasi és a kulcsodi előjárók a tanítók feladatait szintén rögzítették, miképpen ez az alcím alatti idézetben olvasható. Vagyis a tanulókat a rendeletnek megfelelően oktatták, és minden közveszélyes cselekedettől megóvták őket.⁴⁶

A csilizközi falvak dokumentumait a körjegyző ellenjegyzése mellett a képviselő-testületek nevében aláírták. A szabálygyűjteményeket településenként kihirdették, a község házában harminc napig közszemlére kitétték, ezáltal biztosítva a lakosság felszólalási-észrevételei jogát. Ezt nyomatékosították a körjegyző, a bíró (illetve hadnagy) szignójával és a község bélyegzőjével. Végetetül az előjárók kézjegyével ellátott iratokat november végén a Győr vármegyei hatóságnak fel-

⁴⁶ HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Cs. Radvány, Patas, Kulcsod község. Szabályrendelet. 30.§

terjesztették.⁴⁷ A törvényhatósági bizottság 1889. május 6-án és folytatva tartott rendes tavaszi közgyűlésén (kisebbségi módosítás mellett)⁴⁸ azokat jóváhagyta, majd a megye közönsége nevében az alispán kézjeggyel és Győr vármegye pecsétjével ellátta.

Összegzés

Az 1888. évi tűzrendészeti kormányrendelet jelentősége vitathatatlan a honi tűzoltás jogi szabályozása tekintetében. A településeket kötelezte saját rendelkezéseik megalkotására, az építési szabályok betartására, valamint az önkéntes tűzoltó egyletek megalakítására. Győr vármegye csilizközi részén korábban nem tapasztalt lendülettel láttak neki a tűzvédelem megszervezésének. A pusztító elemek elleni küzdelemben nagy szerep jutott az önkénteseknek, akik éppen a 19. század második felében kezdték önmagukat megszervezni. Tevékenységüket jelen munkám folytatásaként kívánom összefoglalni, annyi azonban előzetesen elmondható, hogy az első magyarországi önkéntes testület (Arad, 1835) megalapítása után a létszámuk a kiegyezést követő időszakban jelentősen gyarapodott. Létrehozásukat és szövetségbe szervezésüket gróf Széchenyi Ödön támogatta, aki a pénzügyi okokon túl a honfiak lovagias és bátor jellemvonása miatt is az önkéntes tűzoltó egyletek rendszerét tekintette a legmegfelelőbbnek (1862). A „csilizközi hétfalu” egyleteit a fent tárgyalt tűzrendészeti szabályrendeletek értelmében az 1890 és 1897 közötti években hozták létre (Csilizradvány⁴⁹: 1890, Balony-Csiliznyárad-Szap⁵⁰:

⁴⁷ A szapi dokumentum vizsgálatakor Végh Ferenc helytörténeti kutató figyelemre méltó demokratikus vonásról írt, mivel a zsidó Ehrental Hermán kézjegye (Ehrentahl formában írva) ott található a büszke nemesek szignói között.

Vö.: Végh Ferenc: Nemesek faluja: Szap. Helytörténet – valamint a Bartalos család és a református egyház története, Szapi Református Egyházközség, Szap, 2001, 70.

⁴⁸ „Jóváhagyatik oly módosítással, hogy a 16 §-ban „határoz” helyett határozat hozatal végett az ügyiratokat a járási főszolgabíróhoz beterjeszti” teendő.”

Vö.: Medve: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet a tűzrendészetről, Medve, 1888. október 30.

⁴⁹ HU-MNL-GYMSMGYL-IV.469. A csiliz-radványi önkéntes tűzoltó egylet alapszabályai, 1890. december 30.

⁵⁰ HU-MNL-GYMSMGYL-IV.469. A ballonyi önkéntes tűzoltó egylet alapszabályai, 1892. szeptember 11.; Nyárad kisközség kebelében önkéntes tűzoltó egylet alakul, 1892. november 17.; Szapi önkéntes tűzoltó egylet alapszabályai, 1892. szeptember 10.

1892, Medve⁵¹: 1894, Kulcsod-Patas⁵²: 1897). A faluvezetők feladata lett a tűzoltószerkesztés beszerzése, a tűzoltóságok fennmaradásának biztosítása, valamint a községi tűzrendészeti szabályozás értő ismertetése. A szolgálatban levő tűzoltót már hatósági személynek tekintették.

Ez a jogszabály tisztázta a hatékony oltás legfontosabb kérdéseit, kötelezővé tette a szakszerű tűzvizsgálatot, annak minta szerinti dokumentálását, továbbá gondoskodott a tűzoltók segélyezéséről. Jelentősége még azért is hangsúlyozandó, mivel a századfordulóra a tűzoltásba, az állam egyik legfontosabb szakterületébe polgárok ezreit önkéntes alapon sikerült bevonni. A tűzoltók tiszteletre méltó tevékenységüket napjainkig áldozatkészen végzik: emberéleteket mentenek és óvják az egyéni és közösségi javakat.

Végül itt szeretnék köszönetet mondani a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltára és a Nagyszombati Állami Levéltár Galántai Fióklevéltára Vágsellye munkatársainak a kutatómunkám során nyújtott segítségért.

Levéltári források és segédletek

Csilizköz térképe

HU-MNL-GYMSMGYL-IV.4.b. 1789:2724. Közigazgatási iratok 1786-1790. Győr-Moson vármegye II. József-féle közigazgatása

Közgyűlési jegyzőkönyv, Győr, 1887. október 11.

HU-MNL-GYMSMGYL-IV.402.a.

Közgyűlési jegyzőkönyv, Győr, 1888. május 7.

HU-MNL-GYMSMGYL-IV.402.a.

Somorja tűzoltóparancsnoka, Ivánfi Béla által a település polgármesterének 1888. szeptember 24-én írt levele.

⁵¹ HU-MNL-GYMSMGYL-IV.469. Medve kisközség kebelében önkéntes tűzoltó egyesület alakul, 1894. május 4.

⁵² HU-MNL-GYMSMGYL-IV.469. Szabályrendelet a községi tűzoltóság megalakításáról, Kulcsod, 1897. március 18.; Szabályrendelet a községi tűzoltóság megalakításáról, Patas, 1897. március 19.

MV SR Štátny archív v Trnave pracovisko Archív Galanta so sídlom v Šali.
Fond: Magistrát mesta Šamorín 1340-1902: požiarnopolicajný štatút Bratislavskej župy; č. 1811/1888 šk. 225.

Szabályrendelet, Patas, 1888. október 19.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468.

Szabályrendelet a tűzrendészetről, Nyárad, 1888. október 28.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468.

Szabályrendelet a tűzrendészetről, Szap, 1888. október 29.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468.

Szabályrendelet a tűzrendészetről, Ballony, 1888. október 30.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468.

Szabályrendelet a tűzrendészetről, Medve, 1888. október 30.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468.

Szabályrendelet, Cs. Radvány, 1888. november 1.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468.

Szabályrendelet, Kulcsod, 1888. november 1.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468.

Közgyűlési jegyzőkönyv, Győr, 1889. május 7.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.402.a.

Somorja r. t. város tűzrendészeti szabályrendelete, 1889. szeptember 27. (pótlólag 1891. március 31.)

MV SR Štátny archív v Trnave pracovisko Archív Galanta so sídlom v Šali.
Fond: Magistrát mesta Šamorín 1340-1902: požiarnopolicajný štatút mesta; 1889 č. 3292/1889 šk. 228.

A csilizradványi önkéntes tűzoltóegylet alapszabálya, 1890. december 30.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.469.

Szapi önkéntes tűzoltó egylet alapszabályai, 1892. szeptember 10.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.469.

A ballonyi önkéntes tűzoltó egyesület alapszabályai, 1892. szeptember 11.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.469.

Nyárad kisközség kebelében önkéntes tűzoltó egyesület alakul, 1892. november 17.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.469.

Medve kisközség kebelében önkéntes tűzoltó egyesület alakul, 1894. május 4.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.469.

Szabályrendelet a községi tűzoltóság megalakításáról, Kulcsod, 1897. március 18.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.469.

Szabályrendelet a községi tűzoltóság megalakításáról, Patas, 1897. március 19.
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.469.

Gecsényi Lajos: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. I. kötet, 1580-1616, Győr-Sopron Megyei Levéltári Igazgatóság Győri Levéltára, Győr, 1990.

Gecsényi Lajos: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. II. kötet, 1617-1626, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr, 1995.

Hegedüs Zoltán-Szabó Zoltán: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. IV. kötet, 1638-1650, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr, 2007.

Hegedüs Zoltán-Szabó Zoltán: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. VI. kötet, 1676-1690, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr, 2015.

Felhasznált irodalom

Albert Albert: A tűz elleni védekezés a büntetésektől a szabályozás kialakulásáig. In *Jogtörténeti Szemle*, 2005, 3. szám, 54-62.

Albert Albert: II. József Tűzrendészeti Pátense, avagy egy korszakos norma a XVIII. századból. In *Jogtörténeti Szemle*, 2006, 1. szám, 16-24.

A m. kir. belügyministeriumnak 1869. évi június hó 17-én 3365. sz. alatt kelt körlevele a Magyar- és Erdélyország összes törvényhatóságaihoz, a tűzrendészeti szabályok kezelése iránt. In Magyarországi rendeletek tára. 1869. Harmadik évfolyam. Kiadja Ráth Mór, Pest, 1870, 715-716.

A m. kir. belügyministernek 53,888/II. szám alatt az összes vármegyei és városi törvényhatóságokhoz intézett körrendelete, a tűzrendészeti kormányrendelet kibocsátása tárgyában. In Magyarországi rendeletek tára. 1888. Huszonkettedik folyam. Kiadja a M. Kir. Belügyministerium, Budapest, 1888.

Borovszky Samu szerk.: Győr vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Országos Monográfia Társaság, Budapest, [1910]

<https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0009/0.html> /2024.10.31./

Filep Antal: Térképek vallomása Győr megye néprajzáról, tájtörténetéről és környezeti kultúrájáról. In Győr vármegye települései 18-19. századi kéziratos térképeken, Győr-Moson-Sopron Megye Levéltára, Győr, 2003, 23-69.

Keresztes Veronika: Pozsony vármegye tűzrendészeti szabályrendeletei a 19. század második felében. In Bugyinszka, Klaudia-Szekeresová Kovácsová, Judita-Varjú, Attila: Pomáhať, chrániť a zachraňovať! Segíteni, védeni és menteni! Spoločnosť Petra Pázmánya-Pázmány Péter Tudományos Társaság, Šaľa, 2022, 21-51.

Maul-Link Dóra: „Hogy a Tűznek, s Gyűlásoknak keserves...Következéseit... meggátoljuk”. Tűzvész és tűzvédelem a 18. századi Tolna megyében. MNL Tolna Vármegyei Levéltára, 2023.

https://mnl.gov.hu/mnl/tml/hirek/hogy_a_tuznek_s_gyulasoknak_keserves_kovetkezeseit_meggatoljuk /2024.10.26./

Néma Sándor: Vízibíraskodás a Győr vármegyei Csilizközben (Vizek, árvizek és a társadalmi konfliktusok összefüggései a 18-19. században). In Néma Sándor szerk.: Kisalföldi Szemle III. Tanulmányok a Kisalföld múltjából, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr, 2007, 9-31.

Szendiné Orvos Erzsébet: Zsúpfedeles Debrecen és a nagybotos kollégiumi diákok. Tűzvédek Debrecenben a 15-19. században. In Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárának weboldala, 2017.

https://mnl.gov.hu/mnl/hbml/hirek/zsupfedeles_debrecen_es_a_nagybotos_kollégiumi_diakok /2024.10.31./

Szent István király Dekrétoimainak második könyve. 8. fejezet. Hogy vasárnap mindenki templomba járjon.

<https://mek.oszk.hu/01300/01396/html/01.htm> /2024.10.24./

Szent István király Dekrétoimainak második könyve. 30. fejezet. A gyűjtogatásokról. <https://mek.oszk.hu/01300/01396/html/01.htm> /2024.10.24./

Végh Ferenc: Nemesek faluja: Szap. Helytörténet – valamint a Bartalos család és a református egyház története, Szapi Református Egyházközség, Szap, 2001.

Képmelléklet

Patas, 1888, októb. 19.
Füssi Pál
községi.

Simon János hadnagy,
Gémi Miklós J. fűző
Skilágyi Sámuel
ed Durk Lovassz
Füssi János tőzgyár
Szabo János m. k.
Simon László, pipásfő
Takács Károly m. k.
Semeny András k. p.
Hölgye János
Simon Péter
Galibergen Gabari
Botk László.

Patas (későbbi Csilizpatas) község képviselői és elöljárói, aláírások (szabályrendelet, 1888. október 19., részlet)

Nyárai Kőröségi Képviseleti Testületének 1888 évi Október hó 28^{án} napján tartott rendkívüli közgyűléséből

Menyessy Pál
községi
Csicsagy Gábor
Csicsagy János

Sebő Miklós
Vida Lajos
Sebő János
Hölgye Gábor
Körszemlecz
Sebő Imre
Vida Imre
Vida László
Puka Imre
Csicsagy Imre
Csicsagy János

Unvereyper
 Rappo

1570/88

idősb Ertij Miklós bíró
 & Miklós Függenbe
 a. bíró

Ollé Gyula
 Ollé Gyula mind
 Bartholom Dávidné
 Pérviseleje,
 Ehrentahl Herman
 ifj. Ertij Miklós,
 Basso János
 idősb Ertij Miklós
 János József
 Miklós János
 Szegi Lajos
 Hamar Dávid
 Varrs Miklós

Csop eren pubily urdeles a körség hársinse 30
 Inapi körpenlere vagyis j. évi October hó 29. nap
 ber hó 29. nap Kisevevall, s az erről értesített körségi
 lakosság részéről a kitűrt körsé határos alatt
 felpolálás avagy észrevétel be nem avatott - hiva-
 talos hitelességgel bizonyított, valamint art. Csop a
 nyilvánvalóan orvosi munkát körsébe lett.
 Szepen 1888 évi november hó 29. nap

Szap község képviselői és előljárai, aláírások
(szabályrendelet, 1888. október 29., részlet)

Előző oldal, lent:
Nyárad (Csiliznyárad) község képviselői és előljárai, aláírások
(szabályrendelet, 1888. október 28., részlet)

Magyarországi Községi Képviselői Testületének 1888. évi
 November hó 30-án tartott rendkívüli közgyűléséből

Uaxreueppner
 Kispéri

Patasi László
 Leveger János
 János László

Gácsi András
 Gácsi János

Csicsaj László
 Csomor Imre
 if. Szendrői Péter
 Andrács Imre
 if. Andrács János
 Pál János

Ballony (Balony) község képviselői és elöljárói, aláírások
 (szabályrendelet, 1888. október 30., részlet)

Medve község képviselői és elöljárói, aláírások
 (szabályrendelet, 1888. október 30., részlet)

Medve község Képviselői Testületének 1888. évi November hó
 30-án tartott rendkívüli közgyűléséből.

Uaxreueppner
 Kispéri

Horváth János
 Kulcs Péter
 Kulcs Imre

Medve János
 Schlesinger Miklós
 Horváth Gábor
 Kulcs Imre
 Morva Mihály
 Pócs János
 Molnár János
 Vajda István
 Horvát Imre
 Könyves Imre
 Vajda Imre

Cs. Radvány, 1888 november 1.
 Szentvidi Királyi kérés
 Jüriz Jozsef előjáró
 Szabó Miklós előjáró
 Szentvidi József előjáró
 Szabó Kálmán előjáró
 Szabó István előjáró
 Kiss András előjáró

Horvath Belop
 ex. univ. képviselője
 Jüriz János
 Gámsz János
 Lelkes György
 Szabó Károly előjáró

Cs. Radvány (Csilizradvány) község képviselői és előjárói, aláírások
 (szabályrendelet, 1888. november 1., részlet)

Kulcsod község képviselői és előjárói, aláírások
 (szabályrendelet, 1888. november 1., részlet)

Kulcsod
 Cs. Radvány, 1888, november 1.

Kiss András
 előjáró.

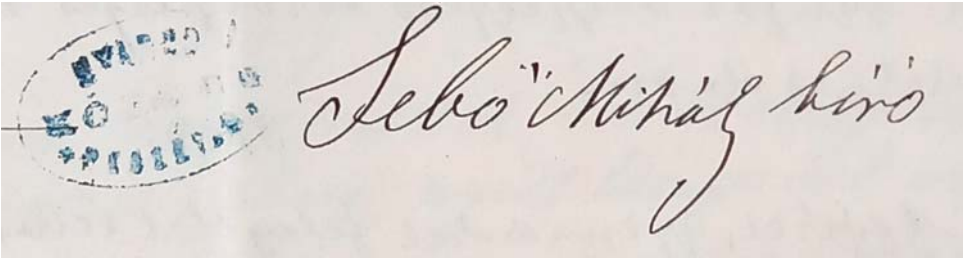
Bost László
 Pakiz Péter
 Gáál András
 Köcs József
 Czomboly Károly
 Gáál David
 Nagy György
 Jüriz Miklós
 Nagy Lajos előjáró
 Kerecs Péter
 Nagy János

Medve község pecsétje (1888)

A Csiliz Radványi Körjegyzőség bélyegzője (1888)

Nyárad község pecsétje Sebő Mihály bíró aláírásával (1888)

Alapított 1858. = Ő es. és kir. Fensége József főhg. udvari szállítója.

WALSER FERENCZ

első magyar gép- és tűzoltószerek gyára,
harang- és ércöntője
Budapest, VII., Rottenbiller-utca 66. sz.

Szállít a nagymélt m. kir. belügy-
minisztérium tűzrendészeti magas
kormányrendelete alapján összeállított
és az előirt szereivenyekkel felszerelt

községi egységes vészvonatokat

továbbá nagyobb községek és a szervezendő tűzrészeg részére kocsik- és mozdonyfecskeendőket, vízfordókocsikat, tűz- és mászólétrákat és minden egyéb mentőeszközöket, és kötelek tűzrészeg és önkéntes tűzoltó-testületek egyéni felszereléseit a legutolsó részletekig. Ugy az egységes vészvonatok, mint a 105 milliméter hengerátmérővel bíró más tűzfecskeendők kizárólag a magyar egységes csavarnak elfogadott Walser-féle tömlőcsavarral láttatnak el. Már létező, de más idegen csavarral ellátott fecskeendők a magyar egységes csavarra átídomíttatnak, mely végre az illető fecskeendő vízszállító könyökdarab beküldése kérik.

Árlapok és költségtervezetek díj- és bérmentesen szolgáltatnak.

A gyár által, mint kizárólagos hazai gyártmány, eddig készített tűzfecskeendőkől hazánkban 7000 darabnál több van használatban.

Korabeli hirdetés a Tűzoltó Közlöny 1889. februári számában

Požiarne poriadok v Medzičilizí v 19. storočí

PaedDr. Darnai Zsolt

Používanie ohňa prinieslo ľuďom značné výhody, zatiaľ čo jeho deštruktívna sila urobila z obrany proti nemu dôležitú úlohu. Spočiatku to bola inštinktívna činnosť, ktorá sa časom doplnila o stráženie piecky a prvé skúsenosti s hasením požiarov. Rozvoj spoločností so sebou priniesol potrebu prevencie, čoraz efektívnejšej ochrany a organizovaného hasenia. Panovníci sa najskôr snažili potrestať pôvodcov ničivých požiarov. Neskôr sa stalo dôležité organizovať hasenie čo najefektívnejšie a vytvárať hasičské družstvá. Písomné dokumenty, ktoré vznikli v priebehu storočí, nám ukazujú vývoj protipožiarneho predpisov. Svoj podiel na tomto diele zohrali aj mestá a župy.

Autor štúdie popisuje pozitívne zmeny vyplývajúce z vládneho nariadenia o požiarnej ochrane z roku 1888 na príkladoch z Rábskej župy a Medzičilizia. Obecné zastupiteľstvá prijali v októbri a v novembri 1888 obecné nariadenia. Ide o obstarávanie hasiacich prístrojov, organizáciu nočnej strážnej služby, požiarne prevenciu, hasenie požiarov, stavebné povolenia, zakladanie hasičských združení.

Vládne nariadenie o požiarnej ochrane z roku 1888 malo významný vplyv na rozvoj hasičstva. K požiarnej ochrane sa v župách pristupovalo s nebývalou vervou. Veľkú úlohu v tejto práci zohrali dobrovoľníci, ktorí v druhej polovici 19. storočia zakladali svoje spolky.

Jókai Mór őseinek legújabb eredetkutatása a Csallóközben és a Szigetközben

prof. Ing. Fehér Sándor, PhD.

Előzmények

Jókai Mór nevét (eredetileg ásvai Jókay Móricz, 1825–1904) senkinek nem kell bemutatni, hiszen a könyvet nem vagy alig olvasók is találkoztak nevével, ha másutt nem, az iskola padjaiban.¹ Számos rajongója van ma is, ízes nyelvezete, történet-szerkesztése az egyik legnagyobb regényírónká tette, sokak szerint a legjelentősebbé. Ezen kívül olvasott publicista volt² és kiemelkedő politikus, országgyűlési képviselő, a főrendiház tagja. Petőfi barátja volt (ha nem is zökkenőmentesen), a márciusi ifjak egyikét tiszteljük benne, és ha másért nem, már csak ezért is számon kell tartanunk történelmünk ezen markáns személyiségét. Sokrétűségét azonban további tisztségek és rangok egészítik ki: tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsának, jó negyed évszázadig lehetett a Petőfi Társaság elnöke, de tagja volt a Kisfaludy Társaságnak és tiszteletbeli tagja a Dugonics Társaságnak. Lovagjai közé választotta a Szent István-rend. És akkor még csak a legfontosabbakat soroltuk fel. Többen számba vették Felvidékkel és Komárommal kapcsolatos tevékenységét,³ ami már csak azért is kézenfekvő, mert Komáromban született 1825. február 18-án a református ásvai Jókay József (1781–1837), ügyvéd és táblabíró és nemespulai Pulay Mária (1787–1856) gyermekeként. Tanulmányait is a Felvidéken, szü-

¹ A Jókai Mór tevékenységével foglalkozó sok munka felsorolhatatlan, az életrajzi lexikonon és enciklopédiákon túl pl. E. M., 1898 (Jókai Mór saját közlésű adataival), Szabó, 1904, Mikszáth, 1907, Alapy, Fülöp, 1925, Gál, 1925, Erdélyi, 1997 (1939), Nagy, 1999, Szajbély 2010 és sokan mások.

² Némely szerző még írói munkásságát is médiatörténeti szempontból közelíti meg, hiszen „újságokba író kalandregényíró“ volt. Összefoglalása: Szajbély, 2010

³ Csanda, 1981, Mácza, 2020 stb.

lővárosában és Pozsonyban kezdte. Nemesi felmenőjük esztergomi zászlótartóként ért el olyan török elleni katonai sikert (vagy sikereket), hogy két testvérrel együtt 1668-ban címeres nemeslevelet vehetett át.⁴ Címerük is katonai tette utalhat.⁵ Előttük azonban a szájak elmosódnak. A Jókay név a névadás szabályai szerint nyilván valamely Jókai település elnevezéséből származhat, de mégis melyiktől? Számos szerző foglalkozott már Jókai Mór őseinek igényesebb-igénytelenebb kutatásával⁶ és elmondható, hogy változatos eredmények születtek. Főleg a régiek közül legtöbben vagy a Bars megyei, ma már nem létező Jókai falut vélték az ősi fészeknek,⁷ mások, inkább a későbbi szerzők, a Csallóköz határán fekvő Jókát vették alapul.⁸

Ahhoz, hogy mi is a még mindig örökzöld témához nyúljunk, Görföl Jenő (nemcsak) helytörténész buzdításának tartozunk hálával, aki maga is állást foglalt az ügyben,⁹ de néhány bizonytalan adat miatt nem tudtuk elméletét teljes mértékben és kritikátlanul magunkévá tenni. Utóbb azonban az idő igazolni látszik feltételezéseit, az újabban felkutatott írott források, de főként terepen szerzett ismeretek kellő súllyal és magasabb fokú bizonyító erővel magyarázzák a család eredetét és fontos adalékot jelenthetnek azokhoz a jövőben esedékes tanulmányokhoz, amelyekben már élesebben körvonalazódhat a korábban nem kellően körüljárt eredetmagyarázat. Ez azért is fontos, mert sok az elvarratlan szál és maga Jókai Mór sem volt teljesen tisztában családjá eredetével, amiről Szabó László így írt: „*A Jókai-család története csak két század óta ismeretes; maga Jókai azonban annyira demokrata érzelmű volt, s oly keveset foglalkozott elődeinek történetével, hogy nem is igen ismerte családjának történetét.*”¹⁰ Kutatási eredményeinkről eddig több helyen is beszámoltunk,

⁴ Magyar Kancelláriai Levéltár - Litterae Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici - 1754 - N°. 340, C 30 - Helytartótanácsi Levéltár - Acta nobilium - Komárom megye, HU MNL OL A 130 - Illésy - a - 0180

⁵ Nagy, 1857-1868, V. kötet, 348 o. + pótkötet, az ásvai Jókay család címere és leírása az interneten is elérhető: <https://www.burcsi.hu/-Lorinte/pdf/asvai.pdf>, az 1668-ból származó címer rövid leírása így hangzik: A pajzs alját sátorok alatt tanyázó török tábor foglalja el, középen a basa sátrával. A tábor fölött feljebb várbástya nyúlik el, melynek tetején egy magyar vitéz, baljában zászlót tartva, egy ágyút süt el. A pajzs fölötti sisak koronáján férfikar könyököl, kivont kardot villogtatva, kétfelől zászló lengedez. A pajzsot indák szokásos díszítő mintája (foszladék) veszi körül.

⁶ Szombathy 1893, Mikszáth, 1907, Eötvös, 1906, Takáts, 1996, Fehér, Fehér Pindes 2012, Görföl 2022a, 2022b stb.

⁷ Pl. Szombathy 1894, Mikszáth, 1907

⁸ Pl. Takáts, 1996, Petrovay Resko, 2003, Görföl, 2022a, 2022b

⁹ Görföl, 2022a, 29-32 o., Görföl, 2022b, 52-57 o.

¹⁰ Szabó, 1904, 9 o.

kizárólag előadások formájában,¹¹ leszámítva egy Komáromban megjelent rövid összefoglalót.¹² Az adathalmaz adalékként beleillik Csallóköz művelődéstörténeti mozaikjába, miközben megjegyezzük, hogy a tájegységnek még számos más, csaknem ismeretlen irodalomtörténeti vonatkozása van. Csak kevesen tudják, hogy az első modern értelemben vett magyar regény Mészáros Ignác (1728-1800) tollával íródott, aki a csallóközi Felbáron született egy nemesi családban.¹³ Mára már az is feledésbe merült, hogy a magyar szabadságharc idején működő kormány által kiadott Közlöny c. lap tanúbizonyságot tett róla, miszerint a dunaszerdahelyi olvasókör a kiadónál támogatta a pákozdiakat és a debellácsiakat, amihez Ozsvald hozzáfűzi, hogy nem csakhogy egy eddig ismeretlen olvasókör működött Csallóköz szívében, de annak tagjai még adakoztak is a közös ügyért.¹⁴ És hogy Komáromot is beemeljük a *Credo*-ba, itt született az első magyar kalandregényíró is, Szekér Jókai Alajos (1752-1810) személyében.¹⁵ Úgy éreztük, megérett a helyzet ahhoz, hogy részletesebben is megvizsgáljuk, hogy a forradalom hőse, a nemes gyökerű író, Jókai Mór nem köthető-e szorosabban – a nekünk kedves Komáromon túl – a Csalló közének dolgos és művelt népéhez? Erre próbálunk választ adni viszonylag szilárdnak tekinthető támpontokat kereső írásunkban.

Jóka település Bars megyében

Jóka település a terepbejárás és régészet tükrében

Az 1782-1785-ben készült első katonai felmérés térképei szerint Zsitvaújfalutól keletre egy templom állt a határban.¹⁶ Körülötte azonban hiányzik a község, és mivel az ilyen szakrális építkezés jellemzően nem történt település nélkül, eltűnt faluhelyre következtethetünk belőle. A második katonai felmérés térképei 1819-1869-ből már nem tüntetik fel ezt a katonai szempontból egyébként jelentős önálló épületet,¹⁷ ezért biztosak lehetünk benne, hogy ekkor már nem állt. Ugyanezen a tér-

¹¹ Jókán 2023. január 23-án, Komáromban 2023. április 27-én, Udvardon 2023. szeptember 15-én, Gímesen 2024. március 17-én.

¹² Fehér, 2023, 19 o.

¹³ Csanda, 1986, 143 o.

¹⁴ Ozsvald, 1995, 103 o.

¹⁵ Németh, 2022 (2010), 229-232 o.

¹⁶ <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/>

¹⁷ <https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/>

képen azonban már megjelenik a hely földrajzi neve is: Jókahegy (sic!). Hogy hová tűnt a templom, a korabeli források részletesen beszámolnak róla. Az eredetileg középkori templom plébániáját 1647-ben a luteránusok foglalják el, de hamarosan vissza is szerzik a római katolikusok. Viszont 1714-től 1954-ig nem működik itt semmilyen plébánia, a település Taszár filiája lett. Már az 1732. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv is kitér rá, hogy Zsitvaújfalu temploma a községen kívül fekszik, az 1755. évi vizitáció pedig megjegyzi, hogy a templom a Jóka nevű hegyen áll. Hozzáteszi azt is, hogy télen a községből csak nehezen közelíthető meg és a falu népessége már régen túlnötte a templom befogadóképességét. Szentmisét csak minden harmadik héten tartottak benne, télen pedig a lakosság kb. fele elmaradt róla. Az 1841-es egyházlátogatás megemlíti, hogy 1790-ben Zsitvaújfalun új templom épült, bár még ekkor sem volt teljesen befejezve.¹⁸ A régít nyilván lebontották, anyagát másodlagosan felhasználhatták. Az itteni templomot, a körülzárt temetőt és középkori falut a régészek 1969. évi nagyon előzetes meghatározásai a 12–16. századba helyezik.¹⁹ Ha megvizsgáljuk a jelenlegi műholdas domborzati térképeket, az eltűnt templom helyét jól felismerhetjük, körülötte egy földszáncból álló védőgát volt, illetve felfedezhető itt egy eltűnt település felszíni nyomai is.²⁰ 2022-ben elvégzett terepbejárásunk során²¹ megállapítottuk, hogy a templom helye könnyedén bemérhető a sáncos körgyűrű közepén és a felszínen elszórva régészeti leletek (középkori téglatöredékek, kőtörmelék, középkori cserépdarabok) csak megerősítik a régi templom és község egykori jelenlétét (1. kép). A település és a templom a Zsitva folyó magas teraszán feküdt és a felszíni formák arra utalnak, hogy a település egy részét utóbb elmosta az aláágó Zsitva új kanyarulata. A helyszínt ma másodlagos spontán erdő borítja, a környék dombjain művelt szántók vannak, illetve az egyik déli fekvésű lejtőn a zsitvaújfalusi szőlőhegyet találjuk. Ennek helye megfelel a második katonai felmérés Jókahegyének, miközben a hegy mai népi elnevezése Jovka.²² A helyszínt utóbb mások is kutatták²³ és előzetes hely-

¹⁸ Trubíni, Trubíni, 2005

¹⁹ Hanuliak, 1989, I/1, 224 o.

²⁰ Kataster nehnuteľnosti (Ingatlan-Kataszter), MAPKA, <https://zbgis.skgeodesy.sk/mapka/sk/teren>

²¹ A terepszemlélt 2022. október 7-én végeztük, a vizsgálat mindössze vizuális információ-szerzésből állt, mellőzve minden destruktív módszert, amelyeket a hatályos műemlékvédelmi törvény szigorú szabályokhoz és engedélyekhez köt.

²² Trubíni, Trubíni, 2005, 27-29 o.

²³ Az új terepi felmérések 2023. április 14-én és 2023. május 19-én zajlottak, Tibor Lieskovský szíves email közlése 2023. május 23-án (LIDAR, georadaros felmérés stb.).

Az eltűnt barsi középkori Jóka település jól felismerhető templomhelyet övező körsánca (A szerző felvétele, 2022)

meghatározásunk pontosságához immáron nem fér semmi kétség. Bár komoly régészeti feltárássra eddig nem került sor és a község szerkezetét nem ismerhetjük, mégis 1995-ben Jóka település egy elméleti, rajzolt faluképét közli az egyik munka.²⁴

Jóka a középkori oklevelek szerint

Jókaról szerencsére nemcsak terepi (régészeti) ismereteink vannak, de számos irat is megőrizte létét. A település legégibb írott története összefonódott a Hont-Pázmány nemzetségből származó gimesi Forgáchokkal. Tudjuk, hogy a szomszédos Szelepcsény már 1165-ben a Hont-Pázmány nemzetségből származó magvaszakadt Forcos (Farkas?) kezén volt, aki itteni szabadosait a garamszentbenedeki apátság alá helyezte.²⁵ Jókát először Szelepcsény elosztásánál említik (Iovka) 1229-

²⁴ Trubíni, Trubíni, 2005, 15 o.

²⁵ HU MNL OL DF 235982, Marsina, 1971-1987, I., 88 o., Sitár, 2020, 490 o.

ben, amikor is a Forgáchok őse, Ivánka bukkan fel tulajdonosként,²⁶ majd néhány évvel később már annak fia, Tamás jelenik meg a színen.²⁷ 1265-ben már Tamás testvérét, Andrást is említik egy szomszéd településsel, Ahával kapcsolatos birtokperben.²⁸ Egyébként a két testvér a gimesi vár két épületrészében lakott és innen kezelhették kiterjedt birtokaikat, amelyek nagy részét IV. Béla életének megmenetéséért kapták a tatár ellen vívott muhi csatában.²⁹ Tanulmányunknak nem célja Jókai teljes középkori történetének áttekintése, de megemlíthetjük, hogy Jókai és környéke folyamatosan jelen van a középkori oklevelekben (pl. a következő években: 1293, 1335, 1355, 1360, 1384, 1386, 1392, 1395, 1397, 1406, 1469, 1474, 1478, 1485, 1506).³⁰ Jókai község neve Ioca, Iouca, Iolka és más hasonló alakokban fordult elő, egyedi esetekben Joba, Ilka és Jako.³¹ Plébániával is rendelkezett, első papját, akit Istvánnak hívtak, az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék említi.³² Jókai határából szakadt ki a későbbi alapítású új falu, azaz Újfalu, ma Zsitvaújfalu. 1360-ban említik először (Wyfalu).³³ A község nevéből eredeztethető a Jókai (de Joka) név, de ennek első írásos említését néhány évvel megelőzte a Kisjókai (de Kysjoka, 1493) személynév felbukkanása.³⁴ Nem lehettek túl gazdag ág, vagy később szegényedtek el, de 1628-ban Kys Jólkai Jólkay Pál zálogba veti birtokát, majd 1653-ban ugyanazt újra elzálogosítja a nehéz török adók miatt.³⁵

A jókai Jókai (kis)nemesek Ahán

A középkor befejeztével 1533-ban Jókán már csak 3 adózó portája volt a Forgáchoknak és 3 lakatlan volt.³⁶ Csapodi Csaba, aki Verebély környékének nemzetiségi viszonyait vizsgálta, megjegyzi, hogy „1533-ban még község (Joka), úgylátszik azonban ezután hamarosan elpusztult, lakói – a sok Jókay, Jolky, Jolkay névből következtetve

²⁶ HU MNL OL DF 58379, Marsina, 1971-1987, I., 358 o., Sitár, 2020, 224 o.

²⁷ HU MNL OL DF 58384, Marsina, 1971-1987, II., 29 o., Sitár, 2020, 224 o.

²⁸ HU MNL OL DF 284, Sitár, 2020, 224 o.

²⁹ Néhány részletét pl. itt: Fehér, 2003, 31-35 o.

³⁰ Sitár, 2020, 224 o.

³¹ Uo.

³² Sedlák, 2008, Sitár, 2020, 224 o.

³³ HU MNL OL DF 58554, Sitár, 2020, 380 o.

³⁴ HU MNL OL DF 235873, Sitár, 2020, 715 o.

³⁵ Ethey, 1941-1942, 46 o.

³⁶ HU MNL OL E 158, Sitár, 2020, 225 o.

– a nem messze fekvő Abára húzódbattak.”³⁷ A későbbi források is elfogadják ezt a megállapítást. Jókai Mária neves néprajzkutató, aki maga is Ahán született és jelenleg is ott él, egyik munkájában így nyilatkozik: „A községben néhány nemesi család is letelepedett a predialisták közül, megemlíthetjük a Jókay, Pénzes és Bogyó családokat³⁸ ... Jóka út – Sírhegyi útnak a folytatása. A legenda szerint onnan jött be a Jókay–Jókai nemzetség, nemesek voltak, 13 gyermekük volt, akik mikor megnőttek, szétszéledtek a világra. ...³⁹ Bizonytalan szájhagyományokról van szó, amelyek azonban hozzáillenek egy koncepció nyomvonalához. Hogy a valóságban mikor bukant fel Ahán az első Jókai nevezetű személy, nem tudjuk, de a Forgáchok alattvalóinak jogszerű költözését akadályozó intézkedések kapcsán már 1410-ben jeleznek itt egy Péter nevű jobbágyot, Jou Pál fiát.⁴⁰ Túlzás lenne azonban a Jou és Jókai családok azonosságának kritikátlan elfogadása, nem beszélve arról, hogy közben fel kellene oldanunk a nemes és nem nemes családok közti különbséget is. Jóka szűkebb környékén a 16–17. században a következő névalakok fordulnak elő:⁴¹

1568: Jolkaj, Jolkj

1574: Jokaj

1587: Jokay, Joka

1589: Jokai

1595: Jokay

1597: Jokay

1601: Jokai

1604: Jokay

1615: Jokay

1616: Jokay

1700: Jokay

1715: Jokay

1720: Jókai

1725: Jokay, Jokai

1770: Jókay, Jakay, Tokay (?)

³⁷ Csapodi, 1942, 82 o.

³⁸ Jókai, 2015, 10 o.

³⁹ Uo. 21 o.

⁴⁰ HU MNL OL DF 58836, Sitár, 2020, 391 o.

⁴¹ Csapodi, 1942

Jókaiak ma is élnek Ahán. Egyik értékes emléküik az az állítólag az 1848-as szabadságharcnak emléket állító úti menti kereszt volt Néved felé (ún. „*nivegyi kereszt*”), melyet Jókai Mihály helyi lakos állított. Ez azonban idővel tönkrement és maradványát a templom mellett temették el. 1990-ben helyén az ahai hívek új keresztet állítottak, felirata így hangzott: A KERESZT ÁLL, MÍG A VILÁG FOROG.⁴² Sajnos azonban ez sem nyilvánult időtállóan, vandálok tönkretették és helyén ma egy szlovák feliratú új kereszt áll.

Ahán sok helyen találkozunk a Jókai névvel: sírköveken, emlékoszlopokon, de élőben is (A szerző felvétele, 2020)

A barsi Jókaiak birtokra vonatkoztatható nemesi előneve

A Jókaiak földrajzi szóródásának feltérképezésével kapcsolatban sokat segíthetnének a birtokukra utaló ágnevek. Sajnos azonban csak két ilyen előnevet ismerünk, az ásvait (ezzel később foglalkozunk) és a pogranicit⁴³ vagy pogranecit⁴⁴/pogranecit.⁴⁵ A pogranici szónak legalább két olvasata lehetséges: vagy Garam-menti értelmű, vagy pogrányi. A Garam-mente értelmezést alátámasztja a szomszédos Szelepcsényből származó Szelepcsényi György hasonló előneve, amely többféle történelmi alakban is előfordult, pl. Georgius Pohroncius Szelepcsény(i), Georgius Pohroniz Szelepcheny stb. Ebből alakult ki (utólag?) a szlovák Juraj Selepečni-Pohronec alak, amely egyértelműen a közeli Garam mentére utal (Pohronec = Garam menti személy). Azonban azt is tudjuk, hogy az ilyen ágnevek inkább közsé-

⁴² Jókai, Motesíky, Reško, 1999, 13 o., Jókai, 2015, 34 o.

⁴³ Mikszáth, 1907, elérhető: <https://mek.oszk.hu/00900/00945/html/>, I. rész, 1. fejezet, Az elődök

⁴⁴ Nagy 1857-1868, V., 348-349 o.

⁴⁵ Szabó, 1904, 14 o.

gekre, mint tájegységekre vonatkoztak. Ebben az esetben jószerivel csak egy község jöhet számításba, mégpedig Pográny, amely pl. a 18. században Pogranicze alakban (is) szerepel.⁴⁶ Ezt az elméletet támogatja, de nem bizonyítja Pográny község viszonylagos közelsége (légvonalban mindössze 11 km-re fekszik Zsitvaújfalutól).⁴⁷ A pogranici Jókayak és ásvai Jókayak rokonságát a szerzők egy része fel sem veti, illetve némelyik egészen elutasítja.⁴⁸ A pogranici Szelepcsényiekhez még alább visszatérünk.

Mikszáth után szabadon: Jókai Mór a barsi Jókáról

Mikszáth Kálmán az elsők között próbált részletesebb képet festeni Jókai Mór életéről. Mit sem törődve az adatok esetlegességével, így írja le a neves író őseinek lehetséges eredetét: „Mindamellet meg kell említenünk, hogy a Jókay név a XVI-ik században bukkan fel, legelőször Bars megyében. Egyszerű kurtanemesek, molnármesterek viselik, kik a kanyargó Zsitván örölgetnek vagy kis kúriájukból csekély birtokukat és a Jókahegyen fekvő szőlőiket művelik. Mindössze egy-két érdektelen pöreset tanúsítja a sárga levéltári papirosokon létezésüket.”⁴⁹ Nem ő volt azonban az egyedüli, aki komolyan vette az író is adó Jókayak barsi eredetét és ez a feltételezés előfordult már néhány régebbi forrásban is. A Turul. c. lap 1893-ban közölte Szombathy Ignác Jókai ősei c. tanulmányát, amely egy helyütt így nyilatkozik: „Nagynevű regényírónk őseiről eddig az volt a nézet, hogy azok Komárom vármegyében nyerték nemességüket a XVII. században. Ez újabb kutatások alapján tévesnek bizonyult; mert a Jókay család nemessége sokkal régibb; első ősei már a mohácsi vész előtti időben nemesek voltak és Bars vármegye területén laktak.”⁵⁰ Majd ezt vallja: „A Jókay család már 1577 előtt két ágra szakadt: a birtokos ágban volt Jókay István (1577), utána Mátyás (1580), végre Benedek (1622); az egytelkes ágban volt Jókay Mihály (1577, 1580, 1599), utána Pál (1620, 1622). Tovább nem terjednek Bars vármegye levéltárában a Jókay családra vonatkozó adatok. Így látjuk Bars vármegye területéről 1630 körül a Jókay családot letűnni; de

⁴⁶ Korabinszky, 1786, 545 o.

⁴⁷ Megjegyezzük, hogy a Szelepcsényi Györgynek nevet adó Szelepcsény község is Zsitva-parti, nagyszágrendileg kb. ugyanilyen messze van Pogránytól.

⁴⁸ Például Szabó, 1904, 14 o. az ásvai Jókaiakkal kapcsolatban: „Egészen más, ettől különböző a pograneci Jókay báró nevű, kihalt család.”

⁴⁹ Mikszáth, 1907, elérhető: <https://mek.oszk.hu/00900/00945/html/>, I. rész, 1. fejezet, Az elődök

⁵⁰ Szombathy, 1894, 203 o.

ugyanazon időben feltűnik ezen család Komárommegyében, mert az Bars vármegyéből oda költözött át.”⁵¹ A barsi Jókaiak komáromi kirajzását Reiszig Ede is vallja Bars vármegye millenniumi monográfiájában. A barsi Jókayakról így ír: „1577-ben J. István és Mihály a mai Zsitva-Újfalu és Mikófalva között feküdt Jóka pusztán, egytelkes nemes emberek voltak. Mihály 1599-ben, Mátyás 1580-ban, Pál 1622-ben szerepelnek. 1622-ben még Benedek birtokos Jóka pusztán. 1630 táján a család Komáromba költözött.”⁵² Megjegyezzük, hogy az itt említett Mikófalva sem létezik már, Szelepcsény község kataszterében feküdt és Kisszelepcsényből vagy Kisjókából vált le.⁵³

Jókai Mór őseinek barsi elméletét jóhiszeműen legutóbb jómagam és Fehér Pindes Ivett vettük át, amikor 2012-ben könyvet adtunk ki Nyitra irodalmi hagyományairól.⁵⁴ Véleményünk azóta a recens kutatások tükrében jelentősen módosult (lásd a jelen cikket).

Jókayak Csallóközben és Szigetközben –

Akik Jókai őseit a Csallóközben keresték

Mivel Kárpát-medencében ismerünk még egy Jóka nevű települést, kézenfekvő volt ennek megvizsgálása is. Értelemszerűen már előttünk is többen kutatták a település lehetséges szerepét a Jókaiak vagy Jókayak néveredeztetésében. Ekképpen tett Takáts Sándor történész is, aki a múlt század végén így vallott: „Az is bizonyos, hogy a Jókay családnak szülőföldje a Csallóköz volt. Itt volt már az Árpádok korában az Ilka vagy Jóka helység. Itt volt a XVI. században Jókahely, Jóka szigete Kis és Nagy Jóka község stb. Hogy a Jókay-család a csallóközi Ilka vagy Jóka helységtől kapta a nevét, ahhoz semmi kétség nem fér.”⁵⁵ Adatolja a lehetséges kapcsolatrendszereket, de tanulmánya

⁵¹ Szombathy, 1894, 204 o.

⁵² Reiszig, é. n. (1903), Elérhető: [https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bars-varmegye-37EA/](https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bars-varmegye-37EA/bars-varmegye-nemes-csaladai-irta-dr-ifj-reiszig-ed-492C/csaladok-4991/jokay-4A5F/https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bars-varmegye-37EA/), Reszig, é. n., 64 o.

⁵³ A névadó Mykou (Kis)jóka tulajdonosa volt 1355-ben, MNL OL DL 58542, Sitár, 2020, 337 o.

⁵⁴ Fehér, Fehér Pindes, 2012, 96 o.

⁵⁵ Takáts, 1996, 240 o., 1997, 6 o.

nem közöl világos bizonyítékokat, továbbra is hiányzik egy jobban definiált kapocs. Ezt azért is le kell írunk, mert számos párhuzamos névadás ismert (ugyanazon vagy csak hasonló nevű településekről) a történelemben minden vérségi kapcsolattól mentesen.

Jóka községhez köthető a már említett Görföl Jenő helytörténet-kutató neve, aki szintén osztotta Takáts Sándor véleményét (pl. a földrajzi nevek, legendák stb. mentén). Görföl egyik mondatában így fogalmaz: „*Mivel a Csallóközben több Jóka nevű helység nincs, leszögezhetjük: akár Ilka, vagy Jóka, akár Jóka sziget adta nagy írónk családjának a nevét, a Jókai család tagjai a mi középkori településünkről (vidékünkről) származnak.*”⁵⁶ Nem ő az egyedüli, aki a közelmúltban átvette ezt az elméletet (itt még csak elméletről beszélhetünk). Érdekes, hogy a Komárom melletti Ógyalla Jókay-kúriájának kapcsán Petrovay Resko Sándor is megjegyzi, hogy „*A család a Pozsony vármegyei Jókáról származott*”.⁵⁷ Sajnos ebből nem tudjuk megállapítani, hogy a Takáts-féle értelmezések inspirálták-e, vagy egyéb ismerete volt a komáromi vagy ógyallai Jókayak csallóközi eredetéről. Ezen a még mindig bizonytalan lábakon álló megállapítások után nézzük meg a történelmi tényeket, amelyek megvilágításában a hiányos levéltári ismereteken túl leginkább terepi kutatásokra támaszkodtunk.

Színre lépnek a jókai Ásványiak

Szinte minden igényesebb életrajzi mű megjegyzi, hogy Jókai Mór eredeti neve ásvai Jókay Móric(z) volt. A neves író később ezt módosította a később használt és Jókai Mór alakban ismertté vált írói névre. Ha bűvárlatainkban a Jókay név Jóka eleme nem hozott végleges eredményt, induljunk el az ásvai birtokra vonatkozó előnév mentén! Könnyű megállapítanunk, hogy Kárpát-medencében márpedig Ásva nevű település nem található. Illetve egy Asva létezik Európában, Észtországbán, de ugye ez komolytalan magyarázat lenne. Foglalkoztunk azzal a kérdéssel is, hogy ha a Jókayak egy ága a már említett Barsból származna, akkor akár utóbb is előkereshették volna az ahai birtokot, és ha azt valamilyen régi iratokból másolták át az új századokba, akkor akár elírás (Aha = Ásva) is lehetne (pl. egy nemesi címadásnál előásott vélt vagy valós birtokra hivatkozva). Itt azonban egy olyannyira bizonytalan történetre támaszkodnánk, ami nem lehet témája komolyabb kutatásnak,

⁵⁶ Görföl, 2022a, 32 o., 2022b, 57 o.

⁵⁷ Petrovay Resko, 2005, II., 191 o.

hacsak nem kerülne elő valamilyen indíték egy ilyen estre gondolnunk. És nem került elő, nem beszélve arról, hogy általában nem ilyen forгатatókönyv szerint keletkeznek az ágnevek.

Jókai terepbejárásaink, előadásunk, beszélgetéseink a helyi lakosokkal egy nem várt eredményt hoztak: a Kis-Duna parti Jókán élt és ma is él az Ásványi család. Mivel az Ásványi családok nemesi gyökerekre tekintenek vissza és ők is használtak még egy előnevet, jókai birtokaik kapcsán teljes nevük így hangzott: jókai Ásványi. Nézzük tehát mit is tudunk a jókai Ásványi családról! Eredetüknek nincs korabeli írott emléke, de a családi hagyomány úgy tudja, hogy ősük, a képfaragó és építőmester Antal a 13. század elején Nápolyból került Magyarországra. Fiai is folytatták mesterségét, de a későbbi leszármazottak a 14.-15. században alacsonyabb-magasabb katonai tisztséget töltöttek be (pl. Luxemburgi Zsigmond és Hunyadi Mátyás oldalán). A 18. század közepén Pozsony megyében öten is igazolták nemességüket. Ugyanebben a században többen közülük Jókán éltek, majd egy részük Egyházzgellére költözött, de volt, aki másfelé széledt (pl. Ásványi Ferenc 1754-1755 táján Jókáról Csallóközc süttörtökre került, Ásványi József Somorjára stb.). Később, főleg a 19. században, már távolabb is találkozunk levezethető utódaikkal, pl. Győrben vagy Szegeden. Több ág azonban továbbra is Jókán maradt, pl. Györgyé, Sámuelé és az egyik Józsefé.⁵⁸ Ezekről származhattak a ma is Jókán élő Ásványiak (jókai Ásványiak). De vajon lehet-e kapcsolat a jókai Ásványiak és az író-öst is adó ásvai Jókayak között?

Ásvai = Ásványi?

Ásvány nevű települést kettőt is ismerünk, az egyik Szigetközben található, a másik Kárpátalján. Mivel ez utóbbi helyen semmilyen hasonló hangzású névvel nem találkoztunk, sem a múltban, sem a jelenben nincs nyoma, ebben a körben elvethető. A közeli Szigetköz már érdekesebb, földrajzilag is meggyőzőbb lehetőségnek tűnik. Már Eötvös Károly is megjegyzi, hogy a Jókay név csakis valamely Jókáról kaphatta nevét, vagy a helyég a nevét Jókayakról.⁵⁹ Ez utóbbi visszaút (községnev személynévből) viszont a névképzés szabályaival ellentétes lenne (kevés ilyen eset van, akkor is főleg –i képző nélküli névesetekkel kapcsolatban). Ha-

⁵⁸ Kempelen, 1911-1932, Elérhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/>, 1. kötet, Ásványi (jókai)

⁵⁹ Eötvös, 1906, 34 o.

sonlóan hozzánk, rámutat még, hogy a szigetközi Ásvány község lehetne a megoldás. Sokkal izgalmasabb következő megjegyzése: „*De a köznép az ásványi embert nem ásványinak mondja, hanem röviden és kényelmesen ásvainak épp úgy, mint az Örkenyit örkeinek, a szabadjait szabadinak. Úgy hiszem, így kerekedett a Jókayak előneve Ásványiból.*” Eljutottunk arra a pontra, amikor a két név valahol találkozik és talán be is fejezhetnénk írásunkat, ha még mindig nem lenne sok az elvarratlan szál. Az ásvai és ásványi tényleg csak szinonimák? A jókai Ásványi és ásvai Jókay valóban kapcsolatban voltak/vannak? Elméletünket alátámasztják-e konkrét történelmi tények, vagy lezárhatjuk munkánkat az elmélet síkján, viszont akkor előbbre jutottunk-e?

Terepen Csallóközben és Szigetközben, ahol az ásvai, Ásványi és Jókai nevek találkoznak

2023. januárjában és februárjában lefolytatott terepbejárásaink során több csalóközi és szigetközi községet is meglátogattunk, elsősorban a helyi lakosoktól szereztünk be vonatkozó ismereteket, adatokat gyűjtöttünk a községi hivatalokban, anyakönyvi hivatalokban és több esetben a helyi plébániákon is.⁶⁰ Ellátogattunk Csallóközbe és környékére, értelemszerűen először Jókára. Itt beszélgetést folytattunk az Ásványi család egyik képviselőjével,⁶¹ aki nem tudta megerősíteni a Jókai családdal való kapcsolatot (pontosabban: ilyen ismeretet a családi hagyomány nem tart számon, 3. ábra). Hasonlóan nem ismert kapcsolatot az innen származó, ma Dunaszerdahelyen élő további Ásványi leszármazott sem.⁶² Megállapítottuk azonban, hogy számos további Ásványi nevezetű élt Jóka községben, akiknek nevét megőrizték a jókai temető sírkövei: Ásványi Lajos, Ásványi Sándor, Ásványi Piroška, Ásványi Zoltán, Ásványi Gábor stb. Egyházzgellén is jártunk, ahová az irodalmi adatok szerint a jókai Ásványiak egy része áttelepült,⁶³ bejártuk a temetőt, meglátogattuk a községi hivatalt és anyakönyvi hivatalt, de nem találtuk nyomát az Ás-

⁶⁰ A terepbejárást hárman végeztük, a szerző, Fehér Sándor, Fehér Pindes Ivett örökös kísérő és szervező, valamint Gyepes Szilveszter műkedvelő, aki egyben a sofőr szerepét is vállalta.

⁶¹ Ásványi József, Jóka

⁶² Ásványi Sándor, Dunaszerdahely

⁶³ Kempelen, 1911-1932, Elérhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/> 1. kötet, Ásványi (jókai)

A szerző (balra) terepi beszélgetése a jókai Ásványi Józseffel (jobbra) (Fehér Pindes Ivett felvétele, 2023)

ványiak jelenlétének. A községről megjelent szerényebb kiadvány sem utalt az Ásványiakra,⁶⁴ ahogy a Csallóközcsütörtökre került Jókaiakról sem tájékozódhattunk az egyébként terjedelmes, Sill Ferenc által megírt helyi históriás könyvből.⁶⁵ Lehetőleg olyan nevet kerestünk, ahol a jókai/Jókai és Ásványi nevek találkoztak volna az ásvai előnévvel, ami véglegesen bizonyította volna a családok azonosságát.

Végül a megoldást egy csallóköznyéki sírkő hozta el (a község ma Nyékvárkony része), amely a helyi körjegyző sírját jelezte, és akit így hívtak: jókai ásvai Ásványi József (4. ábra). Ez a név minden kétséget kizáróan őrzi a családok egységét, de főleg megerősítve azt az eddig csak hipotézist, hogy az ásvai és Ásványi előnevek valóban közös eredetűek és ugyanarra a birtok- és eredetviszonyra mutatnak. Jókai ásvai Ásványi József 1838 és 1902 között élt és Csallóköznyék körjegyzője volt. Sajnos a több száz oldalas nyékvárkonyi monográfia nem említi ezt a nevet.⁶⁶ Közös

⁶⁴ V. Boros, 2008

⁶⁵ Sill, 1996

⁶⁶ Szerencsés, 2018

A csallóköznyéki (ma Nyékvárkony része) temető sírköve, melyen együtt láthatóak a jókai és ásvai ágnevek, ill. az Ásványi személynév (A szerző felvétele, 2023)

sírban nyugszik feleségével, szül. Brezovszki Máriával (1855-1914). Ásványi Józsefet (egyező születési és elhalálozási adatokkal) közlik a családfák, a fent említett Jókáról Csallóközcsütörtökre költözött Ásványi Ferenc ükunokája volt. Ferenc fia, György, Lipoldon élt, unokája, József, előbb Somorján, majd Egyházzgellén. Utóbbinak fia, Vendel is gellei illetőségű volt, majd annak leszármazottja volt az a József, aki az itt tárgyalt sírkő alatt Nyéken alussza örök álmát. A körjegyző Ásványi Józsefnek Brezovszki (másutt Brezovszky) Máriával nyolc gyerekük volt, ezek lekövethetők a 20. század elejéig.⁶⁷ A sírkövet bemutatja a Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet és a Csemadok által fenntartott felvidéki értéktár listája is, igaz, a közlés idején (2015) az

⁶⁷ Kempelen, 1911-1932, Elérhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/1-kotet-2/asvanyi-jokai-89D/?list=eyJ-maWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfS2VtcGVsZW5fMSJdfSwgInF1ZXJ5Ijog-lIx1MDBiMXN2XHUwMGUxbnlpIn0>

összeírók még nem ismerték fel a sírkő már-már történelmi jelentőségét.⁶⁸ Adalékként megjegyezzük, hogy az említett Ásványi József lánya, Gizella, a Csallóköznyékről levezetett Nyéki Méhes családba házasodott, ugyanis Nyéki Méhes László várkonyi uradalmi malomvezető (szül. 1873) vette feleségül.⁶⁹

Hogy véglegesen lezárhassuk a témát, feltétlenül meg kell ismerkednünk Jóka településen túl az egyetlen esélyes másik névadó településsel, a szigetközi Ásványráróval. Két falu, Ásvány és Ráró összevonásával keletkezett. Sajnos a községről szóló egyetlen számottevő kiadvány nem adott választ kérdéseinkre.⁷⁰ A község hivatal dolgozóinak önzetlen csapata segítette az Ásványiak felkeresésében.⁷¹ A meginterjúvolt Ásványi családtag⁷² azonban nem tudott semmilyen jókai kapcsolatról, sem ilyen előnévről. Peredi László ásványrárói helytörténet-kutatóval⁷³ bejártuk az ásványi temető régi és új részeit, de itt sem találtunk Jókai nevet vagy jókai előnevet (5. ábra). Viszont tudatta, hogy ismeretei szerint az Ásványiak egy része (ága?) a Pozsonytól északra elterülő Erdőhát vidékére került. A helyi plébánia hivatala sem tudott a keresett névkombinációról, viszont meg-

Az ásványi régi temető nagykeresztje (ma Ásványráró része a Szigetközben). Sem a régi, sem az új temetőben nem találtunk Jókaiakra utaló nyomot (A szerző felvétele, 2023)

⁶⁸ <https://emlekhelyek.csevadok.sk/emlekhelyek/jokai-asvai-asvanyi-jozsef-csallokoznyek-korjegyzojenek-sirja/>

⁶⁹ Kempelen, 1911-1932 és Nyéki Méhes, 1933, családfa a 34. és 35. oldalak között

⁷⁰ Tamás, 1991

⁷¹ Két személyt sikerült beazonosítanunk, Ásványi Pétert és Ásványi Józsefet, mindketten kőfaragással foglalkoznak.

⁷² Ásványi József, Ásványráró

⁷³ Peredi László, Ásványráró, helytörténet-kutató, a polgármesteri hivatal ajánlásával lelkes segítőtje volt kutatásainknak.

tudtuk, hogy az Ásványiak jelenléte nem volt folyamatos Ásványrárón, azok utóbb a közeli Hédervárról és Lipótról kerültek ide vissza.⁷⁴

Terepbejárásunk során tehát megállapítottuk, hogy Jókán és Csallóköz több településén is találkozunk Ásványiakkal, Ásványrárón azonban nincs igazolható nyoma a jókai/Jókay/Jókai családnak. Ez azt sugallja, hogy az Ásványi család kerülhetett Jókára és nem a Jókay család Ásványra. Örömmel nyugtáztuk, hogy utunk végén eljutottunk abba a községbe, ahonnan az ásvaiak ill. Ásványiak kirajzottak. Megállapítottuk azt is, hogy Barsban semmilyen korban nem fordultak elő az Ásványi vagy ásvai nevek vagy előnevek, ami Jókai Mór őseit egyértelműen Csallóközbe helyezi.

Jókai Mór író (= ásvai Jókay Móric) nevének komparatív és analóg családnév-besorol-

	A „jókai” és „ásványi” alapú (elő)névalakok (15–19. század)	
	Bars megyében	Csallóközben
Történelmi névalakok	de Kysjoka (= Kisjókay), de Joka (= Jókay), Jolkaj, Jolkj, Jokaj, Jokay, Joka, Jokai, Jókai, Jókay, Jakay, Tokay, Kys Jólkai Jólkay, <i>pogranici Jókay, pograneczi Jókay, pograneci Jókay, Jokay de Pohroncz Szelep-cseny, Jókay Pohronczy Szelep-csényi, Jokay de Pohroncz-Szelep-csény</i> ⁷⁵	Jókay, Ásványi, Ásvay másként Jókay, jókai Ásványi, jókai ásvai Ásványi, Jókay Ásványi, ásvai Jókay, Ásvay Jókay, Ásvai Jókai, Jókai, Szivanyó-Jókay
Jókai Mór író ásvai Jókay analóg névbesorolása		ásvai Jókay

*lása (táblázatunk az összes tanulmányunkban előforduló vonatkozó névalakot közli, a hivatkozásokat lásd ott).*⁷⁵

⁷⁴ Dékány Ferenc, ásványrárói plébános szíves közlése.

⁷⁵ A pogranici vagy Pohroncz nevet viselő ág (a táblázatban dőlt betűkkel) ugyan szerzett csallóközi birtokokat is, de levéltárilag igazolhatóan Barsból származtak (lásd alább).

Miért nem jókai Ásvay? Miért ásvai Jókay?

Irodalmi források igazolják, hogy a Jókay és Ásványi nevek egyenrangúsodhattak, egymás mellé kerülhettek családnévként – azaz mindkettő nagy kezdőbetűvel íródott. Ilyen például az a Jókay Ásványi Dóra és Jókay Ásványi Mária, akik 1908-ban szabadalmi jogot örökölték Ásványi Lajos (sic!) után.⁷⁶ Ha valahol csak egy bizonyítékot is találnánk a Jókay és Ásványi nevek teljes és egyenrangú felcserélhetőségére, akkor minden kétséget kizárhatnánk a két család (nemzetség) azonossága kapcsán. Itt a Jókayaknak nemességet adományozó levél részlete siet a segítségünkre 1668. február 5-i keltezéssel: „*Ugyanezen Ásvay másként Jókay Mihályt tehá és általa hitvestársát Pesthi Zsuzsánnát és leányait, Katalint és Zsuzsánnát és apai, anyai testvérjeit, Ferenczet és Jakabot a nemnemes osztályból és állapotból Magyarországunk valóságos régi és kétségtelen nemeseinek seregébe és összességébe fölveztük.*”⁷⁷ Hogy a 17. századtól ki használta az ásvai Jókay és ki a jókai Ásványi (vagy Jókay Ásványi) nevet, az általunk ismert forrásokból már nem állapítható meg, de a közös ősök történelmi összefüggése az irodalom- és családtörténet számára megítélésünk szerint végül is kellő bizonyítást nyertek.

Nem elhanyagolható adalék, hogy némely forrás Jókai Mór apját nem ásvai Jókaynak, hanem egyenesen Ásvai Jókay Józsefnek⁷⁸ vagy Ásvay Jókay Józsefnek jelöli.⁷⁹

Az eredmények próbája: egyéb eredetű Ásványi és Jókay családok kötődése Csallóközhöz

Mielőtt tanulmányunkat befejeznénk, mindenképp meg kell vizsgálnunk, hogy az általunk levezetett családfaágak megállják-e helyüket vagy elképzelhető-e más Ásványi- és Jókay-eredet is. Ásvány település kapcsán mindössze egy esélyes hasonnevű község jöhet még számításba, az eltűnt csallóközi Ásványtő.

⁷⁶ Anonymus, 1908, 307 o.

⁷⁷ Eötvös, 1906, 26 o.

⁷⁸ Benedek, 1963–1965, I. kötet, 529 o.

⁷⁹ Szinnyei, 1891–1914, V. kötet, interneten is elérhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/j-8C003/jokai-mor-asvai-8CC04/>, E. M., 1898, 106 o.

Máris megjegyezzük, hogy jelenleg nem ismerünk innen levezethető Ásványi nevezetű nemes családot, de azért egy bizonytalan adat mégis ide kívánczok: a közeli Nemesócsa és Nagylél környékén 1659-ben találkozunk az Ásván/Ásvány László névvel (az akkor fennálló birtokper szerepköréből adódik, hogy nemes személy lehetett),⁸⁰ de a család eredetét forrás hiányában nem lehet megállapítani.

Es most vizsgáljuk meg azt is, hogy nyoma van-e a barsi Jókayak csallóközi vagy komáromi megtelepedésének, ami árnyalhatná eddigi eredményeinket. Már említettük a Zsitva-menti pogranci Jókay és „pogranci” Szelepcsényi családokat, de ki kell egészítenünk azzal, hogy levéltári adatokkal igazolható a Jókay, Pohroncz és Szelepcsényi névpárosítás is! Említését pl. 1690-ben találjuk a Királyi Könyvekben, mégpedig *Joannes Jokay de Pohroncz Szelepcsényi* alakban (6. ábra).⁸¹ A bejegyzés Szelepcsényi György esztergomi érsek birtokutalásáról szól és Nagyszarva és Nagylég csallóközi (!) birtokokra vonatkozott.⁸² 1720-ban a *Jokay de Pohroncz-Szelepcsényi* János lovas kapitány neve újra felbukkan egy címerújítás kapcsán.⁸³ Nagy Iván is közli a „*Szelepchényi (Pohronczii)*” családot, amelyről megjegyzi, hogy „*úgy látszik, a család eredeti, igazi neve Pohronczii volt, hanem e helyett a hangzatosabb Szelepcsényi nevet vette föl Bars megyei Szelepcsény helységről, honnan a család eredhetett.*”⁸⁴ Ezzel a feltételezéssel sajnos nem tudunk mit kezdeni, de hozzáfűzzük, hogy itt már elsősorban bárókkal találkozunk. Szelepcsényi György esztergomi érsek egyébként kiterjedtebb csallóközi és morvaországi birtokokat is átutalt a két unokaöccsének, Jókay Pohronczy Szelepcsényi Jánosnak és Andrásnak, valamint Maholányi János kancelláriai titkárnak (a barsi Maholányi község is viszonylag közel feküdt Szelepcsényhez) és egy bizonyos Kordics Istvánnak (hozzá még visszatérünk). Maholányi János és Jókay János azonban unokáikban kihaltak,⁸⁵ tehát kutatásaink

⁸⁰ Fényes, 1994 (1848), 157 és 166 o.

⁸¹ HU MNL OL A 57, internetes forrás: https://archives.hungaricana.hu/en/libriregii/view/hu_mnl_ol_a057_33_0099/?image=0&pg=55&bbox=357%2C-746%2C1313%2C-228

⁸² Az idézett kéziratot közlő levéltár dokumentaristái a nevet *Jokay de Pohronczszelepcsényi*-nek olvassák, ami azért zavarosnak tűnik.

⁸³ HU MNL OL A 57, internetes forrás: https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-57_-k-19-libri-regii-%C2%B7-kiralyi-konyvek-1527%E2%80%941918/adatlap/13020

⁸⁴ Nagy, 1857-1868, interneten is elérhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizedik-kotet-9475/szelepchenyi-csalad-pohronczii-A8B7/>

⁸⁵ Uo.

szempontjából nem tekintjük őket lényegesnek.⁸⁶ A teljesség igényével megjegyezzük, hogy Maholányi János is használta a Pohroncz Szelepcsényi nevet!⁸⁷ Érdeemes megemlíteni azt is, hogy mit írt Szabó László több mint száz évvel ezelőtt a fent említett adományozásról: „*A nyolcvanas években, mikor több napilapban olyan hírek jelentek meg, a melyek szerint Jókai a vasmegyei Jókai-családból származott, Jókai maga is beleszólt a hirlapi polémiaiba, s igyekezett megcáfolni a családjáról elterjedt híreket; kijelentette, hogy az ő családja nem lakott Vas megyében soha, – ő, ugymondá, abból a Jókai-ágból származik, mely a Maholányi-családdal nagy birtokpörben állott. Ez azonban nagy tévedés, mert Jókai első őse később kapta a nemességét, mint mikor a másik, régebbi Jókai-család a Maholányiakkal pörösködött.*”⁸⁸ Vas megyei nemes Jókay családot nem sikerült azonosítanunk, úgy gondoljuk, hogy valamely már tárgyalt ágazat szóródhatott arrafelé (is).

Még egy pillanatra elidőzhetünk Kordics István neve mellett. Családneve 1693-ban egy német szövegekörnyezetben így szerepel: *von Pobranyitz und Szelepcheny*, Neweritz-i lovag (!?).⁸⁹ Néver (régén szlovákul: *Newerice*⁹⁰) község Szelepcsény és Pográny között fekszik, illetve ezektől kicsit északabbra, tehát földrajzilag viszonylag jól körülhatárolható a család mozgásterét, ill. a birtokok elterülése. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy Szelepcsényi György János és András nevű unokaöccsei a barsi Kisjókáról származtak és Szelepcsényi György árván maradt lánytestvére, Krisztina is a barsi Kisjókára költözött a nagyszülőkhöz, ahol megismerte későbbi férjét, a fent említett Kordics Józsefet. Nyilvánvalóan távolabbi Szelepcsényi Poh-

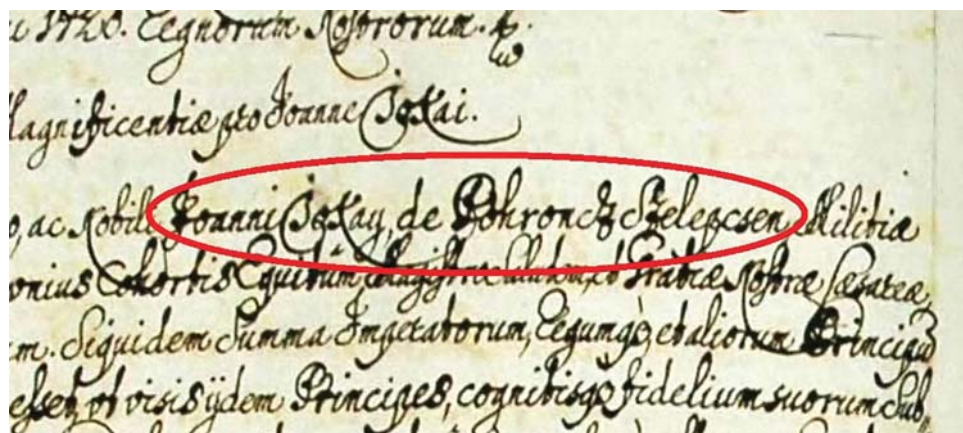
⁸⁶ Ismerjük a fent említett rendelkezés (egyik?, egyetlen?) eredetinek tekinthető szövegét is, ebből idézünk: „Az Eberhardi vár és uradalom, Szentersébet vagy Szent Elisabetha faluval, továbbá az egykor néhai gróf Pálffy Miklós tulajdonában lévő Csütörtök, Pruck, Fél, Tamásfalva és Madaras részirtokok hasznából engem illető pénzt és jövedelmet hagyom a már többször említett Maholányi Jánosnak, Jókay Jánosnak és Andrásnak, valamint Bokros Éva asszonynak.” <https://www.szelepcsényi.hu/tablazatok/szelepcsényi-gyorgy-ersek-vegrendelete>, csak érdekességként jegyezzük meg, hogy a rendelet szerint Maholányi János Rárón is szerzett birtokot, amely ma Ásványráló része.

⁸⁷ Nagy, 1857-1868, interneten is elérhető: <https://www.arcanum.com/sk/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/hetedik-kotet-5828/maholanyi-csalad-pohroncz-szelepcsényi-baro-5FF6/>

⁸⁸ Szabó, 1904, 9 o.

⁸⁹ Brňovják, é. n., elérhető interneten: https://www.academia.edu/10035808/Stopy_uhersk%C3%A9ni%C5%BE%C5%A1%C3%AD_%C5%A1lechy_v_kvaternech_majest%C3%A1t%C5%AF_a_slib%C5%AF_v%C4%B8nosti_moravsk%C3%BDch_desk_zemsk%C3%BDch_od_poloviny_17_do_poloviny_19_stolet%C3%AD, feldolgozása: <http://www.zitava.sk/historia-pozitavia/rod-kordic-pohroncz-szelepcheny>, hivatkozások nélkül.

⁹⁰ Korabinsky, 1786, 459 o.

A barsi „Jokay de Pohroncz Szelepcszen” János neve egy csallóközi birtokadományozásban 1690-ből

roncz unokatestvérek házasságáról volt szó, ami azonban semmiképp sem tekinthető egyedi esetnek.⁹¹

Később a Csallóközben eltűnni látszanak a jókai-pogranici-szelepcsényiek, azonban a morva birtokokkal rendelkező ág utóélete még a 18. században is tetten érhető, amikor is egy felső-sziléziai birtokot vásároltak. Folyamatosan elhagyták a Szelepcsényi Pohroncz nevet és már csak a Jókayt használták. Leszármazottjuk, Izidor von Jokay 1808-ban eladja a sziléziai birtokot, miáltal nevük a térségből végleg eltűnik.⁹²

Végezetül elmondhatjuk, hogy a sok barsi Jókay közül egyik sem használt ásvai ágnevet, illetve Csalló- és Szigetközbe érkezésük kései időpontja is kizárja őket Jókai Mór ősei közül. Alkalmilag felbukkan ugyan a Jókai név a Csallóközben másutt is, de ezen ágak eredete szinte kifürkészhetetlen. Például Szapon már a 14. század elején említik egy bizonyos Jókai János felmenőjét,⁹³ 1658-tól pedig Jókai Pál a helyi lelkész.⁹⁴ A 18. és 19. században a Szivanyó-Jókay család szerepel az alsó-csal-

⁹¹ Érdemes megjegyezni, hogy abban az időben, amikor a 17. századi események zajlanak és több itt feltüntetett személy Kisjókán tartózkodik, Jókai község már elnéptelenedett vagy ennek a folyamatnak az utolsó szakaszába ért. Kisjókai azonban önálló településként működött és Szelepcsényhez feküdt közel (lásd tanulmányunk első részében).

⁹² Brňovják, é. n.

⁹³ Vég, 2001, 24 o.

⁹⁴ Uo. 80 és 116 o.

lőközi Megyercesen.⁹⁵ A Szivanyó név önállóan később is élt és ma is megtalálható Komárom környékén (Komárom, Gúta, Csilizradvány stb.). Munkánkban mellőzzük a jókai vagy ilkai Nagy, kis-jókai Takács és kis-jókai Szakál családokat,⁹⁶ hiszen ezeknél a jókai jelző csak ágnév, amely nem alakult stabilabb (nagy betűs) nemesi előnévvé, mármint amennyire meg lehet állapítani.

Összegzés

Az elmondottak tükrében kijelenthetjük, hogy Jókai Mór kapcsán a több szerző által is megosztott barsi eredetmagyarázat az újkor elején megszűnt Jókai településről elfogadhatatlan, az ottani Jókaiak és Jókayak soha nem használták az ásvai előnevet. Az elérhető irodalom és a terepkutatások tükrében ásvai Jókay Móric, azaz Jókai Mór ősei a családi hagyomány szerint talán Olaszországból származtak. A 13. században kerültek Magyarországra és a család birtokokat szerzett a szigetközi Ásvány nevű településén (ma Ásványráró része). Innen kezdve az Ásványi nevet használták. Egy részük a csallóközi Jókán jutott birtokhoz és innen kezdve a jókai Ásványi, illetve utóbb az ásvai Jókai nevet használta többféle mutációban (pl. Jókay Ásványi, jókai ásvai Ásványi). Bár ezen családok részletes rokoni kötelékei egyelőre nem láthatók élesen, de név- és családrokonságuk meggyőzően magyarázható. Az itt tárgyalt csallóközi ásványi-jókai ágak közül került ki ásvai Jókay Móric, aki később felvette a Jókai Mór nevet. Tanulmányunk végén kimondhatjuk, hogy a tájegység méltán lehet büszke arra a nemzetségre, amely prózaíró mesterünket adta.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetünket szeretnénk kifejezni mindazoknak, akik valamilyen módon hozzájárultak búvárlatainkhoz, kiemelten Görföl Jenőnek, aki makacs, de jóhiszemű kérdéseivel és noszogatásával nagyban hozzájárult, hogy e mű megszülessen, Csuthy Andrásnak az irántam mindig is önzetlenül tanúsított szakmai figyelméért

⁹⁵ Reiszig, 1907. Interneten is elérhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/komarom-varmegye-es-komarom-sz-kir-varos-D60E/komarom-varmegye-nemes-csaladai-irta-ifj-reiszig-ede-dr-E4C5/csaladok-E520/jokay-szivanyo-jokay-E5C6/>

⁹⁶ Nagy, 1857-1868

és segítségéért, valamint terep kutatásaink során a következő személyeknek: Ásványi Józsefnek Jókán, Ásványi Sándornak Dunaszerdahelyen, Ásványi Józsefnek Ásványrárón, valamint Peredi László ásványrárói helytörténet-kutatónak és főtisztelendő Dékány Ferenc ásványrárói plébános atyának. Ugyancsak odaadón nyújtottak segítőkezlet Jóka névtelen lakosai, valamint Nyékvárkony, Egyházgelle és Ásványráró községi és önkormányzati hivatalai. Nem utolsó sorban terepi kísérőimnek tartozok hálával, Fehér Pindes Ivettnek, Gyepes Szilveszternek és Gyepes Lajosnak, akik nélkül ez a tanulmány nem készülhetett volna el ebben a terjedelemben.

Felhasznált irodalom

Alapy Gyula, Fülöp Zsigmond (szerk.), 1925: Jókai emlékkönyv. Jókai Közművelődési és Múzeum Egyesület, Komárom, 1925.

Anonymus, 1908: Szabadalom átruházása. In Szabadalmi Közlöny, XIII. évf., 1. sz., 307. o.

Benedek Marcell (szerk.), 1963-1965: Magyar irodalmi lexikon I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1965.

Brňovják, Jiří, é. n.: Stopy uherské nižší šlechty v kvaternech majestátu a slibů věrnosti moravských desk zemských od poloviny 17. do poloviny 19. století. Interneten elérhető: https://www.academia.edu/10035808/Stopy_uhersk%C3%A9_ni%C5%BE%C5%A1%C3%AD_%C5%A1lechty_v_kvaternech_majest%C3%A1t%C5%AF_a_slib%C5%AF_v%C4%9Brnosti_moravsk%C3%BDch_desk_zemsk%C3%BDch_od_poloviny_17_do_poloviny_19_stolet%C3%AD

Csanda Sándor (szerk.), 1981: Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona. Madách, Bratislava, 1981.

Csanda Sándor, 1986: Szülőföldünk régebbi irodalmi hagyományai. Madách, Bratislava, 1986.

Csapodi Csaba, 1942: Bars megye verebélyi járásának nemzetiségi viszonyai az újkorban. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1942.

E. M. (szerk.), 1898: A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története. Révai Testvérek, Budapest, 1898.

Eötvös Károly, 1906: A Jókay-nemzettség. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1906.

Erdélyi Pál, 1997 (1939): Jókai útja Révkomáromból Pestig, a bölcsőtől a babérig (eredeti kiadás 1939). Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1997.

Ethey Gyula, 1941-1942: A verebélyi érseki nemesi szék. Különlenyomat a „Magyar Családtörténeti Szemle“ 1941. évfolyamának V. – 1942. VIII. számaiból, Veszprém, 1941–1942.

Fehér Sándor (szerk.), 2003: Gímes évszázadai – monográfia. AB-ART Könyvkiadó, Pozsony, 2003.

Fehér Sándor, 2023: Adalékok Jókai Mór csallóközi és szigetközi őseinek kutatásához. In Csuthy András (szerk.), Komárňanské mílniky – Komáromi mérföldkövek 2023 (absztraktfüzet). Pro Museum, Komárom, 2023, 19. o.

Fehér Sándor, Fehér Pindes Ivett (szerk.), 2012: Irodalom Nyitrán, Nyitra az irodalomban. Nyitra Megyei Művelődési Központ, Nyitra, 2012.

Fényes Elek, 1994 (1848): Komárom megye leírása (eredeti kiadás 1848). Kalligram, Pozsony, 1994.

Gál János, 1925: Jókai élete és írói jelleme. Ludwig Voggenreiter Verlag, Berlin, 1925.

Görföl Jenő, 2022a: Jókai Mór. In Szél-járás, XV. évf., 2. sz., 29-32 o.

Görföl Jenő (szerk.), 2022b: „Mélységes mély a múltnak kútja”. Jókai olvasókönyv. Csemadok Jókai Alapszervezete, Jókai, 2022.

Hanuliak, Milan, 1989: Nová Ves nad Žitavou. In Bialeková, Darina (szerk.), Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. I/1-2. Archeologický ústav SAV, Nitra, 1989, 224 o.

Jókai Mária, 2015: Aha 750. AB-ART Könyvkiadó, Pozsony, 2015.

Jókai Mária, Motesíky Árpád, Reško Sándor, 1999: Felsőaha – látnivalók. Komáromi KT Kiadó Kft., Komárom, 1999.

Kempelen Béla, 1911-1932: Magyar nemes családok I–XI. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1911–1932. Elérhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/>

Korabinsky, Johann Matthias, 1786: Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Im Weber und Korabinskyschen Verlage, Pressburg, 1786.

Marsina, Richard (szerk.), 1971-1987: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I-II. Academiae Scientiarum Slovacae et Obzor, Bratislaviae, 1971-1987.

Mácza Mihály, 2020: Fejezetek Komárom és Alsó-Csallóköz történetéből. Válogatott tanulmányok. Pro Museum – Társulás a Komáromi Múzeumi Tevékenység Támogatásáért, Komárom, 2020.

Mikszáth Kálmán, 1907: Jókai Mór élete és kora I-II. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1907. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/00900/00945/html/>

Nagy Iván, 1857-1868: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal I-XII. Friebeisz István – Ráth Mór, Pest, 1857–1868.

Nagy Miklós, 1999: Jókai Mór. Korona Kiadó, Budapest, 1999.

Német István, 2022 (2010): Múltra nyíló kapu – válogatott írások a régi Komáromról (eredeti közlés 2010). Pro Museum – Társulás a Komáromi Múzeumi Tevékenység Támogatásáért, Komárom, 2022.

Nyéki Méhes Mózes, 1933: A Nyéki Méhes család és a rokon családok. A szerző kiadása, Budapest, 1933.

Ozsvald Árpád, 1995: Emlékek útján. Microgramma, -, 1995.

Petrovay Resko Sándor, 2003-2005: Felvidéki kastélyok lexikona. Nyitrai kerület, Szlovákia I-II. KT Könyv- és Lapkiadó, Révkomárom, 2003-2005.

Reiszig Ede, 1907: Komárom Vármegye nemes családai. In Borovszky Samu (szerk.), Komárom Vármegye és Komárom sz. kir. város, Athenaeum, Budapest, 1907.

Reiszig Ede, é. n. (1903): Bars vármegye nemes családai (eredeti közlés 1903). Nemzeti Örökség Kiadó, Budapest, é. n. Az eredeti kiadás elérhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bars-varmegye-37EA/bars-varmegye-nemes-csaladai-irta-dr-ifj-reiszig-ede-492C/csaladok-4991/jokay-4A5F/>

Sedlák, Vincentius (szerk.), 2008: Monumenta Vaticana Slovaciae I. Institutum Historicum Slovacaum in Roma apud Universitatem Tyrnaviensem. Trnavae et Romae, 2008.

Sill Ferenc, 1996: Csütörtök mezőváros históriája. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1996.

Sitár, Tomáš, 2020: Osídlenie Tekovskej stolice v stredoveku. Miloš Hric a vlastný náklad autora, Krná, 2020.

Szabó László, 1904: Jókai élete és művei. Rákos Jenő Budapesti Hírlap Újság-vállalata, Budapest, 1904.

Szajbély Mihály, 2010: Jókai Mór (1825-1904). Kalligram, Pozsony, 2010.

Szinnyei József, 1891-1914: Magyar írók élete és munkái I–XIV. Hornyánszky, Budapest. 1891–1914.

Szerencsés Magdolna, 2018: Nyékvárkony – mesél a szülőföld. Nyékvárkony Önkormányzata, Nyékvárkony, 2018.

Szombathy Ignác, 1893: Jókai Mór ősei. In Turul, XI. évf., 4. füzet, 203–204 o.

Takáts Sándor, 1996: Fejezetek Komárom művelődés- és gazdaságtörténetéből. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat, Tatabánya, 1996.

Takács Sándor, 1997: Ilkay, Jolkay, Jókay. In Dunatáj, VIII. évf., 7. sz., 6 o.

Tamás Gyula, 1991: Feltámadás a hullámsírból. Ásványráró Község Polgármesteri Hivatala, Ásványráró, 1991.

Trubíni, Jozef, Trubíni, Ľuboš, 2005: Nová Ves nad Žitavou. Obecny úrad v Novej Vsi nad Žitavou, Nová Ves nad Žitavou, 2005.

V. Boros Ildikó, 2008: Gelle Szék. Egyházgelle Önkormányzata, Egyházgelle, 2008.

Végh Ferenc, 2001: Nemesek faluja: Szap. Helytörténet – valamint a Bartalos család és a református egyház története. Szapi református egyházközség, Szap, 2001.

Najnovšie výskumy o pôvode predkov Móra Jókaiho na Žitnom ostrove a v oblasti Szigetköz (Maďarsko)

prof. Ing. Alexander Fehér, PhD.

Meno Móra Jókaiho (pôvodne „ásvai Jókay Móricz”, t.j. Móric Jókay z Ásvy, 1825 – 1904) netreba nikomu predstavovať, dodnes má veľa priaznivcov. Uhladený jazyk a jedinečné príbehy z neho totiž urobili jedného z najväčších maďarských prozaikov a podľa mnohých toho najvýznamnejšieho. Okrem toho bol čítaným publicistom a vynikajúcim politikom, poslancom Uhorského snemu. Jeho všestrannosť však dopĺňali aj ďalšie funkcie a hodnosti, bol napríklad aj členom správnej rady Uhorskej akadémie vied. Viacerí skúmali jeho aktivity súvisiace s územím súčasného Slovenska, čo je zrejmé aj preto, lebo sa narodil v Komárne, a to dňa 18. februára 1825, ako syn Józsefa Jókayho z Ásvy (1781–1837), advokáta a sudcu, a Márie Pulay (1787–1856) z Nemespuly. Ale už predkovia týchto a pôvod ich rodu sú však nejasné, hmlisté.

Podľa pravidiel pomenovania môže meno Jókay („z Jóky“) pochádzať z názvu osady Jóka. Ale z ktorej Jóky? Náročnejším či menej náročným výskumom predkov Móra Jókaiho sa zaoberali už viacerí autori a možno povedať, že priniesli rôznorodé výsledky. Väčšina skorších bádateľov považovala za starodávne hniezdo rodu už neexistujúcu dedinu Jovka (tiež Joka) v Tekovskej župe, iní, najmä neskorší autori si za základ vzali Jelku (pôvodne Jóka) na hranici Žitného ostrova. Novšia literatúra, ale najmä naše originálne poznatky z terénu, dúfajme, že s dostatočnou silou, vysvetlí pôvod rodiny a môžu byť užitočným doplnkom k budúcim štúdiám. Je to dôležité aj preto, lebo je a bolo veľa nepresných alebo nesprávne interpretovaných informácií. Ani sám Mór Jókai si nebol úplne vedomý pôvodu svojho rodu, o čom László Szabó píše: *„História rodu Jókai je známa len dve storočia; sám Jókai mal však také demokratické cítěnie, a tak málo sa staral o históriu svojich predkov, že ani dejiny svojho rodu veľmi nepoznal.“*

V roku 2023 sme navštívili niekoľko obcí na Žitnom ostrove a v príľahlej oblasti Szigetköz na juh od Dunaja v Maďarsku, kde sme zbierali relevantné poznatky od miestnych obyvateľov a z úradov, ako sú obecné úrady, matriky a vo viacerých prí-

padoch aj z farských úradov. Prácu sme doplnili dostupnými archívnymi a literárnymi prameňmi. Vieme, že pôvodné meno Móra Jókaiho bolo Móric Jókay z Ásvy (v pôvodnom znení „ásvai“). Zistili sme ale, že vetva „ásvaiovcov“ alebo ich predpokladaný predchodca, Ásványi, sa v Tekove nevyskytovali v žiadnom období. Opakovane sa však objavujú varianty tohto mena v obciach Žitného ostrova. Vedľajším produktom nášho výskumu bolo aj to, že sme zároveň našli zaujímavé kombinácie mien tekovských šľachticov, ako napr. *Joannes Jokay de Pohroncz Szelepcsényi* (Ján Jókay z Pohronca/Pohraníc a zo Szelepcsényu/Slepčian), čo si vyžaduje ďalší výskum pre lepšie pochopenie pôvodu a majetkových pomerov rodu Szelepcsényi, z ktorého pochádzal aj Juraj Szelepcsényi-Pohronec, arcibiskup ostrihomský.

Na záver môžeme konštatovať, že tekovský pôvod rodu Jókayovcov (predkov Móra Jókaiho) zdieľaný viacerými autormi je neprijateľný, pretože tamojší Jókaiovci alebo Jókayovci nikdy nepoužívali majetkový prívlastok alebo prídomek z Ásvy. Podľa terénnych výskumov a dostupnej literatúry najstarší predkovia Móra Jókaiho pochádzali z rodu Ásványiovcov, ktorí podľa niektorých indícií prišli z Talie a v 13. storočí získali majetky v osade Ásvány v oblasti Szigetköz (dnes je táto dedina súčasťou obce Ásványráró v Maďarsku). Pôvod z iných rodov s pomenovaním Jókay či Jókai sa predbežne dá vylúčiť.

Dr. Jankovics Marcell (1874-1949) a csallóközi és környékbeli lábnyoma – 150 éve született a felvidéki „Literary Gentleman”

Mgr. Méry János

2024. november 3-án volt 150 éve annak, hogy a Somogy megyei Nemesvid-Gárdospusztán 1874-ben meglátta a napvilágot Dr. Jankovics Marcell¹, de idén, november 12-én arra is emlékezünk, hogy 75 éve, hogy budai, Pauler utcai lakásában visszaadta a lelkét a teremtőjének. Ez a cikk e két évforduló alkalmából íródik és a „szlovenszkói” Literary Gentleman csallóközi és környékbeli tevékenységével, elsősorban előadásaival, beszédeivel stb. szeretne foglalkozni, de emellett egy rövid

¹ JANKOVICS Marcell (Gárdospusztá, 1874. november 3. – Budapest, 1949. november 12.) író, költő, irodalomszervező, újságíró, szónok, politikus, ügyvéd, éremgyűjtő, alpinista. A magyar hegymászás egyik legjelentősebb alakja, a XX. század első éveiben a magyar hegymászás egyik úttörője. Apját. id. Jankovich Marcellt még születése előtt elvesztette, helyette anyja, és anyai nagyapja, Meszlényi Jenő, Kossuth Lajos sógora nevelte fel. A család 1883-ban Pozsonyba költözött, ahol a helyi római katolikus gimnáziumba járt, 1897-ben jogi doktorátust szerzett a Budapesti Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán, majd 1900-ban ügyvédi vizsgát tett. Maradandó élmény volt számára, amikor 1892–93-ban, egy-egy nyarat nagyapja sógoránál, Kossuth Lajosnál töltött Torinóban. Pozsonyban nyitott ügyvédi irodát, majd feleségül vette a szlovák–lengyel származású Jamniczky Agátot. 1905-ben a füleki választókerületben országgyűlési képviselővé választották a 48-as Függetlenségi és Kossuth Párt jelöltjeként, s két cikluson át volt a parlament tagja és Kossuth Lajos fia, Kossuth Ferenc egyik tanácsadója. 1914–1920 között a Magyar Turista Szövetség társelnöke, 1918–1927 között pedig a Magyar Hegymászók Egyesülete elnöke volt, de elnöke volt a Szlovenszkói Magyar Kultúregyletnek, a Toldy-körnek, szerkesztette az Új-Aurórá, rendszeresen írt a Prágai Magyar Hírlapba, a Nyugatmagyarországi Híradóba, a Westungarische Grenzboten és a Presburger Presse és a Presburger Zeitung c. pozsonyi német lapokba. Több tucat beszédet mondott és előadást tartott a Felvidéken 1918 és 1938 között. Miután Pozsony nem került vissza Magyarországhoz, gyakorlatilag elüldözték onnan, így élete utolsó 10 évét a Vérmező melletti Pauler utcában élte le, ahol több, máig kiadatlan művet írt.

Országgyűlési képviselő korában, díszmagyarban (1905–1910 között)

képet próbál adni arról, hogy ki volt valójában Dr. Jankovics Marcell. Az elfeledett felvidéki író pályakezdésére a hegyek világa mellett nagy hatással volt Magyarország kormányzója, Kossuth Lajos, aki nagyapja, Meszlényi Jenő² honvédeztredes sógora volt, s akit az ifjú Jankovics két ízben is meglátogatott. E két látogatás meghatározta az akkori pozsonyi gimnazista egész életét.

Jankovics Marcell sosem rejtette véka alá mély keresztény hitét és erős nemzeti meggyőződését, ráadásul kommunista-ellenes is volt, ezért azok közé a felvidéki írók közé tartozik, akiknek több művét tiltólistára tették,³ szervezői tevékenységét, munkásságát, írásait évtizedekig kisebbiteni igyekeztek, elhallgatták, vagy éppen tiltották. Tették mindezt oly mértékben, hogy hiába keressük a nevét

² MESZLÉNYI Jenő, (Kisdém, 1814. október 10. – Pozsony, 1900. június 20.) 1848-as honvédeztredes. Nővére, Meszlényi Terézia révén Kossuth Lajos, felesége révén pedig Koffler Bódog őrnagy sógora. Az ősi nemesi származású Meszlényi család sarja. A gimnázium elvégzése után 1832-ben hadapródként lépett a császári és királyi hadsereg 32. gyalogeztredébe. 1834-től a bécsi magyar nemesi testőrségnél szolgált, majd 1838-ban a 12. határőregztred főhadnagya lett, ahonnan 1848. július 31-én kilépett. Szeptember 13-án gróf Batthyány Lajos századossá nevezte ki, majd az önkéntesekből alakuló Hunyadi-csapat gyalogságának lett a parancsnoka. Részt vett a Josip Jelačić elleni szeptemberi harcokban, majd aleztredessé léptették elő és Komárom tétparancsnokává lett. Majthényi vezérőrnagy lemondása után, 1849. január 7-én Meszlényinek felajánlották a várparancsnokságot, de mivel ezt ő nem fogadta el, Török Ignác ezredes, a későbbi aradi vértanú lett az erőd parancsnoka. Május 23-án Kiss Ernő altábornagy helyettesévé is kinevezték, s e tisztséget töltötte be haláláig. Az aradi hadbíróság 1849. november 5-én halálra ítélte, majd az ítéletet 18 évi várfogságra módosította. 1850. június 14-én kapott kegyelmet, ami után Veszprém vármegyei birtokán gazdálkodott, uradalmi gazdatiszt volt Kaposváron, 1890-től pedig Pozsonyban élt, ahol belépett a helyi honvédegyletbe.

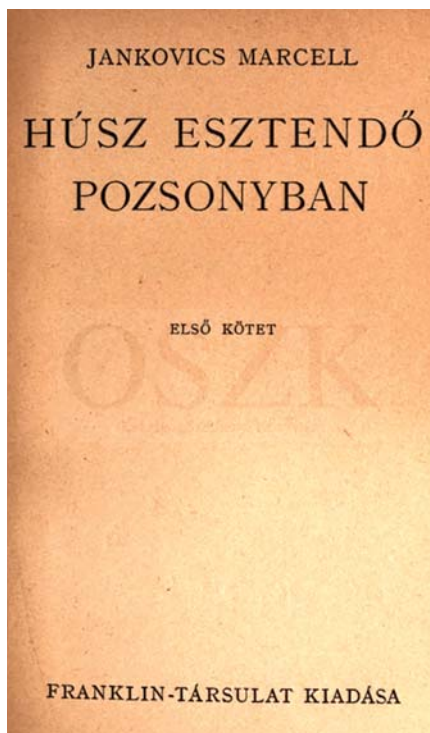
³ Fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek III. számú jegyzéke, kiadja a Miniszterelnökség sajtóosztálya, 1946, <https://mek.oszk.hu/16200/16257/16257.pdf> Az ideiglenes nemzeti kormány 530/1345. M. E. számú rendelete a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről, Magyar Közlöny, 1945. március 17., 3-4.

A magyar irodalom történeté⁴ c. kiadványban a két háború közti csehszlovákiai magyar irodalomnál:

„A kezdetleges irodalmi élet megindulását jelenti a vidéki irodalmi társaságok tevékenységének felhívítása, melyek élén nagyrészt konzervatív öregurak állottak, s működésük gyakran csak akadályozta a progresszív kulturális fejlődés kibontakozását. Ilyen volt a pozsonyi Toldy-kör, a komáromi Jókai Egyesület, a lévai Casino, s részben a kassai Kazinczy Társaság. E társaságok nagy részben dilettáns jellegű tevékenységét tükrözi az első itteni magyar irodalmi lap, a Pozsonyban 1919-ben induló Tavasz s a Toldy-kör évenként megjelenő irodalmi almanachja, az Új-Auróra.”⁵

Az itt idézett ideológiai alapvetés igazolja, hogy művei tilalmi listára kerültek, ami miatt 1989 előtt még antikváriumokban is alig lehetett hozzájutni. E szemlélet megváltoztatásában az első lépést a Méry Ratio kiadó, tette, mely a 2000-es évek elején újra kiadta a *Húsz esztendő Pozsonyban*⁶ és az *Egy század legendái*⁷ c. műveit.

„Jankovics igyekezett felkarolni a kisebbségi sorba került felvidéki magyarságnak az első világháború utáni törekvéseit a sajtószertű és autonóm magyar kulturális intézményi közélet kialakítására, a szellemi önszerveződés kereteinek a megteremtésére, az irodalmi irányzatok és csoportosulások regionális vagy tágasabb hatósugarú reprezentációinak a gazdagítására és egészséges, természetes kifejlesztésére. Az alapvetően konzervatív ízlés-világú Jankovics Marcell tevékenységének a jelentőségét a második világháború utáni utókor emlékezete ellentétes ideológiai szempontok miatt is kisebbíteni igyekezett, de most

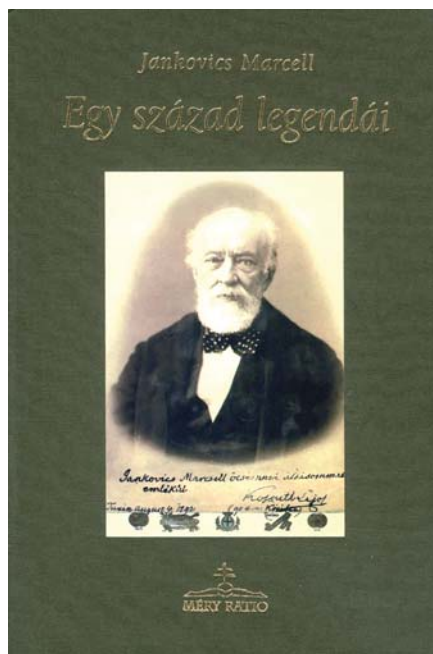
A Húsz esztendő Pozsonyban első kiadása

⁴ Fonód Zoltán, szerk.: A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona, 1918–2004, második javított kiadás, Madách-Posonium kiadó

⁵ In: Fonód Zoltán, szerk.: A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004, második javított kiadás, Madách-Posonium kiadó, 435. o

⁶ JANKOVICS Marcell: Húsz esztendő Pozsonyban, Méry Ratio, Somorja-Budapest, 2000.

⁷ JANKOVICS Marcell: Egy század legendái, Méry Ratio, Somorja-Budapest, 2004.

*már éppen ideje végre a reális és elfogulatlan önszemlélet szerinti történelmi, kulturális, esztétikai rehabilitációnak.*⁸

Jankovics Marcell a két világháború között betöltötte többek közt a Toldy-kör⁹ és a Szlovenszkoí Magyar Kultúregyesület¹⁰ elnöki tisztségét, nem beszélve arról, hogy fő- és társszerkesztője volt az Új-Auróra irodalmi almanachnak, emellett pedig az ebben az időszakban elmondott beszédei, megírt művei, a Prágai Magyar Hírlapban és a Nyugatmagyarországi Híradóban írt tudósításai és kulturális életben végzett szervezői munkája miatt nagyon tisztelte őt

Az Egy század legendái új kiadása, címlapján Kossuth Jankovicsnak dedikált fényképével

⁸ MÉRY János: Az elfeledett felvidéki író, Jankovics Marcell, KATEDRA, XXIV. évfolyam, II. szám, 22.

⁹ Toldy Kör – Konzervatív keresztény szemléletű pozsonyi magyar kulturális egyesület. Az akkoriban még többségében német nyelvű Pozsony magyar kultúrájának megerősítését célul kitűző egyesület 1874-ben alakult meg, s jelentős szerepet játszott a város szellemi és kulturális életében. Miután Pozsonyt Csehszlovákiához csatolták az egyesület működése egy időre megbénult, s csak 1921-ben kezdődött újra. A szlovák hatóságok hosszú ideig halasztgatták az egyesület alapszabályának az elfogadását, így a Toldy Kör egy ideig Katolikus Kaszinó néven tartotta összejöveteleit. Az egyesület működése a húszas évek közepén lendült fel, amiben nagy szerepe volt az 1925-ben elnökévé választott Jankovics Marcellnek. Ebben az időben a polgári, konzervatív szemléletével a pozsonyi és a nyugat-szlovákiai magyarság szellemi életének egyik központjává vált. Megalakult az énekkara, amely 1930-tól Bartók Béla Dalegyesület néven komoly rangot vívott ki magának.

¹⁰ Szlovenszkoí Magyar Kultúregyesület (kultúregylet), SZMKE – magyar kulturális és közművelődési szervezet Csehszlovákiában, később Szlovákiában, illetve Felvidék visszacsatolása után Magyarországon: 1940-től átnevezték Széchenyi Magyar Kulturális Egyesület névre. A szervezet 1925-től (hivatalosan 1928-tól) működött a II. világháború végéig. Csehszlovákia megalakulása után, a 20-as évek elején többször is próbáltak létrehozni egy országos magyar kulturális szervezetet: de csehszlovák hatóságok aktivitása miatt a Szlovenszkoí Magyar Népszövetség, illetve az 1924-ben alapított Felvidéki Egyesületek Szövetségének hivatalos bejegyzésére nem kerülhetett sor. A SZMKE-t aztán 1925. július 22-én e szervezetek, részben pedig az ellenzéki magyar pártok Központi Irodáján belül megszervezett kultúrreferátus tapasztalataira alapozva hozták létre Komáromban.

a felvidéki magyarság, keresték az alkalmat, hogy találkozzanak vele, olvasták cikkeit, hallgatták beszédeit.

A felvidéki értelmiséget az osztotta meg, hogy megjelent a később részben a kommunistákhoz sodródó, baloldali Sarló mozgalom. Az olyan idősebb konzervatív kultúraszervezőknek, újságíróknak, íróknak, költőknek, mint Alapy Gyula, Sziklay Ferenc és a konzervatív, nemzeti tábor egyik legmeghatározóbb vezetőjének, Jankovics Marcellnek sok támadást kellett elviselnie a sarlós fiataloktól. Sokan idősebb korukra rájöttek, hogy méltatlanul támadták Jankovicsékat, ráadásul többen közülük elismerték, hogy ezek a támadások sokszor túlzottak és alattomosak voltak, főleg annak tükrében, hogy pl. Jankovics mindig válaszolt nekik és mindig konstruktív volt velük.¹¹¹² Szalatnai Rezső Dr. Jankovics Marcell temetésén mondott beszédében elismerte, hogy méltatlanul bántak ifjúkoruk ellenfelével:

„Szerettem volna akkor az Attila-utca sarkán ott látni szétszóródott barátaimat, a sarlósokat mind, a harcos társakat, s megmondani nekik: Íme, látjátok, azt hittük maradi volt és visszatartó. Holott csak hűséges volt. Van-e nép, mely élhet hűség nélkül?”¹³

Balogh Edgár¹⁴, aki Jankovics fiának osztálytársa volt, s akit barátai börtönöztek be, 76 évesen Jankovics Marcell unokájához írt egy levelében követte meg a nagy ellenfelet:

„Minden emlék, minden Mozzanat vagy legalábbis morzsalék azt az ifjúkort varázsolja elem, amelyre egyre inkább gondolok, sokszor átértékelve régi értékeléseimet s újra magyarázva, amit akkor talán nem fogtam fel s fogadtam el. [...] A Toldy-kör. Ott nőtünk fel, s ez akkor is nevelő tényező, ha sok mindenben ellene fordultunk is apáink nemzedékének. Magas szint, nagy és szép dolgok ellenzékévé válni: ez a folytatódás ellen-vég-

¹¹ SZALATNAY Rezső: Jankovics Marcell sírjára, OSZK Kézirattár, Fond 153, 2-es doboz

¹² Balogh Edgár által az író unokájához, Jankovics Marcellhoz írt leveléből, In: Jankovics Marcell: Lékiratok I. Helikon Kiadó, Budapest, 2007. 68. o

¹³ SZALATNAY Rezső: Jankovics Marcell sírjára, OSZK Kézirattár, Fond 153, 2-es doboz

¹⁴ BALOGH Edgár, írói álnevén Farkas Lőrinc, szignóján: „-logh”, Temesvár, 1906. szeptember 7. – Kolozsvár, 1996. június 19., felvidéki, majd erdélyi magyar publicista, főszerkesztő, egyetemi tanár, tudományegyetemi rektor. Pozsonyban végezte el a magyar reálgimnáziumot, majd a prágai német egyetem filozófiái karán tanult, etnográfusnak készült. Első írása 1922-ben jelent meg a losonci A Mi Lapunk c. ifjúsági folyóiratban, első tanulmányát (A szűzgulyahajtás) 1927-ben az Ethnographia-Népélet közölte Budapesten. A Prágai Magyar Hírlapban kezdett publikálni, kezdeményezte és szervezte a Sarló mozgalom megalapítását. 1931-ben bekapcsolódott a kommunista mozgalomba, majd Fábry Zoltánnal Az Út című prágai kommunista szellemű művelődéspolitikai folyóiratot szerkesztette. A csehszlovák hatóságok kiutasítottak, így 1935-ben előbb Kolozsvárott, majd Brassóban telepedett le.

zeteiben is magas szintet teremt. Büszke vagyok tehát mindarra, amit Pozsonyban átéltem s újért küzdve akkor meg-megtagadtam¹⁵

Dr. Jankovics Marcell az elcsatolt Felvidék szinte minden magyarlakta területén tartott előadást, gyűlést, vagy mondott beszédet, de én ebben a tanulmányban csak a csallóközi és környéki előadásairól írnék úgy, hogy a Pozsonyban és Nyitrán, tartott előadásait már nem, a Komáromban tartottakat még beleszámítottam ebbe a kategóriába. Az Országos Széchenyi Könyvtár kéziratárában dr. Jankovics Marcell hagyatéka a 153-as Fondban van, mely tartalmaz egy olyan dokumentumot, melyben az öreg Jankovics 1939 után – miután Pestre üldözték Pozsonyból –, összeszedte ezeknek a fenn említett megszólalásoknak a jegyzékét. Kutatásaim során találkoztam olyan látogatásokkal, például Somorján, amikor a Negyvennyolcas Függetlenségi és Kossuth Párt kampányrendezvénye keretén belül, Apponyi Alberttel látogatott pl. Somorjára, de ezeket a megnyilatkozásait most figyelmen kívül hagyom, ezen az egyen kívül, melyről a Somogyi Hírlap 1910. március 30-i száma tudósított.

Eszerint Sághy Gyula, a somorjai kerület országgyűlési képviselője húsvéthétfőn tartotta meg beszámolóját, melyen maga gróf Apponyi Albert, mint a somorjai választókerületnek választópolgára és többek között Jankovics Marcell is megjelent. A népgyűlést Földes Gyula, a függetlenségi párt elnöke nyitotta meg, aki lelkes szavakkal üdvözölte a megjelent vendégeket, majd Sághy tartotta meg beszámolóját, részletesen kitérve a politikai helyzetre. A beszámoló után Apponyi Albert gróf

Theodore Roosevelt elnökre várva 1910-ben, Pozsonyban, Apponyi Alberttel és Kossuth Ferencsel

¹⁵ Balogh Edgár által az író unokájához, Jankovics Marcellhoz írt leveléből, In: Jankovics Marcell: Lékiratok I. Helikon Kiadó, Budapest, 2007. 68. o

mondott hosszú, hatalmas beszédet, melyben rámutatott azokra a munkákra, amelyeket a négyévi uralom alatt végeztek. A gróf beszédét hosszú éljenzés és taps követte, majd Jankovics Marcell volt parlamenti képviselő költői szárnyalású beszédével ért véget a somorjai népgyűlés.¹⁶

Jankovics feljegyzéseit böngészve rengeteg pozsonyi, kassai és más vidéken tartott előadását fedeztem fel, de én, mint írtam, csak a csallóközieket említem e tanulmányban. A legkorábbi, mely az általam szabott keretek közé tartozik, az a *Magyar asszony a régi századokban* című komáromi előadása, melyről a Komáromi Lapok 1923. október 23-án tudósított.

A második egy vetítéssel egybekötött előadás az Alpokról a Komáromi Kultúrpalotában, melyről szintén a Komáromi Lapokban jelent meg tudósítás 1924. március 25-én.

1925. április 26-án, vasárnap délelőtt a megszállott Érsekújvár magyarsága – ahogy a *Magyarság* c. lap 1925. április 26-i száma írja – az Arany oroszlán nagytermében Jókai-matinét tartott, melyen az ünnepi beszédet dr. Jankovics Marcell, a Pozsonyi Toldy Kör elnöke mondta.¹⁷

1925 novemberében Komáromba látogatott Jankovics, aki *Új Mesék régi történelemből* címmel tartott előadást, mely során az *Udvári Bolond* c. novelláját adta elő szabadon. Az eseményről a Híradóban jelent meg tudósítás 1925. november 24-én.

1925. december 1-jén a Híradó tudósított arról is, hogy Jankovics doktor Duna-szerdahelyen tartott beszédet *Jókai emlékezete* címmel.

1929. március 6-án a komáromi kultúrpalota nagytermébe hívták Jankovicsot. A Komáromi Lapok tudósítója így ír róla:

„A komáromi Jókai Egylet meghívására Jankovics Marcel dr., a pozsonyi Toldy

Karikatúra az ellenfelek részéről

¹⁶ Somogyi Hírlap, 1910. március 30., 2. o

¹⁷ Magyarság, 1925. április 26., 18. o.

Kör illusztris elnöke, tartott vasárnap a kultúrpalota képtártermében szabadoktatási előadást Konstantinápolyról. Az előadás előtt Alapy Gyula dr. főtitkár üdvözölte néhány meleg szóval Jankovicsot, az író, a kulturembert, a magyar kisebbség messzehangzó szavú vezérférfiát. A Jókai Egyesületnek mindenkor ünnepnapja, ha Jankovics Marcellt, tiszteleti tagját körében üdvözölheti. Ezek után Jankovics Marcell megkezdte Konstantinápolyról szóló előadását, melynek bevezető részében szellemesen siklott végig a Balkán meghatározásán, amint az Orient express utasai apró, de igen jellemző megfigyeléseiben visszatükröződött, állandóan derűs hangulatban tartva hallgatóságát. Majd a régi Konstantinápolyi rajzolta meg a keletrómai császárok Bizáncát, a törökök Stambulját és a mai nemzetközi Konstantinápolyt. A kitűnő előadó végigvezette hallgatóit a régi törökök társadalmi és magánéletén, Konstantinápoly jellegzetes helyein a mecseteken, a bazárban, jellemezte a baksis rendszer, amely a nyugaton sokkal hatalmasabban van kifejlődve. Végül Kemál basa Új Törökországáról szólott, akit bálványoznak vagy gyűlölnék, de mindig félnek tőle. Az előadás mindvégig lebilincselte a hallgatóságot, amely zsúfolásig megtöltötte a termet. A vetített képek is szépen sikerültek, bár nem az előadó gyűjteményéből származtak. Jankovics Marcellt, a legjobb előadók egyikét, szellemes, eleven és színes előadásáért lelkesen ünnepelte a közönség.¹⁸

1926. március 6-án Jankovics Marcell Érsekújvárott adta elő Udvari Bolond című novelláját, melyről így írt a Prágai Magyar Hírlap 1926. március 12-i száma:

„Tudósítónk jelenti: Kitűnően sikerült kultúrestet rendezett az érsekújvári kat. nőegylet folyó hó 6-án az Arany Oroszlán szálló nagy termében. A műsoron Jankovics Marcell dr., a pozsonyi Toldy-kör elnöke szerepelt, aki újabb meséit mutatta be a közönség tomboló tetszése mellett, úgy hogy Jankovics dr.-nak még egy elbeszélését is elő kellett adnia. A város magyar hölgyei babérkoszorút nyújtottak át neki. Az estén Noszkay Ödön dr. üdvözölte Jankovicsot és vázolta a meginduló kulturális sorozat célját Jankovics Marcell költeményeiből Mészáros Erzsébet, Noszkay Zsuzsa szavaltak; „De mondd, miért van az?” című dalát Kosztelec Ilus énekelte nagy sikerrel, Baráth Ilus zongorakiséréte mellett.¹⁹

1926. április 25-én Jankovics Marcell Somorján mondott beszédet az Országos Keresztényszocialista Párt somorjai kultúrosztálya szervezésében megtartott ünnepség keretén belül, így áldozva Rákóczi emlékének. A somorjai szervezet elnöke, Zelliger Ernő dr., a Prágai Magyar Hírlap szerint „mély gondolatokban gazdag beszéddel nyitotta meg az ülést. Az énekkar gyönyörű kuruc dalokat adott elő, Bu-

¹⁸ Komáromi Lapok, 1929. március 5., 8. o.

¹⁹ Prágai Magyar Hírlap, 1926. március 12., 6. o.

csuházy Sári meleg érzéssel szavalta Lévay „Mikes” című költeményét, míg Kardhordó Árpád művészién tárogatózott.” Az ünnep fénypontja Jankovics Marcell dr.-nak monumentális emlékbeszéde volt, amely a lelkek mélyéig megrendítette a közönséget, zúgó tapsorkán csak akkor szűnt meg, amidőn ismét fölsírt a tárogató. Énekes László drámai erővel szavalta a „Vén cigányt”, majd a tűzoltózenekar kuruc dalokkal zárta be nagyszabású ünnepét, amellyel valóban nemzeti missziót teljesített a párt.”²⁰

1926. november 10-én a Híradó c. lap arról tudósít, hogy Jankovics doktor Félközségben tartott megható beszédet a világháború hősi halottainak emlékművénél.

Nyolcvanegy vérpiros rózsa a taksonyi csonka hősi emléken. Ezzel a címmel jelent meg a Magyarország 1928. június 28-i száma, melyben beszámol a hősi halottak emlékművének avatásáról. A cikk azzal kezdődik, hogy közli: Taksony magyar népe is emlékművet állított a világháborúban elesett hősi halott fiainak, mely azért tartott sokáig, mert a hatóság nem akarta megengedni, hogy a „vitészség és becsület emléké” a honfoglaláskori magyar község legszebb helyén, a templom előtti olajfás kis magaslaton, a régi temető helyén felállítsák²¹. A cikk kitér arra is, hogy az emlékművet hiányosan szabadott csak felavatni, mivel hiányzik róla a szomorú arcú, bánatos magyar katona alakja, hiszen egy szomszédos házban voltak kénytelenek eldugni a kőből faragott sisakos magyar vitézt, mivel a hatóság kifogásolta ezt az elemet az emlékművön.

„Nemcsak Taksony derék népe, hanem a szomszédos községek lakossága is lelkesen részt vett a kegyelet ünnepén, sőt Vágsellyéről, Galántáról is sok vendég érkezett. Eljött fekete díszmagyarban Jankovics Marcell dr. is, akit a Galántai állomáson árvalányhajás lovaslegények, hosszú kocsisor kíséretével Troch Pál taksonyi esperes-plébános és Endreffy János református lelkész fogadtak. A csonka hősi emléknél az ünnepi beszédet Jankovics tartotta, de beszéltek még Troch esperes és Taksony község ősz bírója, Endreffy lelkész, aki a harctéren maga is mint tábori pap volt jelen. A koszorúk, a virágcsokrok halma elborította az emlékmű talapzatát; a sok virág között volt egy nyolcvanegy virágos rózsából összeállított koszorú is, amely Taksony községnek mintegy nyolcvanegy hősi halottját jelképezte, vérpirosan, illatozó bimbóival... A taksonyiak maguk a magyar becsületünnepének nevezték el ezt a megható szép összejövetelt a cseh megszállás alatt.”²²

A pozsonyi Toldy-kör 1936. január 27-én 11 órakor tartotta meg szokásos évi tisztújító közgyűlését a Hosszú utcai új helyiségében. A közgyűlésről a Prágai Ma-

²⁰ Prágai Magyar Hírlap, 1926. április 28., 6. o.

²¹ Magyarország, 1928. június 28. 10. o.

²² Magyarország, 1928. június 28. 10. o.

gyar Hírlap számolt be, s a beszámoló végén Jankovics Marcell záróbeszédére is kiért.

„Dr. Jankovics Marcell az újonnan megválasztott tisztikarral újból elfoglalta helyét az emelvényen és a következő magas szárnyalású záróbeszédben fektette le a Toldy Kör programját: — A jövő programját leghívebben és legjobban úgy adjuk, hogyha program helyet a Toldy Kör múltját idézem. A kultúrában egység van múlt, jelen és jövő között, mert igazi nemes és termékeny kultúrát csak mélyen gyökerező magja virágozik. Hogyha valamely nemzet kultúrájának nincsen mély humuszba kapaszkodó gyökere, akkor ez a kultúra hervatag üvegházi virág, mely lefonnyad az első hőségre, első szellőre vagy első dérre, hiszen csak mesterségesen melegítették és fejlesztették teljes rózsává. — Ezért a körünk múltja, a 62 éves tiszta és tisztos múlt a legbiztosabb és legszebb program, mert e 62 esztendő útja zsinóregyenes volt, — ez a magyarságnak és a géniusz szeplőtlenségének egyenes útja. Ezt az utat jelenti és írja nekünk elő 1936 és még sok, sok, megszámlálhatatlan esztendő. Kiből gyűlik össze a mi körünk? Megmondhatom egyetlen egyszerű mondással, népies szóval, mely a maga naivságában klasszikus. Valamikor réges-régen, mikor még képviselőköttem, az Ipoly mentén, a Mátraalján, a józan magyar nép sohasem kiáltotta: éljen Péter vagy éljen Pál, éljen ez vagy az a párt, hanem azzal fogadott: éljen, aki jót akar. A maga egyszerűségében csodásan pontos teljes meghatározás. Mi is csak azt látjuk szívesből magunk között, aki jót akar... Aki bánt és bont, ne jöjjön közénk. Aki alkot, Isten hozta. Ez a becsületos magyar beszéd a mi programunk. Mi nem akarjuk soha a könnyelmű apák szerepét játszani, kik elvesztegetik a legdrágább örökséget. Mi megtartani és továbbadni akarunk mindent, amit ránk bízott a sors kegyelme, mert a kultúra az egyetlen hitbizomány, melyet nem engedünk parcellázni... Ezért féltékenyen megőrözzük minden szöveget, azaz minden magyar szót, — féltékenyen vigyázunk minden határmezgyére, azaz magyar eszményekre, hogy tovább adhassuk sértetlenül a magyar ifjúságnak. Helyet az ifjúságnak! Jöjjön szeretettel közénk, mert mi az ifjúságtól akarunk tüzet fogni, de ez az ifjúság tanulhat tőlünk takarékos gazdálkodást a szent szellemi javakkal! Tudjuk, hogy csak az halad, aki nem rombol, csak az halad, aki nem pazarol, hanem megtart és alkot. Ez az én programom. A viharos helyesléssel és tapssal fogadott beszéd után a közgyűlés déli 12 órakor emelkedett hangulatban véget ért.”²³

1930. október 5-én Vágfarkasdon a szomszédos községek lakóinak részvételével felavatták a hősi halottak emlékművét, mely ünnepségen körülbelül 5000 ember gyűlt össze. Az emlékmű avatásán megjelent dr. Jankovics Marcell, a pozsonyi Toldy-Kör elnöke – ő tartotta az ünnepi beszédet, Richter János magyar nemzeti

²³ Prágai Magyar Hírlap, 1926. január 28. 7.o.

A Petófi Társaság egyik ülésén

párti szenátor, dr. Alapi Gyula tartománygyűlési képviselő, Koczor Gyula a Magyar Nemzeti Párt ügyvezető-igazgatója, Jandly Döbrentey Sándor nyugalmazott főszolgabíró, Kúthy Géza, a „Hanza” elnöke, Tóth Kálmán deáki ref. esperes-lelkész, Sándor Benő negyedi, Kalitza László zsigárdi, Dukon Béla perbetei ref. lelkészek, Kocsis Árpád királyrévi római katolikus, Ivány Ferenc deáki, Szócs Kálmán zsigárdi ref. ig. tanítók, Morvay Jenő magyar nemzeti párti titkár, Kardos Győző kerületi titkár, továbbá a járási hivatal képviselője és mellettük még több közéleti személyiség a környékről. Az eseményről a Prágai Magyar Hírlap tudósított, október 8-i számában, melyben közölték Jankovics Marcell beszédét is. Ebből idézünk:

„Az elmúlt évben Párisban jártam és elzarándokoltam az ismeretlen katona sírjához. — A mérhetetlen nagy világváros legszebb pontján, a francia nemzet dicsőségének diadalkapuja alatt, hová az örökké pezsgő utcák úgy ömlenek, mint az ütőerek a szívbe, egyszerű kőtábla van a földbe beillesztve. E kőlap fejénél rodogó örökláng lendül ki a talajból. Gyönyörű gondolat. Mintha a hazai föld lelke a nemzeti érzés öröklángjára emlékeztetné mindazokat, akik levett kalappal állják körül az ismeretlen katona sírját. A kőlapon csak ez egyszerű szavak: „Itt nyugszik egy katona, aki meghalt hazájáért. — Megrázó, áhítatos pillanat volt. Éreztem, hogyan tolul a könny szemembe. Forrón, fájón, — és mégis megváltóan, jólesően. Éreztem, hogy ez emlék előtt elnémul minden ellenségeskedés, mert az ismeretlen katona a hazájáért halt meg. Ennyi elég. Ez mond legtöbbet az egész világon. — Ma még ezerszer áhítatosabb a lelkem — és sokkal forróbb a könnyem. Nem ismeretlen hős emléke előtt állok. Akikről itt emlékezünk meg, magyar katonák voltak. Nekünk ez mond legtöbbet az egész világon. — Mi szegények, mi árvák, mi elesettek, — nem emelhetünk diadalkaput azoknak, akik elmentek virágbokrétás sapkával, bánatos nótaszóval — és nem tértek többet haza... Kik bennünket szerettek és kiket mi mindennek fölött szeretünk. Nem emelhetünk diadalkaput, hisz ez a szörnyű háború nem a mi háborúnk volt. Ebből a háborúból a magyar nemzet megtépve került ki. Egyedül, árván.*

Egyedül áll más nemzetek sorában, amelyek szintén szeretik fajukat, de bennünket nem értenek meg soha. Szívük olyan szikla, melyről a mi kiáltásunk nem verődik vissza visszahangként... — De azért szebb diadalkaput látok boltozódni a mi vérségeink vértanúinak sírja és emléke fölött, mint a legszebb márvány diadalív. Pompásabbat, mint aminőt valaha nemzet állított fiai dicsőségének. Ez a magyar becület diadalíve. Ott ragyog a magyar falu fölött abban a napsugárban, mely századok óta egyformán csillog és melegít az ősi rög felett, akár eke szántotta, akár ágyúkerék. És ez az igazi diadalkapu, mert ezen át vonul be a jövő! A becület diadalkapuján át. — A legszomorúbb szó a nyelvben a feledés. — Az ember legnagyobb tragédiája elmúlni nyomtalanul, elporladni anélkül, hogy az élet vagy a halál megadta volna a küzdelem jutalmát. A legnagyobb tragédia az emberi sorsban, hogyha elfelejtenek valakit azok, akik szerették. — Vágfarkasd nem felejtette el fiait, kik meghaltak a nemzetért. A magyar kevésbé felejt, mint más nemzetek, melyeknek élete fája napsugárban áll és ezért terebélyesebbek, mint a miénk, mert a mi nemzetünk ősi magjának gyökereit századok óta mossa az árvíz, mossa, mossa, — egyik göröngyöt a másik után, egyik porszemet a másik után. — Mi nem feledünk, mert ez emlék előtt is érezzük, hogy nem csak 15 millió magyar van a világon, — hanem száz és százmillió. Hiszen velünk vannak azok, akik elmentek örökre, velünk van mindenki, aki valaha magyar volt, akár búzáat, akár eszmét vetett a magyar rögbe, melyhez porai keveredtek — Igen, velünk vannak a háború hősi halottjai. De velünk vannak azok is, akik csak jönni fognak, hogyha már mi elmentünk a jövő magyarjai, mert a nemzet nemcsak a ma élő nemzedék, hanem a múlt, a jelen és a jövő együtt.²⁴

1937. november 30-án nagyszabású ünnepség keretében leplezték le Jókai szobrát Komáromban, melyen Dr. Jankovics Marcell gyönyörű felavató beszédet mondott Berecz Gyula szobra előtt, ahol a szlovenszkói magyar kultúregyletek a tudósítások szerint impozáns módon jelentek meg. Erről számol be a Komáromi Lapok, 1937. december 1-i száma, melyben teljes egészében megtalálható Jankovics Marcell dr. beszéde. Ebből idézünk:

„Jókairól szólni — Komárom levegőjében, mely az ő álmaival és meséivel van tele, — szólni az ő szobrának lábainál, mely szoborban mintegy ő önmaga hallgatja az elhangzó szavakat, — Jókairól szólni a magyar kisebbség összeforrt, — egyre szűkebbre összeforrt életében, — oly feladat, mely az ékesszólás minden művészetét felülmúlja. Hiszen amit itt érezzük, nem csak ünneplés és hódolat. Sokkal több ennél, mert áhítat. Az igazi áhítatnak pedig nincsenek szavai. Van szívdobbanása, testetlen gondolata, alázatos magábaszállása. Az ékesszólás is csak szürke beszéd, de az áhítat zolozsma, melyet csak

²⁴ Prágai Magyar Hírlap, október 8., 5.-6. o.

a lelkek hallhatnak meg. Az a tisztos gyülekezet, mely meghatóban áll itt most a magyarság legkedvesebb írójának, legbőkezeűbb költőjének szobra előtt, akinek képzelete végtelen volt, mint a magyar pusztá, akinek minden írása, meséje, hőseinek erkölcsi világa tiszta volt, mint a magyar pusztának levegője, — ez a tisztos gyülekezet sokkal nagyobb tömeg, mint azt gyarló emberi szemmel mérni és számlálni lehetne. (...) Mi, a mai időknek árvái, legjobban tudjuk, hogy nem állott meg az idők kereke. Tudjuk, hogy az ízlés nem az író toll percegésével halad és változik, hanem a repülőgép zakatolásával és a rádiószikrák pattogásával. Mi tudjuk legjobban, hogy ez a szegény élet milyen bonyolult, hogy útvesztőjéből a problémák spanyol lovasai és drótakadályai közül nemcsak a köznap ember nem bír kitalálni, hanem a lángszellemű írók izgalma sem. Ezért mi e szobor alól elriasztjuk az átértékelőket, az ikonoklasztokat, a képrombolókat, mert annak, aki írásaiban reményeket osztogatott, csak a legnagyobb hála jár és nem epigon-kritika, — annak, aki csak fényt osztott, az utókortól csak fény jár vissza és nem epigon-bírálat. A nemzedékek nagyjaiknak szobrokat nem azért emelnek, hogy érccel és kővel halhatatlanná tegyék őket. Halhatatlanná csak egy teszi a múltó embert, lelkének alkotássá kristályosodott része, melyet az utókornak, nemzete nemzedékeinek hagyott hátra.”²⁵

1938. június 25-én a Komáromi Lapok tudósított a SzMKE komáromi közgyűléséről, *Programunk legtöbb legyen – egyszóval mindent* címmel.

Dr. Jankovics Marcell, a SzMKE országos elnöke nagyhatású, mély gondolatokban gazdag megnyitóbeszédet mondott.

— *Magyar Testvérek!* — kezdte beszédét, — szokássá vált e megszólítást használni, hogy ma már szinte üres közhelyként, kopott sablonnak hangzik, mint minden megszólítás.

Idősebb kori arcképe

²⁵ Komáromi Lapok, 1937. december 1., 1.-2. o.

Én mégis szándékosan és tudatosan élek vele, mert első szóval is már kettőt akarok kifejezni: Először is magát a magyar sorsot. Hogyha nem tartunk össze az egyetlen nagy lelki család vérségének ős ösztönével, ennek az örök törvénynek megértésével, akkor testvérieknek vagyunk, ahogy voltunk, vagyunk, leszünk mindenkor s mindenütt. Mi magyarok csak önmagunk erejével, önmagunk hitelével, önmagunkban bízva, önmagunkból élhetünk tovább. Azután meg az első szóval már alá akartam húzni a nagy kötelességet, a testvériség kötelességét, amit a magyar annyiszor felejtett magyarral szemben. Azt, hogy minden gondolatunk, akaratunk, minden tettünk alfája legyen: egymással, egymásért, egymásnak, soha egymás ellen...! — A világ körülöttünk reng s ring, mint a sarka a haragos tengeren. Egyetlen szigetünk van, amelynek révpartja biztos: ősi magyar nyelvünk és hagyományos kultúránk. E kultúra fölött világító tornyunk glóriás fénye: a mindig előre! — Programunk a legtöbb legyen, — mondotta a továbbiakban Jankovics Marcell, — egy szóval: mindent! Lökjük ki szótárunkból, lökjük ki az utunkból a gyáva, hitvány szót: „nem lehet!” Lehet és lehet, ha kézen fog az akarat.²⁶

1939. június 29-én Jankovics Marcell Werbőczy István Serlegbeszédet tartott a Magyar Országos Ügyvédszövetség Vándorgyűlésén, melyet Komáromban tartottak meg, melynek ekkor már az északi része is a Magyarországhoz tartozott. Jankovics úgy ír erről az eseményről a hagyatékban lévő jegyzeteiben, hogy ez volt az első beszéde a „hazatérése után”, melylyel arra utal, hogy 1938-ban, amikor kiderült, hogy Pozsony nem került vissza Magyarországhoz, szinte elüldözik őt a koronázó városból. Az *Új Magyarság* c. lap rövid cikkben számol arról, hogy az országos ügyvédszövetség Komárom felszabadult városában tar-

A Jankovics család sírja a Farkasréti temetőben

²⁶ Prágai Magyar Hírlap, 1938. június 22, 3. o.

totta meg hagyományos vándorgyűlését, majd a városháza dísztermében ünnepélyes külsőségek között Kálnoki Bedő Sándor dr., a szövetség országos elnöke, Kalotay Viktor kúriai tanácselnök, Fülöp Zsigmond ókomáromi és Alapy Gáspár úkomáromi polgármester, Soós Imre komáromi törvényszéki elnök, Mikola Ferenc dr., a komáromi ügyvédi kamara elnöke, Komarnicki Román dr., a nemzetközi ügyvédu-nió elnöke, kishéri Szalay Zoltán dr., a szövetség ügyvezető alelnöke, Nagy Emil dr., volt igazságügyminiszter, Pap József dr. felsőházi tag, Konkoly Elemér, dr. szövetségi másodelnök, Vekerdy Géza dr., a budapesti ügyvédi kamara főügyésze, Priviczky Ernő dr. dunaszerdahelyi ügyvéd is felszólalt. A vándorgyűlést követő díszében Jan-kovics Marcell ügyvéd a „felvidéki ügyvédi kar” nevében mondotta el a szövetség ha-gyományos Werbőczy-serlegbeszédét, majd a szövetség végül koszorút helyezett Jó-kai Mór szobrára.²⁷

E sorok szerzője november 7-én a Magyar Művészeti Akadémia Művészetel-méleti és Módszertani Kutatóintézete és az Országos Széchényi Könyvtár segítsé-gével tudományos konferenciát szervezett *Dr. Jankovics Marcell 150 – Egy felvidéki író újralfelfedezése* címmel, melyre november 7-én, 10:00-tól került sor Budán, az Országos Széchényi Könyvtárban. A konferencia programja a következő volt:

Filep Tamás Gusztáv: A pozsonyi főhatalomváltás és a húsz év, ami utána kö-vetkezett

Szörényi László: Jankovics Marcell Egy század legendái című generációs család-regénye

Rózsafalvi Zsuzsanna: Jankovics Marcell pályakezdése a korabeli kritika tükrében

Kurcz Ádám István: Kortársak – volt ellenfelek dr. Jankovics Marcellről

Bíró Dániel: Jankovics Marcell az utazó lélekfotográfus

Kis Domokos Dániel: Báró Eötvös Ilona és Rolanda a Dolomitokban – A hegy-mászó Jankovics Marcell tudósításai

Márkus Béla: Jankovics Marcell: Száz perc

Méry János: Jankovics Marcell pályakezdése és a Kossuth Lajosnál tett két láto-gatásának hatása kezdeti éveire

Jankovics Marcell azok közé a kisebbségi írástudók közé tartozik, akiknek a munkásságát évtizedekig tiltották, titkolták, kisebbiteni igyekeztek, illetve szándé-kosan próbáltak nem tudomást venni róla. Ezért az elfeledett felvidéki író születé-sének 150. évfordulójára szervezett konferenciát és ezt a tanulmányt is az újralfel-fedezés egyik fejezetének szánom.

²⁷ Új Magyarország, 1939. július 2., 16. o.

S ha Dr. Jankovics Marcell jelen lett volna a konferencián, ha meghallgatta volna az ott elhangzott előadásokat, és ha elolvasná akár ezt a tanulmányt, talán elégedett lenne. Megigazítaná a fekete pápaszemét, megpödrné kackiás bajuszát, tiszta, csillogó szemmel bólintana egyet felénk és ősz fejről leemelné tisztelete jelül a kalapját a szervezők és az előadók előtt. Megemelem hát én is nem létező kalapomat mindenki előtt, aki bármivel hozzájárult ahhoz, hogy méltó módon emlékezzünk meg dr. Jankovics Marcell (1874–1949) születésének 150. évfordulójáról.

The poster features a portrait of Dr. Jankovics Marcell in the background. At the top, logos for MMA (Magyar Művészeti Akadémia), MMA-MMKI, Magyar Nemzeti Múzeum Közgúteményi Központ Országos Széchényi Könyvtár, A Magyar Tudomány Ünnepe, and MTA are displayed. A teal banner with the word 'MEGHÍVÓ' is positioned above the main title. The title 'Dr. Jankovics Marcell' is written in large white letters, with 'Egy felvidéki író újrafelfedezése' in teal below it. To the right, the number '150' is written in large teal font. Below the title, the text 'EMLÉKKONFERENCIA JANKOVICS MARCELL SZÜLETÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL' is centered. The date and time '2024. NOVEMBER 7. 10:00' and the venue 'ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR (1014 Budapest, Szent György tér 4–5–6.)' are prominently displayed. At the bottom, a note states: 'A rendezvényen való részvétel ingyenes, de előzetes regisztrációhoz kötött. Kérem, részvételi szándékát 2024. november 5. 16 óráig jelezze a rendezveny@mma-mmki.hu e-mail-címen.'

A 2024 novemberi konferencia meghívója

150 rokov od narodenia

Dr. Marcella Jankovicsa – Resumé

Mgr. János Méry

Dňa 3. novembra 2024 uplynie 150 rokov od narodenia Dr. Marcella Jankovicsa. Táto štúdia je napísaná pri príležitosti tohto výročia a zameriava sa na činnosť literárneho džentlmena (ako ho v roku 1926 nazval Gyula Alapy v článku napísanom v československom maďarskom denníku Prágai Magyar Hírlap), ktorú vyvíjal na Žitnom ostrove a jeho blízkom okolí. Predovšetkým sa hodlá zaoberať jeho prednáškami, prejavmi apod., ale zároveň mieni podať aj stručný obraz o tom, kým skutočne bol Dr. Marcell Jankovics.

Okrem sveta hôr mal veľký vplyv na zabudnutého hornozemského spisovateľa aj švagor jeho starého otca, plukovníka Jenő Meszlényiho, uhorský miestodržiteľ Ludovít Košut, ktorého mládenec Jankovics dvakrát navštívil. Tieto dve návštevy vtedajšiemu prešporskému gymnazistovi predurčili jeho celý život. Ten Jankovics strávil v Prešporku, v meste, ktorého sa stal skutočným znalcom. No nielen mesto zohralo v Jankovicsovom živote významnú rolu, ale aj on sám sa zapísal na stránky dejín korunovačného mesta. Cieľom tejto štúdie je tiež upozorniť na skutočnosť, že spisovateľ už pred rokom 1918, ako predstaviteľ Košutovej strany chodil po vidieku, prednášal, ba dokonca sa medzi dvoma vojnami tešil takej veľkej úcte, že niektorí ľudia boli ochotní za jeho prejavom cestovať aj stovky kilometrov. O stovkách článkov, ktoré napísal do Nyugatmagyarországi Híradó a Prágai Magyar Hírlap už ani nehovoríme. Je to všetko dôležité zdôrazniť, aby si dnešný čitateľ uvedomil, akým významným menom a akou dôležitou osobnosťou bol Marcell Jankovics, a to od začiatku 20. storočia až do roku 1939, kedy ho prakticky vyhnali z Bratislavy, ktorá sa vtedy stala hlavným mestom Slovenského štátu.

Marcell Jankovics sa nikdy netajil svojou hlbokou kresťanskou vierou a pevným národným presvedčením. Bol aj antikomunista, a preto patrí k tým maďarským spisovateľom na Slovensku, ktorých diela boli zakázané. Jeho organizačné aktivity, dielo a spisy sa desaťročia snažili bagatelizovať, umlčať, či rovno zakázať. Jeho meno bolo dokonca vymazané z literárnohistorických encyklopédií. Jeho diela sa dostali aj na zoznam zakázaných kníh, čo pred rokom 1989 takmer znemožňovalo ich zohnanie, čoby len v antikvariátoch. Prvý krok k zmene tejto perspektívy urobilo

šamorínske vydavateľstvo Méry Ratio, ktoré začiatkom 21. storočia republikovalo jeho knihy: *Húsz esztendő Pozsonyban* [Dvadsať rokov v Bratislave] a *Egy század legendái* [Legendy jedného storočia].

Jankovics sa po 1. svetovej vojne snažil ujať ašpirácií Maďarov na Slovensku, ktorí sa stali menšinou, vytvoriť si vlastný, nezávislý, inštitucionálny, verejný a kultúrny život, vytvoriť rámec pre intelektuálnu sebaorganizáciu, obohatiť a rozvíjať reprezentáciu literárnych smerov a zoskupení. Generácie po 2. svetovej vojne sa kvôli protichodným ideologickým aspektom snažili zmenšiť význam aktivít Marcella Jankovicsa, ktorý mal zásadne konzervatívny svetonázor. Teraz je ale konečne čas na historickú, kultúrnu a estetickú rehabilitáciu založenú na realistickom a nezáujemnom vnímaní seba samého, ku ktorému by sme teraz chceli touto štúdiou prispieť.

Rejtett ritmikájú népdalaink

Borsi Ferenc

Éva szívem, Éva, Láttál-e valaha, Elesett a lúd a jégen..., aligha akad népzenei kedvelő ember, aki ne ismerné, ne énekelné ezeket a dalokat.

Ereszkedő dallamívükkel a régi stílus felé mutatnak, többségüket a dudanóták csoportjába soroljuk. Egyesek valódi dudadallamok, mások leány karikázók, vagy egyéb lírai dalok. Meghatározó jellegzetességük, hogy mind a négy vers- illetve dallamsoruk azonos ritmusképlet szerint lüktet, izoritmikusak.

Ezeket a dallamokat általában 2/4-es metrumban jegyezzük le. Azonban a dal- lam és szöveg tüzetesebb vizsgálatával kiviláglik, hogy van egy belső, összetettebb lüktetésük, amely a szöveg természetes hangsúlyeloszlásának eredménye, ami ösz- szetett metrumot eredményez.

Az ütemvonal mindig zenei hangsúlyt jelez. A 2/4-es súlymértékkel – mint a kifejtésben látni fogjuk – gyakran szóközépre vagy szó végére (utolsó szótagra) kerül az ütem szerinti súly.

Az irodalomban, a klasszikus verstanban formahibának nevezik a jelenséget, ha verssúly kerül oda, ahol természetes nyelvtagolásunk nem kíván nyomatékot (szó- középen vagy szóvégen). Irodalomkutatók arra a megállapításra jutottak, hogy 30 %-nyi formahiba egy versen belül elfogadható, sőt jót is tehet a vers ritmikájának. Ennél nagyobb eltérésnél azonban már a metrummal van gond, döcög a súly- rendszer. Esetleg meg kell vizsgálni, akad-e alkalmasabb ütemképlet, amely job- ban tükrözi a szöveg agogikáját.

Ezidáig mintegy harminc dallamnál találtuk úgy, hogy a 2/4 helyett jobban igazodik a 2+4/4, illetve a 4+2/4-es ütem.

A vizsgált dallamok szótagszámuk és ritmusképletük alapján öt csoportba so- rolhatók. Az öt csoportot egy-egy jellemző képviselője alapján ismertetjük.

Talán jobban tükrözné a zenei folyamatot a 2+4/4-es ritmusforma. Ez a metrum feloldaná a szinte törvényszerűen ismétlődő formahibákat is (amer-re én, hol la-kom én, megö-lellem).

Arra gyere amerre én

Hont, Ipolyság

Ar - ra gyere a - merre én, Majd meg - tudod hol la - kom én!

Csip - ke - bo - kor ró - zsa mel - lett, Gye - re ba - bám meg - ö - lel - lek!

Ti-ti-ti-ti, tá-tá-tá-tá sorképletet találunk az *Édesanyám rózsafája* (Pátró), *Eddig vendég jól mulattál* (Andrásfalva), *A Vargáné káposztát főz* (Mohol), *Jaj Istenem, mit csináljak* (Homokmégy), *Annyi nékem az irigyem* (Kisölvéd), *Besütött a napsugára* (Mátraderecske), *Kárász Panni mézes bögre* (Pográny) kezdetű dalokban.

De ebbe a csoportba sorolhatjuk a *Kisangyalom szeme szája* kezdetű dunántúli lassú dudálós dallamot is ti-ti-ti-ti, ti-tám tá-tá ritmusával és az *Asszony, asszony ki a házból* ti-ti-ti-ti, ti-ti tá-tá belső ritmusú dalt is.

II. csoport

Tudom én mért jöttél

Hont, Ipolyvisk

Tu-dom én mért jöt - tél, Kecs-ke-hús e - het - nél!

Pegy' ab-ból nem e - szel, Ha meg nem be - teg - szel.

A második csoport példadala a Felvidéken kedvelt dudadallam.

E dalcsoport strófászerkezete 4x6 szótag. Minden sorban 3+3 szótag sorakozik ti-ti-tá, tá-tá-tá ritmusban.

Ha kétnegyedes metrumúnak tekintjük a dalt, háromszor két negyed érték (tripodikus) osztású lesz a dallam. Az utolsó ütemre egy negyedhang és szünet kerül. A szövegben leggyakrabban két vagy három szótagos szó utolsó tagja, amit az ütemvonal szóhangsúllyal ruház föl.

A belső ritmika azt sugallja, hogy a pergő ti-ti-hez egy megnyugtató tá kapcsolódik, itt leheletnyi cezúrát érzünk és az első taggal egybekapcsolódik a tá-tá-tá.

Ily módon – az első csoporthoz hasonlatosan – a 2+4/4-es ütembeosztás jobban tükrözné a sorok belső szerkezetét.

Tudom én mért jöttél

Hont, Ipolyvisk

Tu - dom én mért jöt - tél, Kecs - ke - hús e - het - nél!

Pegy' ab - ból nem e - szel, Ha meg nem be - teg - szel.

Azonos belső ritmikájú dallamok: *Megégett Rácország* (Egyházasgerge), *Igyunk bort, pálinkát* (MNT III/B 520), *Csak azért ment férjhez* (Gúta).

Lajtha László Borsosberényből gyűjtötte a *Dudaszó hallatszik* kezdetű dalt, amelynek dallamritmusa megegyezik a csoport többi tagjával, ám a szövegritmus azt sugallja, hogy az első és második sor 2+4/4-es metruma után a harmadik és negyedik sor metruma 3+3/4-re módosul.

III. csoport

Láttál-e valaha

A Magyar Népzene Tára hatodik kötete VIII. típusához tartoznak a következő ritmikái csoport dallamai. Itt is hat szótagból áll egy verssor. A belső ritmus pedig tá-tá, ti-ti tá-tá (szün). Két masszív negyed után gondolatnyi megpihenéssel két pergő nyolcad lendíti tovább a dallamot, hogy ismét meglassuljon és megálljon két negyeddel.

Láttál-e valaha

Baranya, Püspökbogát

Lát - tál - e va - la - ha, Csip - ke bo - kor ró - z s át,

Csip - ke bo - kor ró - z s át, Két szál ma - jo - ran - n át?

A két negyedlet akár kérdésnek (felhívás), a ráfelelő nyolcadokat és negyedeket zenei válasznak is értelmezhetjük.

A Magyar Népzene Tára ezen dallamcsalád tagjait (*Láttál-e valaha...*, *Virágos kenderem...*, *Egy szá, rozsmaring szá...*) következetesen 2/4-ben írja le. A 2/4-es metrummal, tripodikus osztással minden sor harmadik ütemére egy negyed és egy szünet jut. Ez az egy negyed a szövegek többségében egy szóvégi szótag, ami nyelvtanilag hangsúlyt nem kaphat.

A Lukin László – Lukin Lászlóné szerzőpáros 7. osztályos Ének-zene tankönyvében érezhették a szövegritmus és a 2/4 ellentmondását, ezért nem írtak be ütemvonalakat. Egy verssor egy ritmikai egységet képvisel. Véleményünk szerint a 2+4/4-es osztás ebben az esetben is egy elfogadható kompromisszumot nyújtana.

Láttál-e valaha

Baranya, Püspökbogát

Lát - tál - e va-la - ha, Csip - ke bo-kor ró - zsa,t,
Csip - ke bo-kor ró - zsa,t, Két szá ma-jo-ran - nát?

A Magyar Népzene Tarában található egy fejezethez tartozó dallamokhoz társíthatnánk még két Tardoskedden gyűjtött dalt: *Vége a farsangnak* és *Régen volt, soká lesz* kezdetűt.

IV. csoport

Hervadj rózsá, hervadj

A következő dallamcsaládnak – az előbb ismertetettekhez hasonlatosan – szintén hatszótagos verssorai vannak, egyenletes negyedekben. Ebben a ritmikában valóban logikus lenne a soronként három 2/4-es ütembeosztás 3x2 negyeddal.

Hervadj rózsá, hervadj

Komárom, Nagymegyer

Her - vadj ró - zsa, her - vadj, Mert az e - nyém, nem vagy!
Ha az e - nyém vol - nál, Kü - lön - bet nyí - la - nál!

Azonban felkeltheti az érdeklődést, hogy a csoport java részénél azonos gondolati ritmussal épül föl a kezdősor. Egy kezdő motívum után röviden visszaautal az alap gondolatmag. Figyeljük meg:

- *Hervadj rózsá, hervadj*
- *Dudás vagy te, dudás*
- *Vágtam nádat, vágtam*
- *Nem vagy legény, nem vagy*
- *Éva szívem, Éva*

A nyitó motívum négy negyed értékű, a visszatérés kétnegyednyi. Ebből a megközelítésből nem ennyire egyértelmű a tripodikus beosztás. Csakhogy most fordított összetett ütem felel meg a belső versritmusnak. Az eddigi 2+4/4-es metrum helyett 4+2/4-et érzünk kényelmes tagolásnak.

Hervadj rózsá, hervadj

Komárom, Nagymegyér

Her - vadj ró - zsa, her - vadj, Mert az e - nyém nem vagy!

Ha az e - nyém vol - nál, Kü - lön - bet nyí - la - nál!

A 4+2-es belső lüktetésű verssoroknál nem minden esetben visszaautaló kezdősort találunk. Ám ezeknél is érezhető ez a sormetszet.

- Alistáli/ tóba
- Bú érte a/ kutyát
- Sütött ángyom/ rétest

A dalok nagy része egyenletes negyedek mozgású, kisebb részénél két negyed után egy nyújtott ritmus következik, tá-tá tái-ti, tá-tá. Mint a közismert Éva szívem, Éva kezdetű dalunkban.

Éva szívem, Éva

Somogy, Kákics

É - va szí - vem, É - va Most é - rik a szil - va,

Te - rit - ve az al - ja, Föl - szed - jük haj - nal - ra!

2+4 / 4-es ütemezéssel a zenei és a szöveg tartalom is természetesebb keretbe kerül.

Éva szívem, Éva

Kákos, Somogy

É - va szí - vem É - va Most é - rik a szil - va
Te - rít - ve az al - ja Föl - szed - jük haj - nal - ra

Ezen csoport tagjai vagy dudanóták, vagy leánykörtánchoz énekelt karikázók.

V. csoport

Kiskertembe uborka

Csik, Csikverebes

Kis - ker - tem - be, u - bor - ka, Re - á - ka - pott a ró - ka.
Várj meg ró - ka meg - les - lek, Ko - má - rom - ba vi - tet - lek!

Kiskertembe uborka

Ritmikai kalandozásunk végére egy kis számú, nem egészen homogén csoportot hagytunk.

A csoport fő jellemzője, hogy mind a négy sorában négy negyed és a végén szinkópa szerepel. Alapformában a sorok hétszótagosak, de ritmusbővüléssel, ritmusaprózással ez változhat, gyarapodhat.

A dallamok 2/4-ben is lejegyezhetők, viszont a csoport élére rendezett *Kiskertemben uborka* kezdetű dal három sorában is formahibát mutat a 2/4-es metrum.

Kisker /tembe uborka

Reá /kapott a róka

Megállj róka megleslek

Komá /romba vitetlek

Ennél a dallamcsaládnál is alkalmasabbnak látjuk a 4+2/4-es ritmizálást.

Kiskertembe uborka

Csík, Csíkverebes

Kis - ker - tem - be, u - bor - ka, Re - á - ka - pott a ró - ka.
Várj meg ró - ka meg - les - lek, Ko - má - rom - ba vi - tet - lek!

Hasonló lüktetést találunk a *Száraz köszvény, hol vagy most* (Cserépfalu) és a *Karton dunna, de hajlik* (Tardoskedd) kezdetű dudanótáinkban.

Minden bizonnyal ezzel a kis tanulmánnyal nem tekintettük át az összes hasonló, lappangóan összetett ütemű népdalunkat. Mindössze annyi volt a célunk, hogy felhívjuk a figyelmet erre a jelenségre, s munkánkkal újabb kutatásokra serkentsük az ilyen témákra nyitott érdeklődőket.

Forrásjegyzék

Szerdahelyi István: *Verstan mindenkinek*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.

ifj. Csoóri Sándor: *Dudanóták gyűjteménye*, Somogy Megye, Közművelődési Információs Intézet, 1986.

Kodály Zoltán – Vargyas Lajos: *A magyar népzene*, Zeneműkiadó, Budapest 1937.

Olsvai Imre – Könczöl Ferenc: *88 Tolna megyei népdal*, Szekszárd, 1974.

Lukin László – Lukin Lászlóné: *Ének-zene az általános iskola 7. osztálya számára*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.

Magyar Népzene Tára III. szerk. Kiss Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956.

Magyar Népzene Tára VI. szerk. Járdányi Pál és Olsvai Imre, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.

Ludové piesne so skrytou rytmikou

Ferenc Borsi

Medzi maďarskými ľudovými piesňami existujú také, ktoré svojim architektonicky klesajúcim melodickým oblúkom poukazujú na starý štýl a väčšina je zaradená do skupiny gajdošských piesní. Niektoré sú skutočné gajdošské melódie, ostatné sú dievčenské obruče alebo iné lyrické piesne. Ich definujúcou charakteristikou je, že všetky štyri verše a melódie pulzujú podľa rovnakého rytmického vzorca, sú izorytmické.

Transkripcie týchto piesní existujú zvyčajne v 2/4 takte. Bližšie skúmanie melódie a textu však odhalí, že majú zložitejšiu, špecifickú vnútornú pulzáciu, ktorá je výsledkom prirodzeného rozloženia dôrazov v texte, čo vedie ku komplexnej rytmike.

Keď sa dôraz vo verši kladie tam, kde ho maďarská prirodzená rečová artikulácia nevyžaduje (v strede alebo na konci slova), odborná literatúra o klasickej veršovej náuke takýto jav nazýva defekt formy. Literárni vedci zistili, že 30% chýb vo forme v básni je prijateľných a môžu byť dokonca dobré pre rytmus básne. V prípade väčšej odchýlky je však problém už s metrom. Možno bude potrebné preskúmať, či existuje vhodnejší rytmický vzorec, ktorý lepšie odráža agogiku textu.

Doteraz sme našli asi tridsať melódií, u ktorých v transkripciách namiesto 2/4 taktu viac pasujú takty 2+4/4 a 4+2/4. Tieto melódie na základe ich čísla slabiky a rytmického vzorca možno rozdeliť do piatich skupín.

1.skupina

„Amerre én járok”

Nová rytmická forma: 2+4/4

2.skupina

„Tudom én mért jöttél”

Nová rytmická forma 3+3/4

3.skupina

„Láttál-e valaha”

Nová rytmická forma: 2+4/4

4.skupina

„Hervadj, rózsá, hervadj”

Nová rytmická forma: 4+2/4

5.skupina

„Kiskertembe, uborka”

Nová rytmická forma: 4+2/4

A Csallóközben élt megafauna ökológiai hiánya és következményei

Mgr. Bugár György

A Csallóköz egy édeni kert. Természeti adottságainak hála, mindene megvan, amire az élőlényeknek szükségük lenne. Egyrészt, nem egy olyan zónában fekszik, ahol folyamatos földrengések, vulkánkitörések vagy tűzvészek pusztítanak, másrészt temérdek ivóvíz áll a rendelkezésünkre, amit bármikor használhatunk. Minden feltétel megvan ahhoz, hogy az édenkerthez hasonló flórával és faunával rendelkezünk, de ha körbenézünk, valami hiányzik. Ez pedig nem más, mint a megafauna. Régióink hiányt szenved a nagytestű állatokból, s ebben a publikációban erre szeretnék kitérni, hogy mely állatok és miért nincsenek jelen a környezetünkben.

Először azonban fontos tisztáznunk a *megafauna* fogalmát. Egyszerűen fogalmazva egy terület vagy egy időszak nagytestű állatait értjük ez alatt. A bökkenő ott van, hogy mi számít nagytestű élőlénynek. Ahhoz, hogy egy faj beletartozhasson a megafaunába, azt annak tömege dönti el. Kétféle tömeghatárt különböztetünk meg:

I. Az első 400-500 kg-tól húzza meg a határt, hogy az ezt elérő vagy meghaladó fajok a csoport tagjai.

II. A második 50 kg-ot elérő vagy azt meghaladó fajokat sorol ide.

Ezen munkában a második, elfogadottabb csoportosítást használjuk, mivel ennek hála, könnyebb, de átfogóbb képet tudunk adni a témáról. Ezenkívül jellegzetességük, hogy K-stratégisták, azaz:

- a) lassan szaporodnak (egyszerre egy vagy két utódot hoznak a világra),
- b) kevés a természetes ellenségük,
- c) populációjuk viszonylag stabil,
- d) a környezet megváltozásához kevésbé tudnak alkalmazkodni.

Munkámban nem időrendi, hanem faj szerinti sorrendet fogunk követni, a legnagyobbaktól haladva a kisebbekig. Erre azért van szükség, hogy bemutassam, hogy egy adott nagytestű állat hiánya, milyen problémákhoz vezet a kisebb ökológiai szinteken.

Természeti adottságok

Mielőtt ismertetésre kerülnének az itt élt állatok, érdemes szót ejteni a régió földrajzáról is. Csallóköz a Kisalföld része, s egyben Európa legnagyobb folyóközi szigete, továbbá a közép-európai térség legnagyobb minőségi vízkészletével rendelkező területe. Földrajzi fekvését tekintve a Kárpát-medence északnyugati felén a Duna két oldala között terül el. Pontosan Pozsony Farkastoroknak nevezett erdőségénél kezdődik, ott, ahol a Duna kilép a hegyek közül a híres Dévényi-kapunál és eléri a síkságot. Ezen a helyen a Duna kettéágazik s kezdetben az északi ága északkeletre, majd délkeletre fordul s Kis-Duna néven zárja be északról a szigetet, majd Gúta (Kolárovo) városánál egyesül az ág az északról jövő Vág vizével, ezt követően a Vág-Duna elnevezéssel folyik tovább egészen Komáromig. Itt egyesül a nyugati irányból jövő Nagy-Dunával, ami délről zárja be Csallóközt s választja el a Szigetköztől, mely adottságaiban egyenértékű szigetünkkel. A hosszúkás, kissé uborka formájú sziget mintegy 1885 km² területi kiterjedéssel bír. Tengerszint feletti magassága Pozsonynál 134 méter, a régió szívében Dunaszerdahelyen 118 méter, s a keleti pontján Komáromban 108 méter¹.

Vízrajzában három meghatározó folyó van (Duna, Vág, Kis-Duna), de rajtuk kívül Csallóköz természetes folyói közé tartozik a Tőkési-ág és a Csiliz patak. Természetes folyóin kívül a vízrajz fontos elemeit képezik a mesterséges csatornák, amelyek fontos biofolyosóként funkcionálnak². A sziget természetes tavai a folyók mentén kialakult holtágak elzáródásával, illetve gátszakadásokat követően jöttek létre. A két legnagyobb tó is ilyen:

A Lion-tó 1899-ben a Duna főága mentén jött létre gátszakadás következtében Csicsó (Čičov) község határában. A tóban az élet rendkívül gazdag, sok őshonos halfaj él benne. A Holt-Vág, ahogy a nevéből is következik a Vág folyó egyik holt ága, Komárom város északi részében található.

A táj fontos elemeit képezik a mesterséges, emberi tevékenységek által létrehozott tavak, melyek többsége kavics és homokbányászat során keletkezett. A legnagyobb mesterséges vízfelület a Körtvélyesi-víztározó, ami a bősi vízierőmű építése során létrejött mesterséges tó, ahonnan a víz egy részét a dunacsúni gáton át a régi mederbe engedik, a másik részét pedig a vízierőmű felvízcsatornájába irányítják a vízierőműhöz és a zsilipkamrákhoz. Megépítése sajnos hatalmas természeti károk-

¹ ANONIMUS 1, 2006. Tőkési-ág Kistérség. ISBN 80-969315-8-X 3. a

² ANONIMUS 2, 2007. Csallóköz- egy sziget Európa szívében... Kiadja: Združenie vidieckeho cestovného ruchu Žitného ostrova

kal járt, hiszen a csodás ártéri erdők és a Duna gazdag ágrendszere veszett oda, mely rengeteg madárfajnak volt téli telelőpontja.

A jelenkori vízrajz említése mellett muszáj szót ejtenünk a térség geológiájáról is. Csallóköz helyén édesvízi tenger volt, az úgynevezett Aquitániai korban (23-20 millió év), melyet Pannon-tengernek nevezünk. A Duna akkoriban rövidebb volt, a torkolata valahol Pozsonynál vagy Bécsnél lehetett. A folyók és patakok nagymennyiségű hordalékot (iszapot, kavicsot, üledéket) hoznak magukkal, s a sebességük megszűnésével ezt lerakják, ezáltal deltát képeznek. Ilyen deltából alakult ki az a törmelékkúp, amiből Csallóköz és Szigetköz is létrejött (Navratil, 2012).

A sziget felszínét negyedkori *alluvális* rétegek alkotják. Ezt a visszahúzódó Pannon-tenger hozta létre az egész régióban. Nálunk azonban kevés helyen található meg, mivel később a Duna rárakta a hordalékát, s ezzel a szigetet is feltöltötte. A volt tengermedence alját vidékünkön öreg földnek nevezik. A hordalékkal feltöltött síkságon az árvizek által kialakuló víztömeg lefolyása nem volt biztosítva, így a víznek új utakat kellett keresnie. Így alakult ki régióinkban a Duna nagy mennyiségű mellékága. Az újabb feltöltődések következtében egyfolytában változtatták a medrüket. A hordalékkal feltöltött síkságon a folyás sebessége lelassult, s a folyók, patakok itt rakták le a magukkal hozott üledékanyagot. Ez a folyamat hozta létre a Felső-Csallóközben néha a felszínig érő homokos, kavicsos területeket. Az Alsó-Csallóközben pedig egy márgás (agyagos-karbonát kőzet) alakult ki. A sziget szívében dunaszerdahelyi járás környékén tőzeges, vizenyős, eliszaposodott medrek mellett, a mezőgazdasági termelésre igen alkalmas, jó minőségű hordalékot találunk³.

A pleisztocéni megafauna

Nyugodt szívvel mondhatjuk, hogy valami hiányzik a mai világból. Valami vagy valamik, amiknek nem kellett volna eltűnnie. Ezek pedig nem mások, mint azon őszállatok, amelyekkel az ember hosszú ideig együtt élt, de mára sikeresen kiirtott, nem is egyet közülük.

A legismertebb emlősőszállat nem más, mint a gyapjas mamut (*Mammuthus primigenius*), ami 12 000 éve halhatott ki Európából, viszont a mamutpopuláció egyszer már korábban kihalt, mely helyét Szibériából érkező új populációk vették át.

³ Liszka, J. 2005. Két Duna keríti..., Kalligram Könyvkiadó Kft., Pozsony, ISBN 80 7149-741-X

Ahogy Európa jelentős részén, így hazánk megafaunája is éghajlati változásoktól függött, s eszerint változott. Magyarországról és a Csallóköz területéről is (Ekecs, Alistál) kerültek elő mamutleletek, de nem kizárható, hogy erdei őselefántok (*Paleoloxodonta antiquus*) is élhettek a területen, s a két faj az éghajlat melegedésével, vagy lehűlésével váltotta egymást. Az őselefántok leletei Győr-Moson-Sopron megyéből kerültek elő, így még a leletek hiányából is feltételezhetjük, hogy régiókban is jól érezték magukat. Az elefántfélék kiváló úszók, így a Duna nem jelenthetett számukra akadályt.

Az őselefántok és a gyapjas mamutok mellett, még egy ormányos leleteit is megtalálták Csallóközben. Ez az állat nem más, mint a sztyeppei mamut (*Mammuthus trogontherii*)⁴. Ezt a fajt Nagymenyeren (Velký Meder) és Ekecsen (Okoč) tárták fel egy kavicsgödör kiásása közben 20 méter mélyről. A lelet egy őrlőfog, más darabok nem kerültek elő. Sajnos nem sikerült olyan megfelelő kőzeteket találni, ami alapján meghatározható a faj kora. Ennek tudatában elég nagy a szórás, mert ez a faj a közép pleisztocénben (700 000–250 000 éve) élt Európában.

Az ormányosok után a legnagyobb testű élőlények a környéken az őstulok (*Bos primigenius*)⁵ voltak. Koponyáik láthatóak a Csallóközi Múzeum tárlatában. Leginkább Pozsony és Komárom környékéről kerültek elő, de Alistálon (Dolný Štál) is találtak leleteket. Ezen patások az itt élő emberek egyik fő táplálékforrásának számítottak. A leleteken levadászás nyomai láthatóak. Az utolsó példányok az időszámításunk szerint 17. században pusztultak ki a Kárpát-medencéből, sajnos nincs dokumentálva, hogy ezen faj a Csallóközből mikor veszett ki, de feltételezhető, hogy a középkorban még jelen lehetett a térségben, ahogy a Magyar Királyság teljes területén is.

A térségben éltek bölények (*Bison bonasus*) és vízi bivaly (*Bubalus bubalis*), bár utóbbit az avarok telepítették be, mégis jól megélt az itteni környezetben.

Ami a lovakat illeti, állítható, az utóbbi pár millió évben lóvakalkád volt a világon és ebből Európa sem maradt ki. 0,7 millió éve az a vadló (*Equus ferus mosbachensis*) vagy vannak olyan publikációk, ahol *Equus mosbachensis*ként hivatkozott ló kiszorította a többi fajt és leegyszerűsítette a dolgokat paleontológiai szempontból. Lovak tekintetében a rengeteg ismert fosszilis faj miatt nehéz kiigazodni. Nehéz meghatározni, hogy a Komáromban és Pozsony környéként talált leletek pontosan melyik fajhoz is tartozhatnak. Érdeemes szót ejteni a subgenus vagyis algenusz fajokról.

⁴ Peter Holec: *Mammuthus trogontherii* (POHLIG, 1885) (Proboscidea, Mammalia) v ri-ečných pieskoch a štrkoch pri obci Okoč na juhozápadnom Slovensku

⁵ Prothero, D.: *The Princeton Field Guide to Prehistoric Mammals*. Princeton 2016.

Technikailag a genuszon belül nem csupán fajokat határoznak meg, hanem algenuszt, és ez a lóféléknél jelen van, hogy algenuszokra van osztva az *Equidae* család. Ellenben sok felső pleisztocéni anyagban csak *Equus sp.*-t szokás jelölni. Nem kizárt, hogy voltak endemikus fajok, melyek jelenleg még nem ismertek.

Régiókban nagytetű növényevőként a párosujjú patásoknak voltak és napjainkban is élnek itt képviselőik. Az európai őz (*Capreolus capreolus*) természetes ragadozó hiányában elszaporodott. A vadászok, s a délről megjelenő új ragadozó faj, az aranyakál (*Canis aureus*) tartja kordában a létszámukat. Az Alsó-Csallóköz őz-állománya az ország élvonalában helyezkedik el. Statisztikai adatok alapján sokáig a második legjobb állomány volt. Történelmi szempontból, az érmes trófeák (arany, ezüst, bronz) vonatkozásában csak a lévai járás előzi meg a komáromi járást. Ott 1945 óta 900 és 1000 közé tehető az elejtett érmes őzbakok száma. Nálunk ez a szám 840 körül mozog. A Komárom járásból őzpopuláció meghatározott törzsalomány 2469 egyed, az idén március 31-ig lejelentett becsült állomány mintegy 3436 egyedre tehető. Az európai őz eredetileg erdei életmódot folytatott, a 60-as, 70-es években kialakult az úgynevezett mezei őz ökotípus. A nagytáblás mezőgazdaságban az őz megtalálta a maga számítását, mivel ez végtelen táplálékforrást biztosít, és el is tud rejtőzni. Persze, vannak negatív hatásai is, bizonyos termények esetében, ilyen például a repce. Az őz repcemérgezésével szakértői szinten is foglalkoznak.

A dämvad (*Dama dama*) betelepített fajként jelenik meg sokak számára, azonban visszatelepített fajként kell rá gondolnunk. Az utolsó eljegesedés során e faj jelen volt a térségben, azonban a túlvadászat miatt kipusztult a régióból.

A *Praemegaceros* (kihalt szarvasfaj) jelen volt Európa számos részén, de idővel kiszorult. Azonban régiókban egyelőre még nem találták meg a leleteit, de feltételezhető, hogy ezen a tájegységen is előfordult.

Amiről viszont biztosan tudunk, az nem más, mint az óriásszarvas (*Megaloceros giganteus*). Ez az állat a Würm-glaciális idején Írországtól Kínáig elterjedt és jelen volt a Csallóközben is. Az állat marmagassága két méter volt, agancsának terpesztése elérte akár a négy métert is, és mintegy 400 000 éve jelent meg Euráziában. Ennek az állatnak a legközelebbi, ma is élő rokona a dämvad⁶.

A rőt vadat a dunai ligeterdőkben főképpen a szarvas (*Cervus elaphus*) képviseli. Ez utóbbi úgy tekinthető, mint a gímszarvas egyik ökotípusa, *dunai szarvas* néven.

⁶ Made, J. van der (2015). "The latest Early Pleistocene giant deer *Megaloceros novocarthaginensis* n. sp. and the fallow deer "*Dama* cf. *vallonnetensis*" from Cueva Victoria (Murcia, Spain)". *Mastia*. 11–13: 269–323. S2CID 44675184.

A gímszarvasnak is több alfajáról van szó fosszilis feljegyzésekben, mint a *Cervus elaphus spelaeus* vagy *C. e. angulatus*. A különböző anyagok nem konzisztensek, mivel a *Cervus acoronatus* van ahogy így önálló fajként szerepel, megint máshol mint *Cervus elaphus acoronatus*, vagyis gímszarvas alfajaként. *Alces/Cervalces latifrons*ot megtalálták hazánkban is, de ez nem halt ki, hanem ma is ismert jávorszarvassá fejlődött úgy 200-100 ezer éve.

A növényevők utolsójaként még meg kell említenünk a mai napig itt élő fajt, a vaddisznót (*Sus scrofa*). A Duna-part övezetében elég szép számban fordul elő.

Az óriáshód (*Trogontherium cuvieri*) Európában minimum a közép pleisztocénben jelen volt. A *T. boisvilletti*-t van mikor külön fajként kezelik, de leginkább *T. cuvieri* alá sorolják. A *T. minus* egy időben együtt élt a *T. cuvieri*-vel az alsó pleisztocén idején. Illetve e régebbi faj esetén is felmerül, hogy két fajról van szó, így a másik a *T. minutus*. A két elfogadott faj leletei előkerültek hazánkából.

A hód (*Castor fiber*) őshonos volt nálunk, de a nutria (*Myocastor coypus*) vagyis a mocsári hód Dél-Amerikából került hozzánk. Ma már nyilvánvaló, hogy túlszaporodásuk rengeteg kárt okoz a természetben. A vízparti fákat és a part menti aljnövényzetet lassacskán tönkre teszik. Viszont odafigyelve a populációikra hasznosak is lehetnek. Vízet tartanak vissza, minek hála a növényzet bujább, a talajvíz mennyisége és magassága megnő, mely távolabb is kifejti a hatását, csökkenti a környezet hőmérsékletét, a kis tavakban nagyobb vízi állatállomány élhet, mivel több velük táplálkozó ragadozót tud ellátni. Kételtűek számára tökéletes peterakó helyek, a több béka pedig több kártevő rovar fogyaszt.

Néhány évtizeddel ezelőtt a hód majdnem kipusztult a Csallóközből. 1988 szeptemberében a Hét című hetilap azt írta, hogy az utolsó hódot a Csallóközben 1858-ban ejtették el. A hód a 20. századra szinte teljesen eltűnt, csak a hetvenes években sikerült visszatelepíteni őket.

A régi időkben a hód egyenesen főúri eledelnek számított. Főként a bőjt ideje alatt fogyasztották, egyházi zsinat ajánlotta hal gyanánt a híveknek.

A legnagyobb növényevők közül pár még a mai napig is él a régióban, azonban a ragadozókra ez egyáltalán nem igaz. A barlangi oroszlán (*Panthera spelaea*)⁷ jelen volt a térségben, csúcsragadozó szerepét töltötte be. Mind a lehűlésekkor, mind a felmelegedésekkor jól érezte magát nálunk. Barlangrajzok alapján nem volt sörénye. Az állat maga nagyobb volt az oroszlánnál (*Panthera leo*)⁸, aki szintén előfor-

⁷ Velkej Fatre. Zborník SNM v Martine, Kmetianum X., Martin, 226–231.

⁸ Bendík, A. 2007a. Ako pracovať s paleontologickými nálezmi v jaskyniach. Spravodaj SSS, 4,62–64.

dult ekkoriban a Kárpát-medencében. A déli féltekén élő nagymacskák közül ekkoriban több is élt Európában⁹, de a vadászat és a zsákmányállatok eltűnése miatt ők is kipusztultak vagy elvándoroltak délebbre. Rengeteg nagymacska élt Európában, azonban velük leletek hiányában nem foglalkozunk, ám feltételezhetjük, hogy élhettek a Csallóköz területén.

A medvefélék közül sajnos nem találtak fossziliákat. A barlangi medve (*Ursus spelaeus*) élt Szlovákia területén, de a Csallóköz nem volt számára ideális élőhely. Magyarországon a Suba-lyuk környékén rengeteg *Ursus ingressus*¹⁰ leletet találtak, ami szinten a barlangi medvék egyik faja. Ez a faj egész Európában elterjedt volt, de nem élt tartósan régióinkban¹¹.

A kutyafélék családjába tartozó szürke farkas (*Canis lupus*) élt a térségben, és a mai napig is élne, de a vadászat miatt mára kihalt.

Az aranysakálról (*Canis aureus*) nem találtunk európai fosszilis feljegyzést. A helyzet, hogy pleisztocén végén és holocén elején települhetett be Európába és elsődlegesen a melegebb klíma lehet az oka, nem az ökológiai „üresedés”.

Feltűnhet, hogy a madarokról eddig még nem esett szó. Ennek oka, hogy a szárnyasok nagy szerepet töltenek be az ún. *ökológiai fülkében (niche)*, akár csak tápanyagforrásként, akár ragadozóként, de a növényeknek is hatalmas segítséget nyújtanak magjaik terjesztésében vagy kártevőik irtásában. Azonban a madarak kistermetük miatt nem igazán sorolhatók a megafauna tagjai közé. Sok esetben a már fent felsorolt állatok munkájának haszonélvezői voltak, mivel a hódok által kialakított gázlok remek fészkelőhelyeket biztosítottak a számukra. Viszont meg kell említenünk az itt élő, de veszélyeztetett túzokot (*Otis tarda*). Élőhelye a füves puszta, a nagyobb gabonátáblák, de óvatos, rejtőzködő életmódja (és a jelentősen lecsökkenett egyedszám) miatt nagyon ritkán látható. A világ egyik legnehezebb repülő madara. Jelenleg Nagymegyer (Velký Meder) mellett ismerünk nagyobb populációt, de idén (2024) Csölle (Rovinka) községnél is megfigyeltek egy nagy telelőcsoportot.

⁹ Wilson, R. C. L., Drury, S. A. a Chapman, J. L. (2000): The Great Ice Age. Climate Change and Life. Routledge and Open university, London, 268.

¹⁰ Willis, K. J., Rudner, E. and Sümegei, P. (2000): The full-glacial forests of central and southeastern Europe. Quaternary Research 53, 203–213.

¹¹ Bernd Brunner (2007). Bears: A Brief History. Yale University Press. p. 41. ISBN 978-0-300-12299-2.

A nagytestű állatok hiányának következményei

A jégkori megafauna kihalását klasszikusan (és hibásan) 10 000 évre datálják, viszont a kihalást legalább 50 000 évvel ezelőttől kell számolni, de a kihalás kezdetét 129 000 évig is vissza lehetne datálni. Kr. u. 1000-ig csak 11 egy tonnát elérő vagy a feletti szárazföldi faj maradt meg az 57 fajból. Nincs más kihalási esemény, ahol a megafauna tagok ekkora vesztesége mellett a kisebb fajok ne szenvedtek volna el legalább hasonló kihalást. A megafaunák az elmúlt 50 000 évben történt kihalásai jó pár esetben földtörténetileg azonnal megtörténtek, ahogy a *Homo sapiens* jelent azon a területen. Helyreállítás címszóval pedig a Kr. u. 1500 körüli állapotokra összpontosítanak, melyek az erőteljes haldoklás pillanatképei, ami antropogén hatások előtti, természetes állapotnak nevezhető.¹²

A kis növényevők diverzitása függ a nagyoktól. A nagy növényevők kevésbé válogatósak, számos növényt elfogyasztanak, amit a kisebbek nem. Legjobb példa az afrikai elefánt hiányában fellépő bozotosodás, mely következtében a kisebb növényevők is eltűnnek.

Hasonló a helyzet nálunk is. Jelen időszakban az egyenes agyarú ormányosok dominálnának, s velük a hozzájuk tartozó fajok. Az elefántok mindig is dominánsak voltak az élőhelyükön, s ezt főként a környezetre gyakorolt hatásuk miatt érték el. Csallóköz mai szemmel nézve mind faunában, mind flórában elszegényedett. Az emberi behatás miatt a hajdani élőhelyek megszűntek. Erre a legjobb példa a bősi vízierőmű, melyet konkrétan ráépítettek az egyik legnagyobb vízimadár fészkelőhelyre. A növénytársulások legtöbbször is mesterséges. Régen az elefántfélék tisztásokat hoztak létre, ami rengeteg virágos növénynek és kisebb állatnak szolgált otthonául. Továbbá nagy szerepük volt a talaj tömörítésében, s egyben trágyázásában is. Sok mai növényünk alkalmazkodott ezekhez az állatokhoz, magjaik a gyomorban nem emésztődnek meg, hanem hordozóeszközként használva az állatot a trágyával együtt, újabb területre kerülnek s ott új példányaik növekednek. A megafauna hiányában sok *koprofág* (ürüléket elfogyasztó faj) is kihalt.

Amellett, hogy ezek a nagy emlősfajok elvesznek, eltűnésük mélyreható következményekkel jár az európai ökoszisztémákra és általában a biológiai sokféleségre nézve. Mivel Csallóköz ökológiailag egy nagy térség része, ezért nem beszélhetünk és korlátozódhatunk erre a kis régióra, nagyobb térségekben kell gondolkodnunk.

¹² Johnson C (2009-11-20). "Megafaunal Decline and Fall". Science. 326 (5956): 1072–1073. Bibcode:2009Sci... 326.1072J. doi:10.1126/science.1182770. PMID 19965418. S2CID 206523763

Minél kisebb egy terület, annál nagyobb a rá leselkedő veszély. Ha csak önmagában próbálnánk megőrizni hazánk természeti kincseit, s nem foglalkoznánk más területekkel, annak ugyanolyan káros hatásai lennének, mint a mostani életvitelünknek.

A megafauna számos mechanizmuson keresztül nagy jelentőséggel bír az ökoszisztémák működésében. A nagyméretű növényevők táplálkozása, fizikai behatása, tápanyagok szétszórása révén alakítják a növényzet szerkezetét és a fizikai környezetet. Ezeket a hatásokat befolyásolják a nagyragadozókkal való kölcsönhatások. Ezenkívül a megafauna élő példányai, tetemei és trágyája számos speciális biotikus mikroélelőhelyet biztosít más fajok számára. A nagy emlősök nagy mobilitása magas biotikus kapcsolódást eredményez számos növény-, gomba- és gerinctelen faj elterjedése révén, ami befolyásolja kolonizációjukat, elterjedésüket és fennmaradásukat a tájakon belül és azok között – ezáltal segíti a fajokat az éghajlati és egyéb változásokhoz való alkalmazkodásban.

Általánosságban elmondható, hogy a megafaunának előmozdítják az általános biodiverzitást helyi szinten, a növényzet és a talaj heterogenitásának elősegítésével, a biotikus mikroélelőhelyek sokféleségének biztosítása révén, melyek mindegyike jól bevált biológiai sokféleség elősegítő tényezők. Ezek a hatások várhatóan fokozzák a biológiai sokféleséget minden ökoszisztémában, a jövőbeli „újszerű” ökoszisztémákban is.

A sokszínű és funkcionális megafaunával rendelkező ökoszisztémák a biológiai sokféleség megőrzésében és helyreállításában betöltött fontosságukon túlmenően „természetalapú megoldásokat” kínálhatnak az éghajlatváltozás mérséklése és az ahhoz való alkalmazkodás terén – ideértve a szén-dioxid tárolást, az árvízkezelést és az erdőtüzek elleni védekezést is. Az idei év nagyon is jól mutatja mennyire gyorsan melegszik az éghajlatunk, s érezzük ezt a mindennapi életünkben is. Az éghajlatváltozáson kívül egyéb járulékos előnyökkel is jár a nagytestű állatok ittléte, mint például az invazív fajok elleni védekezés, a talaj állapotának egészsége, a *zoonózis* (állatról emberre átszálló) betegségek megelőzése, és az ökoturizmus gazdag lehetőségei. Sajnos a megafauna hiányát itt-ott próbálják mesterségesen mérsékelni, azonban ezek költségesek, s régióinkban nem is találunk rá példákat.

A jó hír az, hogy lehetségesnek látszik jelentős mértékben helyrehozni a károkat. A megafauna ilyen helyreállítása fajtól függően a tartomány és az egyedszám természetes bővülésének lehetővé tételével valósítható meg: aktív újratelepítéssel, vagy a kihalt fajok helyettesítőinek bevezetésével. Erről már jó ideje folynak tárgyalások és törvényalkotások az Európai parlamentben.

Nem minden egyes faj lesz egyformán nélkülözhetetlen az ökoszisztéma és a biodiverzitás helyreállításához, de a megafauna funkcionális sokféleségének és bőségének maximalizálása nyilvánvalóan kulcsfontosságú. A fent vázolt megafaunához kapcsolódó folyamatok helyreállítása nem csupán elméleti alapon várható, hanem

Európa-szerte egyre több valós tájon végzett empirikus tanulmány is alátámasztja ezt a várakozást, dokumentálva a megafauna hatásait többek között a növényzet szerkezetére, növény- és állatvilágára, a rovarok sokféleségére. Például egy közel-múltbeli tanulmány megállapította, hogy az európai bölények és szarvasmarhák elhagyott gyepterületekre történő áttelepítése a Cseh Köztársaságban hét év után jelentősen befolyásolta az ökoszisztémát, növelve annak fajgazdagságát és funkcionális diverzitását, virágzó növények és a vörös listán szereplő taxonok újramegjelenségével.

Problémák a helyreállítással kapcsolatban

A nemzetközi jog alapján a jelenlegi európai természetvédelmi intézkedések elégtelenek, a helyreállítás a jog alapján kiterjed a jégkori két ormányos megafaunára. A joggal kapcsolatos probléma onnan ered, hogy honnan szerzünk Európába betelepíthető egyenes agyaráú elefántot és gyapjas mamutot.

A megafaunák helyreállítása több okból is kulcsfontosságú. Legyen az a klímaváltozás hatásainak mérséklése, a növényzet karbantartása, a talaj egészségének fenntartása. A mai európai életközösségek (s ebbe sajnos a Csallóköz is beletartozik) szétcsonkoltak, technikailag haldokolnak, így az invazív fajok könnyen telepednek meg. Valóban a megafauna hatásait ember is képes pótolni, jelentősen drágábban, mintha a természet úgy működne, ahogy kellene neki.

A következő probléma a *shifting baseline syndrome*¹³ vagy magyarul eltolódó alapvonal szindróma/változó kiindulási érték szindróma az embereknél. Minden generáció azt veszi alapul, amiben felnőtt, elfeledve, hogy a felmenői mit változtattak/rontottak el. Ez pedig folyamatosan halmozódik generációról generációra.

Szintén egy következő gond a jog és törvényalkotás, melyek problémát okoznak, gátolhatják az európai megafaunák helyreállítását. A különböző fajokkal ráadásul szintén vannak gondok. Négy kategóriát sorolhatunk fel, melyek alapján szemléltethetők a problémák:

1. Bizonyos fajok Európában belül fennmaradtak. A szürke farkas és jávorszarvas önerőből újra el tud terjedni, viszont a bölények terjedésére erősen rá kell segíteni. Bölények esetén az autópályák, kiterjedt sűrűn lakott területek és mezőgazdasági

¹³ Arie Trouwborst, Jens, Christian Svenning: Megafauna restoration as a legal obligation: International biodiversity law and the rehabilitation of large mammals in Europe, 2022.

területek gátat jelenthetnek. Ebben a két esetben a jogszabályok támogatják az állatokat és azok újbóli térhódítását.

2. Az oroszlánok, elefántok, és még sok más állatfaj teljesen kihaltak a kontinensről, így újra be kell őket telepíteni. A jogszabályok erre adhatnak keretet, de körülményesek. Ezeket az állatokat őshonos státuszba kellene helyezni, mivel jelenleg nem élnek a kontinensen vadon. Megoldás lehet, hogy hivatalosan elfogadja az Unió, hogy antropogén hatás miatt és nem természetes úton haltak ki a kontinensről. A probléma az lehet, hogy ha ez nem változik és marad a természetes kihalás, akkor nem őshonosak ezek az állatok, sőt invazív kategóriába kerülnek, vagyis nem visszatelepíthetők.

3. Fajok melyek nem eredeti formában, de ökológiai szerepkör alapján megtalálhatóak. Ezek a domesztikált állatok. Bizonyos állatok visszavádítási programjai jelenleg is futnak. Legyenek ezek *lovak*, *vízibívalyok*, vagy konkrét példaként a *Heckmarha*. Itt is vannak problémák, mégpedig, ha az adott helyen ezek az állatok törvényileg háziállatok, akkor orvosi ellátást kell biztosítani, etetni, őrizni kell őket, karámot kell biztosítani számukra és az elhullott példányok tetemeit nem lehet kint hagyni, a dögevőkre bízni. Ilyen esetekben a jog gátolja a visszavádítási törekvéseket.

4. Harminc európai faj tartozik a negyedik kategóriába, a teljesen kihaltak csoportjába. Itt a genetikai feltámasztás lehetségesnek tűnik, de újabb jogi kérdéseket vetnek fel. Vagy a jog gáncsolása miatt, vagy mert mégis csak lehetetlenség lenne pár tízezer éve kihalt fajok klónozása, másik módszer a meglévő azonos ökológiai funkciójú fajokkal való pótlás. Ám vannak esetek mikor nincs mai megfelelő, mint a *Megaloceros*, a *Homotherium* és a barlangi medve, bár rokon fajok enyhíthetik a hiányt. Az egyenes agyaráú elefántot az indiai elefánt ökológiailag helyettesítheti. Az IUCN (Természetvédelmi Világszövetség) támogatja az ökológiai helyettesítést, mivel, ha életképes indiai elefánt populáció lenne vadon Európában, akkor az a faj fennmaradási esélyeit növeli, mivel globálisan nagyobb a vadon élő példányok száma. A COP nem zárja ki a nem őshonos fajok betelepítését¹⁴, amennyiben azok nem károsítják az őshonos fajok állományát. Természetesen ez nem úgy működik, hogy szabadon engedjük őket. Megfigyelt területekre kell kis populációkat telepíteni, hogy ha mégis lenne valami probléma (károsak, nem életképesek, vagy együtélési probléma merül fel az emberekkel), az időben kiderüljön.

¹⁴ Willis, K.J., Braun, M., Sümegei, P. and Toth, A. (1997): Does soil development cause vegetation change or vice versa? A temporal perspective from Hungary. *Ecology*, 78, 3, 740-750.

A megafauna helyreállítását a körülményektől függően más jogi eszközök, köztük a Világörökségi Egyezmény, a Ramsari Egyezmény, a vándorló fajokról szóló egyezmény, a Berni egyezmény, a Kárpátok biodiverzitásáról szóló jegyzőkönyv, az Alpesi természeti jegyzőkönyv, az EU élőhelyvédelmi irányelve, az EU kötelezettségei is előírhatják vagy támogathatják. Viszont ezekre nem igazán van példa a Csallóközben. Sajnos fel kell ismernünk, hogy régióinkban jelenleg nincs semmilyen állami érdek a nagytestű állatok visszatelepítésére és a természeti érdekek megőrzésére.

Összegzés

A természet szempontjából kritikus évtizedben vagyunk. Az ENSZ-nél ez az ökoszisztéma-helyreállítás évtizede. A következő az lenne, ha a nagyemlős-populációk helyreállítása nemzetközi és nemzeti szinten is kifejezett célként jelenne meg. A természet széles körű, hatékony helyreállítása nem lehetséges a kormányok elkötelezettsége nélkül, amelyet a természetvédelem kulcsszereplői és legfontosabb finanszírozói is támogatnak¹⁵.

Arról, hogy mely korszak tekinthető az ökoszisztémák természetes állapotának, megoszlanak a vélemények – egyesek az időszámításunk szerinti 1500 körüli állapot javasolják, a radikálisabb kutatók azonban azt látnák szívesen, ha az ökoszisztémákat az utolsó jégkorszak alatti, több mint 12 ezer évvel ezelőtti állapotukba állítanák vissza¹⁶.

A visszavádítás módszerének a biodiverzitás fellendítése mellett hátrányai is lehetnek: egyes történelmi ökoszisztémáknak már egész egyszerűen nem léteznek a természetes feltételei, míg a nagytestű állatok betelepítése nem megfelelő végrehajtás esetén veszélyt jelenthet a területen élő emberekre és haszonállataikra. Ez különösen igaz a ragadozó emlősökre, de miközben sokan félnek a farkasok elterjedésétől, a kutatások azt igazolják, hogy ezek az állatok jelentős hatást gyakorolnak a környezetre a növényevők populációinak szabályozásával, ami segíti a növények és a dögevő állatok gyarapodását. A növényevő állatok visszatelepítése más haszonnal járhat: a magok szétszórása és a tápanyagok újrahasznosítása mellett a legelésük a tüzek megfékezését is elősegítik.

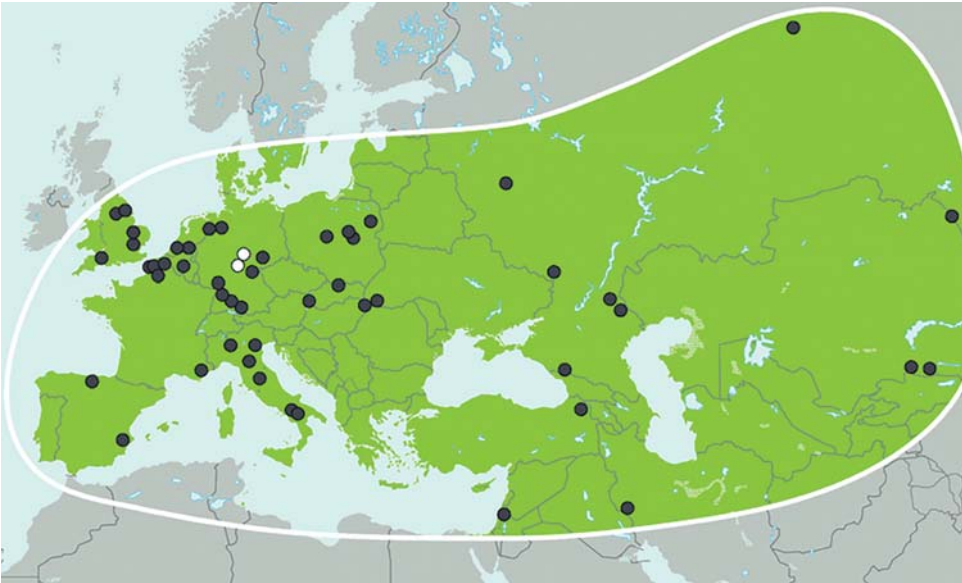
¹⁵ Jared Diamond: Háborúk, járványok, technikák – A társadalmak fátumai; Typotex, Budapest, 2001., 75. old.

¹⁶ Martina Ábelová: Zánik ekosystému pleistocénneho a vznik ekosystému holocénneho, 2008.

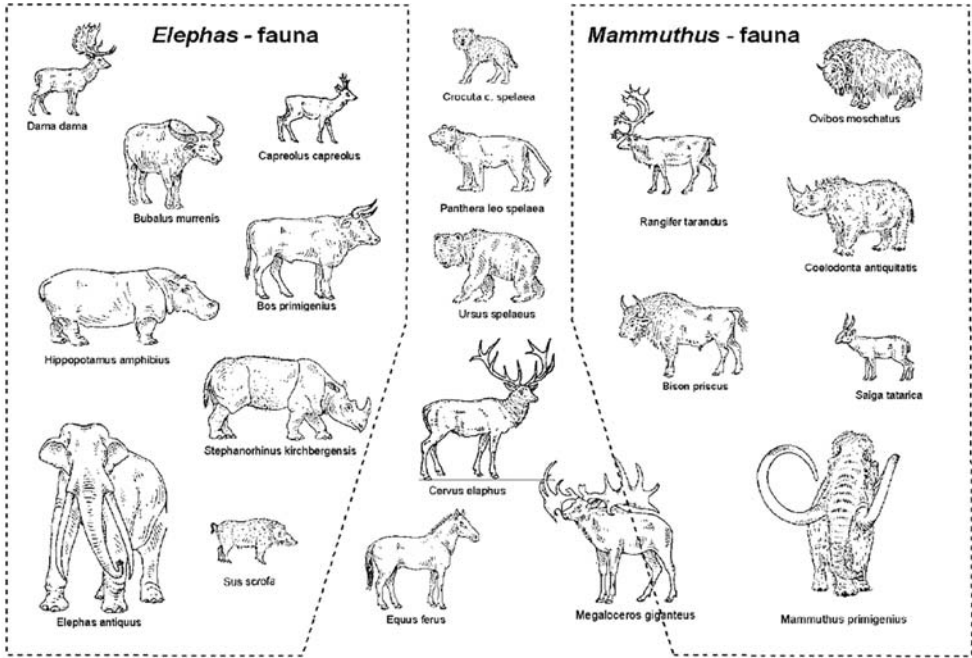
A Csallóközben csak pár állat visszavadtására lenne szükség, hogy környezetünk felgyógyuljon és elkezdjen visszaállni a régi állapotába. Ezen állatok a következők: az európai bölény (*Bison bonasus*), az eurázsiai hód (*Castor fiber*), a farkas (*Canis lupus*), a túzok (*Otis tarda*), illetve a vízibivaly (*Bubalus bubalis*). Ezen állatok kulcsfontosságúak lennének s lehetővé tennék más eltűnőben lévő vagy már a régióból eltűnt faj visszatérését s ezzel növelné hazánk természeti értékét, ökológiai fontosságát és természeti kincseit.

Mellékletek

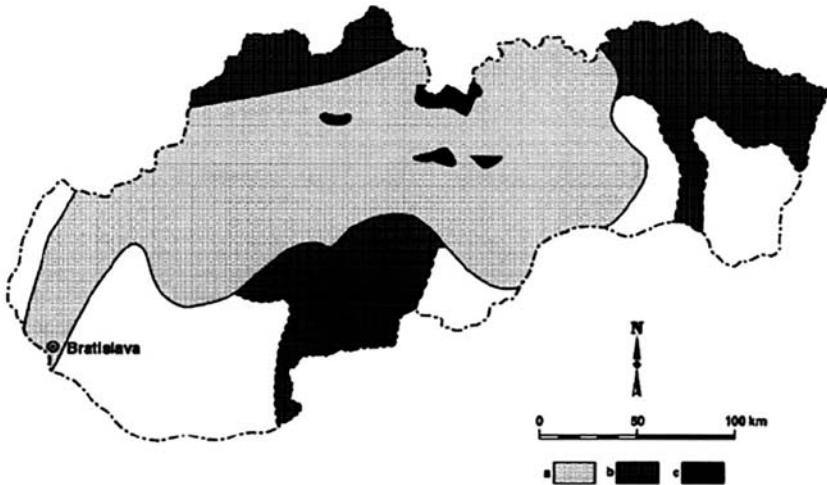
Az egyenes agyaráú elefántok leletei

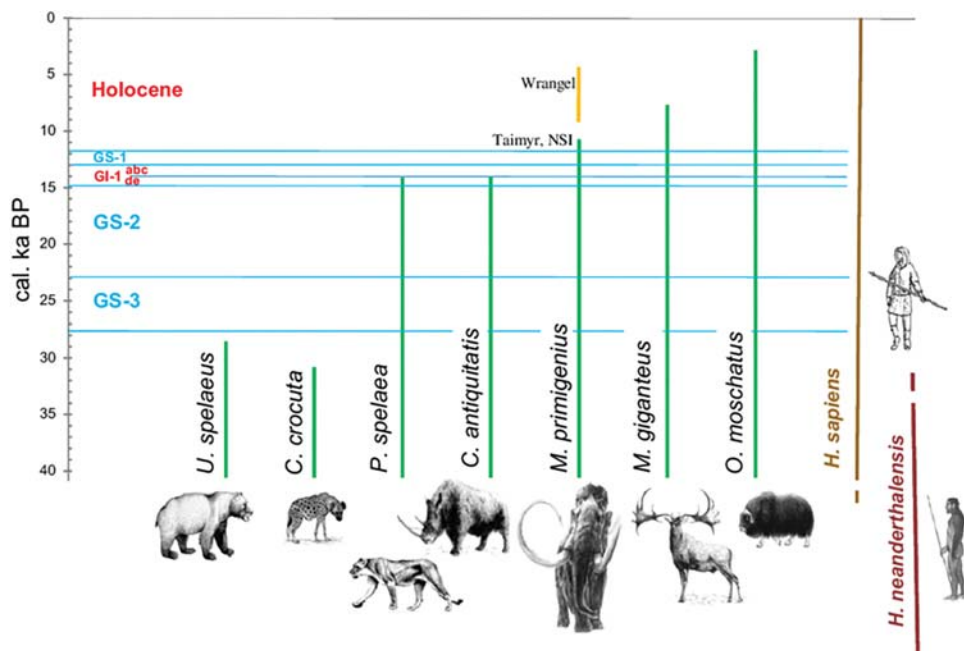
A mamut és az egyenesagyarú elefántokhoz tartozó nagytestű fajok

Az Ursus spelaeus (Barlangi medve) elterjedése

Az állatok kihalásának sorrendje

A testsúly és a fajok eltűnésének egyenes arányossága

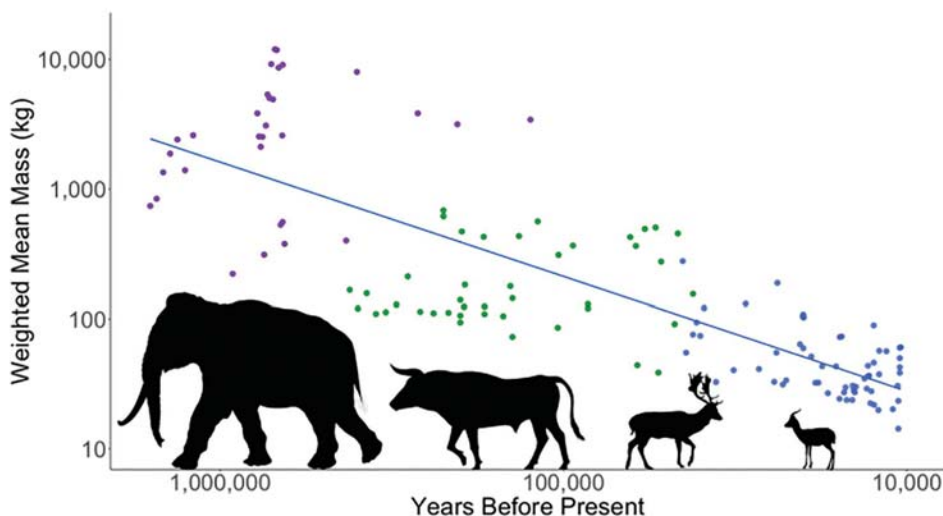
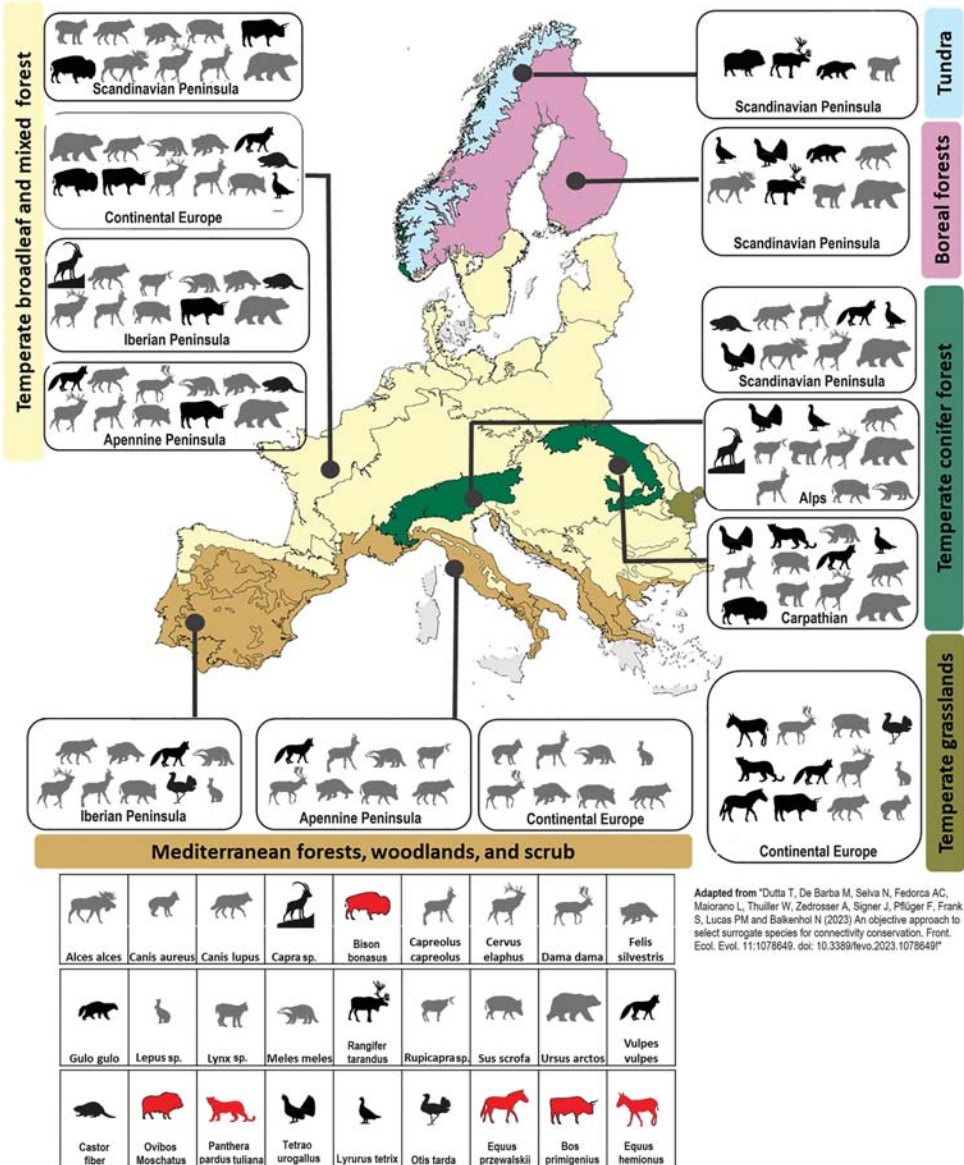

Fig. 2. Linear regression of log₁₀ transformed weighted mean body mass (in kg) per stratigraphic layer as a function of time (log₁₀ years before present). Results for datasets with all taxa, and only mammals are qualitatively the same (Supplementary material). Dots depict individual archaeological assemblages. Colors relate to the hominin lineages occupying the different sites. Human remains were found in a few sites; thus, the association of hominin lineages is in accordance with the archaeological culture and should not be regarded as definitive. Purple: *H. erectus* (sensu lato) of the Lower Paleolithic Acheulean, green: *H. neanderthalensis* and/or Archaic *H. sapiens* of the Middle Paleolithic Mousterian, blue: *H. sapiens* of the Upper and Epi Paleolithic. Silhouettes represent some of the most common animals at sites during corresponding periods. (For interpretation of the references to colour in this figure legend, the reader is referred to the Web version of this article.)

A kihalt és a jelenleg élő fajok európai eloszlása

Felhasznált irodalom

Arie Trouwborst, Jens, Christian Svenning: Megafauna restoration as a legal obligation: International biodiversity law and the rehabilitation of large mammals in Europe, 2022, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/reel.12443> , felhasználva: 08.09.2024

Alapy, Gy. 1994. A csallóközi halászat története. Kalligram Könyvkiadó Kft., Pozsony, ISBN 80-7149-063-6 2.

ANONIMUS 1, 2006. Tőkési-ág Kistérség. ISBN 80-969315-8-X 3. ANONIMUS 2, 2007. Csallóköz- egy sziget Európa szívében... Kiadja: Združenie vidieckeho cestovného ruchu Žitného ostrova

Athanassiou, Athanassios (2022), Vlachos, Evangelos (ed.), "The Fossil Record of Continental Fossil Deer (Mammalia: Artiodactyla: Cervidae) in Greece", Fossil Vertebrates of Greece Vol. 2, Cham: Springer International Publishing, pp. 205–247, doi:10.1007/978-3-030-68442-6_6, ISBN 978-3-030-68441-9, retrieved 2023-11-15

Bendík, A. 2005. Nové osteologické nálezy medveďa jaskynného (*Ursus spelaeus* Ros.-Hein.) vo

Veľkej Fatre. Zborník SNM v Martine, Kmetianum X., Martin, 226–231.

Bendík, A. 2007a. Ako pracovať s paleontologickými nálezmi v jaskyniach. Spravodaj SSS, 4,62–64.

Bendík, A. 2007b. Zachovanie kostier medveďa jaskynného (*Ursus spelaeus* Rosenmüller, 1794) v jaskyni Izabely Textorisovej vo Veľkej Fatre. Slovenský kras, XLV, 219–230.

Bernd Brunner (2007). Bears: A Brief History. Yale University Press. p. 41. ISBN 978-0-300-12299-2.

Duňó-Iglesias, Paulo; Ramírez-Pedraza, Iván; Rivals, Florent; Mirea, Ionuț-Cornel; Faur, Luchiana-Maria; Constantin, Silviu; Robu, Marius (15 February 2024). "Palaeodiet during the pre-dormancy period of MIS 3 Romanian cave bears as inferred from dental microwear analysis". *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*. 636: 111988. doi:10.1016/j.palaeo.2023.111988.

Jared Diamond: Háborúk, járványok, technikák – A társadalmak fátumai; Typotex, Budapest, 2001., 75. old.

Liszka, J. 2005. Két Duna keríti..., Kalligram Könyvkiadó Kft., Pozsony, ISBN 80 7149-741-X

Made, J. van der (2015). "The latest Early Pleistocene giant deer *Megaloceros novocarthaginiensis* n. sp. and the fallow deer "*Dama* cf. *vallonnetensis*" from Cueva Victoria (Murcia, Spain)". *Mastia*. 11–13: 269–323. S2CID 44675184.

Malhi Y, Doughty CE, Galetti M, Smith FA, Svenning JC, Terborgh JW (2016-01-26). “Megafauna and ecosystem function from the Pleistocene to the Anthropocene”. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 113 (4): 838–846. Bibcode:2016PNAS..113..838M. doi:10.1073/pnas.1502540113. ISSN 0027-8424. PMC 4743772. PMID 26811442.

Marciszak, Adrian; Mackiewicz, Paweł; Borówka, Ryszard K.; Capalbo, Chiara; Chibowski, Piotr; Gąsiorowski, Michał; Hercman, Helena; Cedro, Bernard; Kropczyk, Aleksandra; Gornig, Wiktoria; Moska, Piotr; Nowakowski, Dariusz; Ratajczak-Skrzatek, Urszula; Sobczyk, Artur; Sykut, Maciej T.; Zarzecka-Szubińska, Katarzyna; Kovalchuk, Oleksandr; Barkaszi, Zoltán; Stefaniak, Krzysztof; Mazza, Paul P. A. (29 April 2024). “Fate and preservation of the Late Pleistocene cave bears from Niedźwiedzia Cave in Poland, through taphonomy, pathology, and geochemistry”. *Scientific Reports*. 14 (1). doi:10.1038/s41598-024-60222-3. ISSN 2045-2322. PMC 11059340. PMID 38684693. Retrieved 24 July 2024.

Martin Sabol: Geographical distribution of Cave Bears (*Ursus spelaeus* Rosenmüller et Heinroth, 1794) in the territory of Slovakia, www.researchgate.net/publication/292704504_Geographical_distribution_of_Cave_Bears_Ursus_spelaeus_Rosenmuller_et_Heinroth_1794_in_the_territory_of_Slovakia, Felhasználva: 10.09.2024

Martina Ábelová: ZÁNIK EKOSYSTÉMU PLIESTOCÉNNEHO A VZNIK EKOSYSTÉMU HOLOCÉNNEHO, 2008, https://is.muni.cz/th/sb93u/Abelova_Martina_-_dizertacna_praca.pdf Felhasználva: 10.09.2024

Johnson C (2009-11-20). “Megafaunal Decline and Fall”. *Science*. 326 (5956): 1072–1073. Bibcode:2009Sci...326.1072J. doi:10.1126/science.1182770. PMID 19965418. S2CID 206523763

Parvinen, K. & G. Meszéna (2009) Disturbance-generated niche-segregation in a structured metapopulation model. *Evolutionary Ecology Research* 11: 651-666

Peter Holec: *Mammuthus trogontherii* (POHLIG, 1885) (Proboscidea, Mammalia) v riečnych pieskoch a štrkoch pri obci Okoč na juhozápadnom Slovensku, <http://www.ffs.sk/pdf/FFS-19-01-Holec-2014.pdf>, Felhasználva: 08.09.2024

Prothero, D.: *The Princeton Field Guide to Prehistoric Mammals*. Princeton 2016.

Titov, V. V.; Shvyreva, A. K. (January 2016). “Deer of the genus *Megaloceros* (Mammalia, Cervidae) from the Early Pleistocene of Ciscaucasia”. *Paleontological Journal*. 50 (1): 87–95. Bibcode: 2016PalJ...50...87T. doi:10.1134/S0031030116010111. ISSN 0031-0301. S2CID 131336166.

Wiersma, A. P., Renssen, H., Goosse, H., and Fichefet, T. (2006): Evaluation of different freshwater forcing scenarios for the 8.2 ka BP event in a coupled climate model. *Climate dynamics*, Heidelberg, 831–849.

Willis, K.J., Bennett, K.D. and Birks, H.J.B. (1998): Late Quaternary dynamics of pines in Europe. In: Richardson, D. M. (Eds.): Ecology and biogeography of Pinus. Cambridge university press, Cambridge, 107-121.

Willis, K.J., Braun, M., Sümegei, P. and Toth, A. (1997): Does soil development cause vegetation change or vice versa? A temporal perspective from Hungary. Ecology, 78, 3, 740-750.

Willis, K.J., Sümegei, P., Braun, M. and Tóth, A. (1995): The late quaternary environmental history of Bártliget, N.E. Hungary. Palaeoclimatology, Palaeoecology, Palaeogeography, 118, 25 – 47.

Willis, K. J., Rudner, E. and Sümegei, P. (2000): The full-glacial forests of central and southeastern Europe. Quaternary Research 53, 203–213.

Wilson, R. C. L., Drury, S. A. a Chapman, J. L. (2000): The Great Ice Age. Climate Change and Life. Routledge and Open university, London, 268.

Winter, K. (1981): C4 plants of high biomass in arid regions of Asia - Occurrence of C4 photosynthesis in Chenopodiaceae and Polygonaceae from the Middle East and USSR. Oecologia, 48, 100-106.

Ekologická absencia megafauny v oblasti Žitného ostrova a jej dôsledky

Mgr. Juraj Bugár

Úvod

Žitný ostrov, prirodzený raj s výnimočnými geografickými a hydrologickými podmienkami, predstavuje jedinečné prostredie s veľkým potenciálom pre rozvoj rozmanitej flóry a fauny. Napriek tomu dnes viditeľne chýba prítomnosť megafauny – veľkých zvierat, ktoré historicky obývali túto oblasť a mali výrazný vplyv na ekosystémy. Táto absencia má závažné dôsledky na ekologickú rovnováhu, štruktúru biotopov a diverzitu druhov v regióne.

Geografické a hydrologické aspekty Žitného ostrova

Žitný ostrov sa nachádza v severozápadnej časti Karpatskej kotliny medzi ramienami Dunaja, čo z neho robí najväčší riečny ostrov v Európe. Oblasť je známa svojimi rozsiahlymi zásobami kvalitnej pitnej vody a je kľúčovým hydrologickým územím. Tri hlavné toky – Dunaj, Malý Dunaj a Váh – vytvárajú komplexnú sieť biotopov, ktoré poskytujú priaznivé podmienky pre rozmanitý život. Okrem prirodzených tokov tu nájdeme aj umelo vytvorené kanály a rybníky, ktoré fungujú ako biologické koridory. Napriek tejto prirodzenej rozmanitosti a bohatstvu chýbajú veľké bylinožravce, ktoré by podporovali udržiavanie ekologickej rovnováhy, a ich absencia prispieva k zhoršovaniu ekologických podmienok.

Čo je megafauna?

Termín megafauna sa vzťahuje na veľké zvieratá, ktorých hmotnosť presahuje 50 kg. Tieto živočíchy sú typickými K-stratégmi, čo znamená, že majú nízku reprodukčnú schopnosť, nízky počet prirodzených predátorov a väčšie problémy s adaptáciou na zmeny životného prostredia. Prítomnosť megafauny má nezastupiteľné miesto v udržiavaní ekologickej rovnováhy, keďže tieto veľké druhy regulujú vege-

táciu, rozširujú živiny a ovplyvňujú štruktúru biotopov. Napriek ich kľúčovej úlohe väčšina týchto zvierat zmizla v dôsledku klimatických zmien a ľudskej činnosti.

Historická megafauna v oblasti Žitného ostrova

V období pleistocénu, približne pred 2,6 milióna až 12 000 rokmi, Žitný ostrov a širšia Karpatská kotlina hostili množstvo fascinujúcich druhov veľkých zvierat, ktoré dnes označujeme ako megafauna. Tieto zvieratá mali kľúčovú úlohu v ekologickej dynamike regiónu a zásadne ovplyvňovali štruktúru biotopov, vegetáciu, a interakcie medzi druhmi. Ich prítomnosť a následné vyhynutie mali dlhodobé dôsledky na ekosystém, ktoré sú dnes stále viditeľné.

1. Mamut srstnatý (*Mammuthus primigenius*)

Mamut srstnatý bol jedným z najkonickejších druhov pleistocénnej megafauny. Tento veľký bylinožravec, ktorý vážil až 6 ton a dosahoval výšku približne 3,5 metra, sa prispôbil chladnému podnebiu svojou hustou srstou a hrubou vrstvou tuku. Mamut srstnatý prežíval na trávnatých stepiach a tundre, kde svojou obrovskou spotrebou rastlinstva formoval krajinu – zabraňoval prerastaniu krovín a podporoval rozmanitosť menších rastlinných druhov. Na Žitnom ostrove sa našli fosílné pozostatky mamutov, čo potvrdzuje ich prítomnosť v oblasti. Lov a klimatické zmeny však viedli k ich vyhynutiu približne pred 12 000 rokmi.

2. Tur divý (*Bos primigenius*)

Pratur, divoký predok dnešného domáceho dobytká, obýval oblasť Žitného ostrova a okolitú krajinu v hojnom počte. Tento veľký býk s váhou až 1 tony bol pre staroveké ľudské komunity cenným zdrojom mäsa, kože a kostí. Pratury sa pásli na otvorených plochách a lúkach, čím podporovali udržanie trávnatých biotopov a zabraňovali lesnateniu krajiny. Ich vyhynutie, ktoré nastalo v Európe v 17. storočí, znamenalo stratu kľúčového bylinožravca, ktorý prispieval k udržiavaniu biodiverzity a štruktúry biotopov.

3. Zubor európsky (*Bison bonasus*)

Zubor európsky, známy tiež ako európsky bizón, bol ďalším významným druhom megafauny v oblasti Žitného ostrova. Tento druh je dnes jedným z mála, ktorý sa úspešne reintrodukoval v niektorých častiach Európy. Zubor svojou konzumáciou tráv a nízkych kríkov formoval krajinu a vytváral otvorené priestory, ktoré podporovali druhovú rozmanitosť rastlín a malých zvierat. Dnes je jeho prítomnosť v oblasti symbolom úspešných snáh o ochranu prírody a obnovu biodiverzity.

4. Praveký kôň (*Equus ferus*)

Praveké kone, ako napríklad druh *Equus ferus mosbachensis*, obývali európsku krajinu vrátane Žitného ostrova. Kone sa prispôbili životu na stepiach a ich prí-

tomnosť prispievala k udržiavaniu otvorených biotopov. Ich pastva podporovala rozvoj trávy a nízkej vegetácie, čím prispievala k biodiverzite ekosystému. Významnou úlohou pravekých koní bolo aj šírenie semien rastlín a trávy, ktoré pomáhalo zachovať dynamiku biotopov.

5. Prajeleň obrovský (*Megaloceros giganteus*)

Prajeleň obrovský, často označovaný aj ako obrovský jeleň, bol jedným z najväčších jeleňovitých zvierat, aké kedy žili. Tento majestátny tvor mal obrovské parohy, ktorých rozpätie mohlo dosahovať až 4 metre. V oblasti Žitného ostrova žil počas pleistocénu, kde sa pásol na vegetácii a prispieval k štruktúre biotopov svojou pastvou. Vyhynutie prajeleňa malo značný vplyv na dynamiku rastlinstva a biodiverzitu regiónu, keďže už nedochádzalo k pravidelnej pastve, ktorá by udržala rovnováhu medzi druhmi rastlín.

6. Lev jaskynný (*Panthera spelaea*)

Lev jaskynný bol veľký predátor, ktorý sa prispôbil chladnej klíme a lovil hlavne veľké bylinožravce, ako mamuty a zubry. Jeho prítomnosť v oblasti regulovala populácie týchto veľkých zvierat, čím prispieval k stabilite ekosystému. Lev jaskynný bol väčší ako dnešný lev a mal mohutné telo bez výraznej hrivy. Vyhynutie tohto predátora bolo významné, pretože po ňom už neexistoval prirodzený regulátor populácií veľkých bylinožravcov, čo malo následky pre vegetáciu a ekologickú rovnováhu.

7. Medveď jaskynný (*Ursus spelaeus*)

Medveď jaskynný bol ďalším významným druhom pleistocénnej megafauny, ktorý obýval jaskyne v širokom okolí, aj keď priamo na Žitnom ostrove sa jeho fosílie zatiaľ nenašli. Tento veľký medveď bol bylinožravý a hibernoval počas zimy, čím minimalizoval svoju ekologickú stopu počas chladného obdobia. Medveď jaskynný zdieľal krajinu s inými druhmi a prispieval k ekologickej diverzite oblasti. Jeho vyhynutie, ktoré nastalo približne pred 24 000 rokmi, pravdepodobne súviselo s klimatickými zmenami a lovom zo strany ľudí.

Títo historickí zástupcovia megafauny tvorili základ ekologickej rovnováhy a biodiverzity na Žitnom ostrove. Ich absencia ovplyvňuje celkovú štruktúru biotopov, dynamiku vegetácie a interakcie medzi druhmi dodnes.

Ekologické dôsledky absencie megafauny

Absencia megafauny v oblasti Žitného ostrova má ďalekosiahle ekologické dôsledky:

Zmena štruktúry vegetácie: veľké bylinožravce, ako napríklad slony alebo mamuty, mali významnú úlohu v udržiavaní otvorených biotopov. Ich neprítomnosť

umožňuje nekontrolované rozširovanie hustých krovín a lesov, čo spôsobuje pokles rozmanitosti rastlín a menších byľinožravcov.

Redukcia biodiverzity: Veľké zvieratá rozširovali semená rastlín a ich pohyb zabezpečoval migráciu rôznych druhov. Ich neprítomnosť obmedzuje tieto procesy, čo vedie k zníženiu biodiverzity. Napríklad rastliny, ktoré sú závislé na šírení semien veľkými byľinožravcami, sa dnes rozširujú omnoho menej efektívne, čo znižuje druhovú diverzitu vegetácie.

Kvalita pôdy: Trus a rozklad tiel megafauny poskytovali organický materiál, ktorý obohacoval pôdu. Táto absencia vedie k degradácii pôd a klesajúcej úrodnosti, čo má následne negatívny vplyv na celú potravinovú sieť.

Rast invazívnych druhov: Megafauna bránila rozmachu invazívnych rastlinných druhov, čím podporovala stabilitu miestnych biotopov. Ich neprítomnosť vytvára priestor pre rýchlo sa šíriace invazívne druhy, ktoré ohrozujú pôvodné rastliny a ekosystém.

Moderné snahy o obnovu megafauny

Obnova megafauny by mohla byť jedným z riešení na zlepšenie ekologickej rovnováhy a odolnosti regiónu. Kľúčové druhy, ako zubor, bobor, vlk a vodný byvol by mohli priniesť výrazné ekologické benefity. Tieto zvieratá by mohli prispieť k obnove pôvodných biotopov, regulácii vegetácie a celkovému zlepšeniu biodiverzity. Napríklad zubor svojou konzumáciou rastlín prispieva k vytváraniu otvorených plôch, čo podporuje rast rôznych druhov rastlín a rozmanitosť biotopov. Bobor by zase mohol pomôcť s reguláciou vodných tokov a zadržiavaním vody, čo je obzvlášť dôležité v súčasnom kontexte klimatických zmien.

Právne a legislatívne výzvy

Obnova megafauny prináša so sebou viaceré legislatívne výzvy. Súčasnú európske právne predpisy môžu podporovať reintrodukcii niektorých druhov, ako je zubor alebo vlk, ale iné druhy, ako napríklad slony alebo levy, vyžadujú špeciálne opatrenia. Kľúčovým problémom je stanovenie štatútu vyhynutých druhov – napríklad slonov, ktorých ekologická úloha by mohla byť nahradená príbuznými druhmi z iných oblastí. Európske zákony však považujú tieto druhy za „cudzie“, čo komplikuje ich prípadné zaradenie do programov obnovy.

Potenciálne výhody obnovy megafauny

Zlepšenie biodiverzity: Megafauna by prispela k rozvoju druhovej rozmanitosti a k stabilizácii ekosystémov. Obnova veľkých zvierat by pomohla pri šírení semien rastlín, zlepšovaní kvality pôdy a regulácii invazívnych druhov, čím by sa posilnila ekologická rovnováha.

Prírodné riešenie klimatických zmien: Veľké bylinožravce môžu prispieť k zadržiavaniu uhlíka a zlepšeniu vodného hospodárstva v regióne, čo je obzvlášť dôležité v súvislosti s klimatickými zmenami. Ich prítomnosť môže pomôcť pri zadržiavaní vody, ochrane pred požiarmi a zlepšovaní kvality pôdy.

Ekoturistika a vzdelávanie: Obnovenie populácie megafauny by mohlo prilákať turistov, čo by prinieslo ekonomické benefity a posilnilo povedomie o dôležitosti ochrany prírody. Tieto programy by mohli zvýšiť záujem o biodiverzitu a dlhodobé ekologické hodnoty regiónu.

Emlékezünk

Nyáry István

Marczell Béla (1924–2009)

2024-ben ünnepli a Csallóközi Múzeum (újra)alapításának 60. évfordulóját. A múzeum dunaszerdahelyi létrejöttének fő mozgatórugója, szellemi atyja Marczell Béla volt, aki aztán az intézmény első igazgatója is lett, és aki ebben az évben éppen 100 éve született.

Néprajzi gyűjtő, múzeumigazgató, szakíró, középiskolai tanár, a múzeum körének és a Csallóköznek szeretve tisztelt Béla bácsija. Kisudvarnokon, a Csallóköz szívében született 1924. október 14-én, régi nemesi család, a kisudvarnoki Marczell nemzetség sarjaként. Életét végig meghatározta mély katolikus hite és a

magyarsághoz való rendíthetetlen ragaszkodása. Középiskolai tanulmányait Pozsonyban és Dunaszerdahelyen folytatta, majd Komáromban érettségizett. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatott tanulmányai után 1951-től 1957-ig a dunaszerdahelyi tizenegy éves középiskola tanára. Pedagógusként olyan értékek átadója volt, amelyeket az akkori kommunista rendszer nem vett szívesen. A tanári pályáról politikai okokból, a korabeli rendszer ideológiájával összeegyeztethetetlen értékrendje miatt, illetve az 1956-os magyar forradalom melletti nyílt kiállása miatt, távozni kényszerült. Ezután munkásként dolgozott, miközben a Csemadok helyi szervezetében rendezvényeket szervezett, előadásokat tartott.

Szívós, kitarító munkával sikerült Dunaszerdahelyen újra létrehoznia a Csallóközi Múzeumot, amelynek 1964-től 1976-ig első igazgatója is lett. Ehhez megkereste az eredetileg Somorján megalapított régi múzeum egykori vezetőjét, az akkor már Budapesten élő Khin Antalt. Így az egykori, somorjai múzeumi anyag megmaradt része a dunaszerdahelyi intézmény gyűjteményének törzsanyagává vált, köztük Tápay

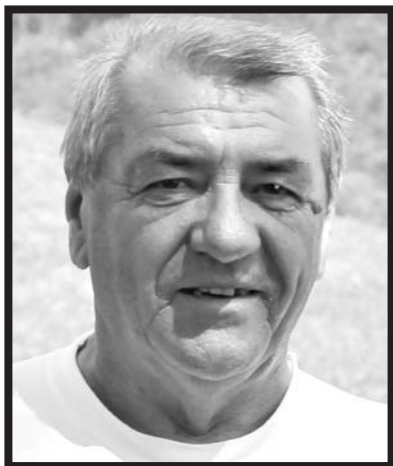
Miklósnek a Csallóköz jellemző népi alakjait megelevenítő, jelképes értékű faragott szobrai. Munkatársaival elszántan járta a Csallóközt és gyűjtötte a tárgyi anyagot, a hiedelmeket és a népszokásokat. Sikerült megnyernie a falvak időseinek bizalmát, s így még egykori gazdagságában tárulhatott fel előtte a már akkor erősen letűnőben lévő csallóközi néphagyomány. Több tájház létrehozásának kezdeményezője, aktív részese volt. Nevéhez fűződik, hogy a múzeum megkaphatta a Sárga kastély kiürített épületét, amelyet felújítottak s így az intézmény végre méltó elhelyezést kapott, s ahol a mai napig működik. De a múzeum gyűjteménye számára sikerült megszereznie az egykori csallóközi kastélyok, kúriák egykor páratlanul gazdag kincseinek értékes darabjait. Az általa megalapozott és létrehozott gyűjtemény a mai napig a múzeum anyagának legfontosabb részét, törzsanyagát alkotja. Ő állította össze a mai napig látható néprajzi és részben a történelmi kiállításokat is a kastély emeletén.

Az igazgatói pozícióról 1976-ban leköszönt, így idejét teljesen a szakmai munkálkodásnak szentelhette, mint a múzeum néprajzosa. Írásait a Csallóközi Múzeum kiadványa, a Múzeumi Híradó, valamint szlovákiai és magyarországi folyóiratok közölték. Gyűjtéseit, kutatásait két könyvben is megjelentette: az első volt az 1994-ben megjelent *A Csallóköz hiedelemvilága*, amely az Aranykert, jórészt az egykor volt magyar ősvallásból eredő mitológiáját, hiedelmeit, meséit, legendáit dolgozta fel. A három évvel később napvilágot látott *Naptár és néphagyomány* a naptár jeles napjaihoz, a keresztény ünnepekhez kapcsolódó népszokások gyűjteménye. Mindkét kötet a téma alapvető, megkerülhetetlen forrásmunkája. Írásmódjuk szerint olvasható, a széles közönség számára jól olvasható könyvek, ugyanakkor a feldolgozott és közzé tett anyag nagyon színes, gazdag.

Marczell Béla igazi tanáregyéniség volt, nemzedékek nevelője, aki minden lehetőséget megragadott, hogy ismerősei, barátai, beszélgetőpartnerei ismereteit, látásmódját gazdagítsa. Életművének, szakmai tevékenységének fontossága – nyilvánvaló értékmentő, értékőrző és tudományos jelentőségén túl – abban rejlik, hogy kijelölte, meghatározta a Csallóköz néprajza bemutatásának és kutatásának fő irányait, témaköreit, a mai társadalom számára érvényes, befogadható üzeneteit, amellyel pedagógusok, szülők, diákok, értelmiségiek széles körére gyakorolt erőteljes és maradandó hatást. Olyannyira, hogy ma már csallóközi néphagyományról, hiedelemekről, tradíciókról alig lehet Marczell Béla munkássága nélkül beszélni.

A Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság egyik megalapítója, elnöke (1969–1972), a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagja volt. Díjai: Pro Urbe-díj (Dunaszerdahely, 1994), Gyurcsó István Közművelődési Díj (1999), Pro Urbe-díj „In memoriam” (Dunaszerdahely, 2012), Szent György-díj „In memoriam” (2019). 1986-ban ment nyugdíjba, de ismeretterjesztő tevékenységét, kutatásait, haláláig folytatta. Szülőfalujában hunyt el, 2009. február 10-én.

Kovács László (1946–2024)

2024. június 12-én elhunyt Kovács László, pedagógus, történelemtanár, helytörténész, nyelvész, tudományos szakíró, tankönyvek szerzője, közéleti személyiség, múzeumunk egykori munkatársa. Kovács László Csallóköz-sütörtökön született, 1946. szeptember 18-án.

A somorjai gimnáziumban érettségizett 1963-ban. Felsőfokú végzettséget a pozsonyi Comenius egyetem magyar nyelv és irodalom – történelem szakán 1968-ban szerzett. A prágai tavasz idején, 1968. március 15-én, mint végzős hallgató ott volt a pozsonyi Petőfi-szobornál mikor a Csemadok vezetősége ismer-

tette a magyarsággal kapcsolatos reformtörekvéseket. Szülőfalujában az állásfoglalás támogatására gyűlést hívott össze. Egyik első munkahelye (rövid ideig) a Csallóköz hetilap, majd tanított a dunaszerdahelyi mezőgazdasági szakközépiskolában, és a nagyszarvai alapiskolában is.

Később a Nyitrai Pedagógiai Főiskola magyar tanszékének oktatója lett: magyar nyelvészetet (általános nyelvészet, nyelvtörténet) adott elő, nyelvjáráskutatással foglalkozott. Egy időre – mivel felesége a zoboralji Zsérén kapott állást – ide költöztek. Fellépett a magyar oktatást korlátozó minisztériumi reformterv ellen, ezért 1977-ben távozni kényszerült a nyitrai egyetemről.

Ezután a Csallóközi Múzeum munkatársa lett, mint történész (1978–1984), itt munkásmozgalmi emlékszobákat kényszerült berendezni, de ugyanitt nyelvjárás-gyűjtő táborokat is szervezett. Ennek eredménye a Szenc környéki „szögedies”, úgynevezett „őző sziget” feltérképezése. Mint a múzeum munkatársa, rendszeresen publikált a *Múzeumi Híradóban*.

1984-től a somorjai Magyar Tanítási Nyelvű Gimnázium tanára. Itt bontakozik ki igazán személyisége. A rendszerváltozás után ő lett a gimnázium igazgatója (1990–1995, 1998–2007). Következtesen kiállt az úgynevezett alternatív iskola-rendszer bevezetése ellen. Egyik megfogalmazója volt az ezzel kapcsolatos párkányi nyilatkozatnak. Emiatt az akkori politikai rendszer 1995-ben eltávolította igazgatói pozíciójából. Csak az úgynevezett meciarizmus bukása után, 1998-ban kerülhetett vissza az intézmény élére. A bársonyos forradalom idején a Független Magyar Kezdeményezés keretein belül részt vett az eseményekben. Rövid ideig parlamenti képviselő. Több közéleti és szakmai tisztséget betöltött: A Szlovákiai Magyar

Pedagógusok Szövetségének alapító tagja, alelnöke, a Csemadok egyházgellei alapszervezetének elnöke.

Tizenhét könyve jelent meg, ennek java része Görföl Jenővel közösen: ez a Szlovákia középkori templomait bemutató impozáns könyvsorozat. Több tankönyvnek is szerzője: magyar nyelvtan, történelem, ez utóbbit Simon Attila történésszel közösen jegyzi. Munkái a nyelvészet köréből a *Magyar Nyelv* és a *Magyar Nyelvtör* című szakfolyóiratokban jelentek meg, valamint a *Hűség nyelve* című tanulmánykötetben. Az általa gyűjtött felsőcsallóközi nyelvjárási anyag, szövegek, szókészleti egységek digitalizált formában a Bibliotheca Hungarica archívumában állnak a kutatók rendelkezésére. Számos honismereti, helytörténeti és művelődéstörténeti cikket publikált. Élete utolsó éveiben jelentős sorozata a Csallóköz hetilapban látott napvilágot a régió nemesi családairól és az azokból származó neves személyekről.

Nyugalomba vonulása után is szinte haláláig aktív maradt, rendszeresen tartott történelmi ismeretterjesztő előadásokat mind diákok, mind pedig felnőttek részére. A múzeummal is mindvégig tartotta a kapcsolatot. Figyelemmel kísérte a kelta kori csónak vizsgálatának és restaurálásának folyamatát, mivel az annak idején, 1982-ben, a múzeumba került leletet ő írta le elsőként. A nagy sikerű, a magyarság nyelv-rokonait bemutató hanti-manyisi kiállítás számára saját tulajdonú Juvan Sesztalov köteteit kölcsönözte, és 2024 januárjában a gellei alapiskolában még személyesen mutatta be és magyarázta a diákoknak.

Díjai: Kazinczy-díj 2011, Az Év felvidéki magyar pedagógusa 2012, Csemadok életműdíj 2014, Magyar Arany Érdemkereszt 2017, Pátria díj 2023.

Életpályáját első helyen mindig a tanítás, a diákokkal való foglalkozás határozta meg, szoros kapcsolatban a magyarsághoz és a magyar nyelvhez való feltétlen ragaszkodással és a közösség szolgálatával.

Spomíname

István Nyáry

Béla Marczell (1924 - 2009)

Žitnoostrovské múzeum v roku 2024 oslavuje 60. výročie svojho (znovu)založenia. Hlavnou hybnou silou a duchovným otcom vzniku múzea v Dunajskej Strede bol Béla Marczell, ktorý sa stal prvým riaditeľom tejto inštitúcie, a ktorý sa narodil presne pred 100 rokmi.

Etnografický zberateľ, riaditeľ múzea, odborný spisovateľ, stredoškolský profesor, milovaný a rešpektovaný „Béla báči“ Žitného ostrova sa narodil 14. októbra 1924 v Malých Dvorníkoch, v obci neďaleko Dunajskej Strede, ako potomok starého šľachtického rodu Marczell z Kisudvarnoku.

Navštevoval stredné školy v Bratislave a v Dunajskej Strede, maturoval na gymnáziu v Komárne. Po štúdiu na Univerzite Pétera Pázmánya v Budapešti bol v rokoch 1951 až 1957 pedagógom na jedenásťročnej strednej škole v Dunajskej Strede. Pretože ako učiteľ zdieľal hodnoty, ktoré boli nezlučiteľné s ideológiou komunistického režimu, bol z politických dôvodov nútený svoju učiteľskú dráhu opustiť. Následne pracoval ako robotník, organizoval akcie a prednášal v miestnej organizácii Csemadoku.

Tvrdou a vytrvalou prácou sa mu v roku 1964 podarilo obnoviť Žitnoostrovské múzeum v Dunajskej Strede a do roku 1976 bol jeho prvým riaditeľom. Počas práce na obnovení inštitúcie kontaktoval Antala Khina, bývalého riaditeľa starého múzea, pôvodne založeného v Šamoríne. Dochovaná časť predmetov bývalého muzeálneho materiálu sa stala nosným materiálom zbierky inštitúcie v Dunajskej Strede. Medzi nimi boli aj symbolické vyrezávané sochy Miklósa Tápayu, oživujúce typické ľudové postavy Žitného ostrova. S kolegami odhodlane cestoval po Žitnom

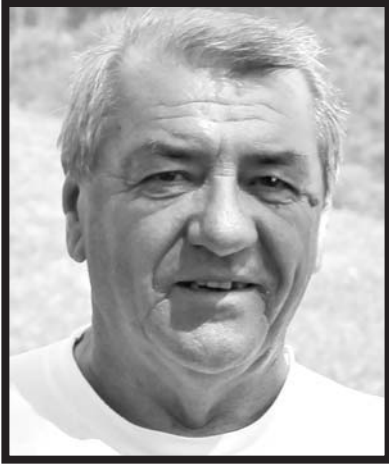
ostrove a zbieral predmety materiálnej kultúry, ale aj povery a ľudové zvyky. Na dedinách sa mu podarilo si získať dôveru starších obyvateľov, a tak dokázal odhaliť ľudovú tradíciu Žitného ostrova v jej niekdajšom bohatstve, ktorá už vtedy vážne upadala. Bol iniciátorom a aktívnym účastníkom vzniku niekoľkých oblastných domov. Práve vďaka nemu mohlo múzeum získať uvoľnenú budovu Žltého kaštieľa, ktorá bola zrekonštruovaná a inštitúcia tak konečne získala dôstojné miesto, kde pôsobí dodnes. Do zbierky múzea sa mu podarilo získať cenné kúsky kedysi jedinečne bohatých pokladov bývalých kaštieľov a kúrií Žitného ostrova. Zbierka, ktorú založil a vytvoril, zostáva dodnes najdôležitejšou súčasťou a nosným materiálom múzea. Na prvom poschodí kaštieľa zostavil ešte aj dnes dostupné národopisné a čiastočne i historické expozície.

V roku 1976 odstúpil z funkcie riaditeľa, a tak mohol všetok svoj čas venovať odbornej práci etnografa múzea. Svoje spisy vydával v periodiku Spravodaj múzea a v rôznych časopisoch. Svoju zbierkovú a výskumnú činnosť uverejnil v dvoch knihách. Prvou bola *A Csallóköz hiedelemvilága* [Svet povier na Žitnom ostrove], vydaná v roku 1994, v ktorej rozpracoval mytológiu, povery, rozprávky a legendy Zlatej záhrady. *Naptár és néphagyomány* [Kalendár a ľudová tradícia], vydaná o tri roky neskôr, je súborom ľudových zvykov viažucich sa k významným dňom roka a kresťanským sviatkom. Oba zväzky sú pre danú tému zásadné, nenahraditeľné pramenné práce. Vďaka štýlu písania sú ľahko čitateľné a nenáročné pre široké publikum, no zároveň v nich spracoval a publikoval veľmi pestrý a bohatý materiál.

Béla Marczell bol skutočným učiteľom, vychovávateľom generácií, ktorý využil každú príležitosť, aby rozšíril vedomosti a perspektívu svojich známych, priateľov a konverzačných partnerov. Prínosom jeho celoživotného diela a odbornej činnosti je, samozrejme, zachovanie hodnôt, ich uchovanie, vedecké spracovanie. Zároveň určil a definoval hlavné smery a témy prezentácie a výskumu etnografie Žitného ostrova, jej poslúžť platné a prijateľné pre súčasnú spoločnosť. Tým silno a trvalo zasiahol široký okruh rodičov, žiakov, pedagógov a intelektuálov. Až tak, že dnes je takmer nemožné hovoriť o ľudových tradíciách a viere Žitného ostrova bez zmienky o diele Bélu Marczella.

Bol jedným zo zakladateľov a prezidentom Maďarskej národopisnej spoločnosti v Československu (1969 - 1972) a čestným členom Maďarskej národopisnej spoločnosti na Slovensku. Jeho ocenenia: Cena Pro Urbe (Dunajská Streda, 1994), Cena Istvána Gyurcsóa za verejné vzdelávanie (1999), Cena Pro Urbe „In memoriam“ (Dunajská Streda, 2012), Cena Svätého Juraja „In memoriam“ (2019) V roku 1986 odišiel do dôchodku, no vo vzdelávacích aktivitách a výskume pokračoval až do svojej smrti. Zomrel v rodnej obci 10. februára 2009.

László Kovács (1946–2024)

Dňa 12. júna 2024 zomrel pedagóg, profesor dejepisu, miestny historik, jazykovedec, odborný spisovateľ, autor učebníc, verejný činiteľ a bývalý zamestnanec nášho múzea László Kovács, narodený 18. septembra 1946 v obci Štvrtok na Ostrove.

V roku 1963 absolvoval strednú školu v Šamoríne. V roku 1968 úspešne ukončil štúdium v odbore maďarský jazyk a literatúra – história na Univerzite Komenského v Bratislave. Zúčastnil sa protikomunistických hnutí počas Pražskej jari. Medzi jeho prvé zamestnania patrilo aj krátke pôsobenie v týždenníku *Žitný*

ostrov, potom učil na Strednej odbornej škole poľnohospodárskej v Dunajskej Strede a na základnej škole v Rohovciach.

Neskôr sa stal prednášajúcim na Katedre maďarského jazyka Vysokej školy pedagogickej v Nitre: prednášal maďarskú jazykovedu (všeobecnú jazykovedu, dejiny jazyka) a zaoberal sa výskumom nárečí. Pretože jeho manželka dostala prácu v Žiranoch (okr. Nitra), sa tam obaja presťahovali.

Potom pôsobil ako historik Žitnoostrovské múzea (1978 - 1984), kedy bol nútený zriaďovať pamätné izby robotníckeho hnutia, ale organizoval tam aj tábor zbierania nárečí. Ako zamestnanec múzea pravidelne publikoval v periodiku *Spravodaj múzea*.

Od roku 1984 bol profesorom na gymnáziu s vyučovacím jazykom maďarským v Šamoríne. Po zmene režimu sa stal riaditeľom strednej školy (1990–1995, 1998–2007).

Počas Nežnej revolúcie sa zúčastnil na podujatiach v rámci Nezávislej maďarskej iniciatívy. Krátky čas bol poslancom parlamentu. Zastával viaceré verejné a odborné funkcie: zakladajúci člen a podpredseda Spolku maďarských pedagógov na Slovensku, predseda základnej organizácie spolku Csemadok.

Vyšlo mu 17 kníh, ktorých spoluautorom bol väčšinou Jenő Görföl: ide o pôsobivú sériu kníh, ktoré predstavujú stredoveké kostoly Slovenska. Je autorom niekoľkých učebníc: maďarskej gramatiky, a tiež dejepisu, ktorú napísal spoločne s historikom Attilom Simonom. Ním zozbieraný nárečový materiál z Horného Žitného ostrova, texty a útvary slovnej zásoby sú bádateľom dostupné v digitalizovanej podobe v archíve Bibliotheca Hungarica v Šamoríne. Publikoval množstvo článkov z

histórie, z regionálnych a kultúrnych dejín. V posledných rokoch jeho života vychádzala v týždenníku *Žitný ostrov* jeho významná séria o šľachtických rodoch regiónu a z nich pochádzajúcich slávnych osobnostiach.

Aj po odchode do dôchodku zostal aktívny takmer až do svojej smrti. Pravidelne mával náučné, najmä historické prednášky pre študentov i dospelých. Po celý čas udržiaval kontakt aj s múzeom. Pozorne sledoval proces skúmania a reštaurovania člna z keltskej doby, keďže on ako prvý opísal tento nález, keď ho v roku 1982 priviezli do múzea. Pre veľmi úspešnú Chanty-Mansijskú výstavu, prezentujúcu jazykových príbuzných Maďarov, zapožičal vlastné zväzky básnika Juvana Šestalova, ktoré ešte v januári 2024 žiakom základnej školy v Holiciach osobne predstavil a podal o nich vysvetlenie.

Ocenenia: Kazinczyho cena 2011, Maďarský učiteľ roka na Slovensku 2012, Cena Csemadoku za celoživotné dielo 2014, Zlatý kríž za zásluhy 2017, Cena Pátria 2023.

SPRAVODAJ MÚZEA

XXIX. ročník/évfolyam 2024

Vydalo: Žitnoostrovské múzeum v Dunajskej Strede

Zodpovedný za vydanie: Mgr. Iván Nagy, riaditeľ

Redaktor: István Nyáry

Kontrola slovenských prekladov: Mgr. Ladislav Dombi

Tlačová predpríprava: namedia sro

Náklad: 300

Tlač: Enecol sro

Nepredajné

MÚZEUMI HÍRADÓ

XXIX. ročník/évfolyam 2024

Kiadta: Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely

A kiadásért felel: Mgr. Nagy Iván, igazgató

Szerkesztette: Nyáry István

A szlovák fordításokat ellenőrizte: Mgr. Dombi Ladislav

Nyomdai előkészítés: namedia sro

Példányszám: 300

Nyomdai munkálatok: Enecol sro

Ingyenes kiadvány

ISBN: 978-80-971674-8-6